

Hilda.

Ajalooline jutustus
neljateistkümnemast aastajast.

Kirjutanud

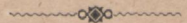
H. Saal.

Tallinnas.

R. Buseh'i raamatukirjastuse tuluga trükitud.

1890.

Hilda.

Ajalooline jufustus

neljateistkümnest aastast.

Rirjutatud

A. Saal.

Tallinnas, 1890.

Trükitud R. Busch'i raamatukaupluse kuluga.

544.

Дозволено цензуром. — Дерптъ, 3-го Октября 1890 г.

ENSV. TA. Fr. R. Krentzvaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
ARHIIVRAAMATUKOGU

J. R. 2342

Lugejale.

Eesolew jutt „Silba“ tahab auusat lugejat ühe suure sündmusega Eesti ajalooft tutvustada, mis siamaale meie rahwale wistist weel tundmata oli. Aastal 1870 leidis Bremeni ülikooli raamatukogu hoidja Dr. Kohl oma raamatukogust ühe wana käsikirja, mis hoopis unustusesse ja kõigist tähelepanemata oli jäänud. See seanaha fiske poogitud ja hwolega kirjutatud laba-saksakeelne käsikiri kandis nime: „Renneri Liiwimaa ajaraamat.“ Johann Renner oli Sakslane, elas mitu aastat meie maal ordu-teenistuses ja kirjutas Eesti wanemast ja oma ajast ajaloo raamatu, mis mitmed koguni uued hallikad meie ajaloo teadusele awab. Kohe wõttis noor Saksa õpetlane Konstantin Höhlbaum selle kirja trükkipanemise oma kätte ning teenis enesele sellega Doktori auunime. Renneri Liiwimaa ajaraamat leidis iseäranis meie maal suurt tähelepanemist, sest temas oliwad mitmed siamaale aimamata asjad warjul, mida Renner oma silmanägemise järele kirja pannud. Üks tema ajaraamatus kirjeldatud tähtsamatest sündmustest on Eesti rahwa mäsamine aastal 1343, mis eesolewa jutu põhjuseks on wõetud. See mäsamine läib nagu suur werine nõõr Eesti rahwa ajalooft läbi ning

täidab meid weel wiie ja poole aastafaja järele wärinaga. Eigi poolteist sada aastat oli endine waba Geshlane, kes weel wõera walitsust tundma ei olnud õppinud, orjuses elanud, ning oma kurnatud jõudu kosutanud, siis ärkas ta igatsus isaisade wabaduse järele niisuguse jõuga, et ta kauem enam oma orjapõlwe ära ei jõudnud kannatada, waid oma wäega enesele wabadust katsus wõita. Sellest suurewiihilisest wabaduse wõitlusest, mis kui häwitaja mere-laine laastates üle maa käis, ei ole Eesti keeles minu teades weel mujal kirjutatud kui Bornhöhe jutus „Tasuja“, milles kuulust mäsämist Siiripäewa ööl 1343 nimetatakse. Sellepärast olen ma julgenud „Gildat“ oma armsate suguwendade ja õdede sekka saata, et neile ühest pimedamast Eesti ajaloo osast weikest pilti anda.

Kui selles jutus siis mõned osad teiseti lõpewad, kui wähest lahke lugeja jutust soowib, siis palun selle peale mõelda, et aeg, millest lugu räägib, seda teiseti ei lubanud. Kus terve rahwas nutab, seal ei wõi ükfit inimene hõisata.

Tartus,
augusti kuul 1890.

Siirjutaja.

1.

Condilos.

Külma wihma ja lumerättsakat sadas segamine maha, nii et kats metfarändajat läbi märjad oliwad ja kangeste külmetasiwad, ehk küll kiirelt oma teed oliwad käinud, et weel enne kott-pimedat sügise ööd wälja jõuda. Aga öö oli ammugi juba oma pimeduse katte üle maa ja metsa lautanud, ning ikka weel uitasiwad mehed mööda metsa, ilma et teadsiwad, kust wälja saada. Maha ei olnud weel midagi muud kui pimedust, ja peale wihma padina, mis ülewelt puude okstelt kaunis walju tuule käes maha kukludes sündis, ei kuulnud nad mingit muud healt.

— Püha Maarja, meie oleme hirmsaste ära ekfinud, et enam paigastki ära ei saa, ütles teine lühem mehike wärisewal healel, mis rohkem kartusest kui külmast näis tulewat.

— Kuidas nii, Maarja kummardaja, küsis teine kindla, wähe pöruwa healega, nagu ei puuduks halb ilm ega äraeksimine temasse sugugi. — Meie astume ometi ühtepuhku edasi, kuidas wõid sa siis ütelda, et me paigastki ära ei saa?

— Waata, Wiboane, meie oleme selle koha peal täna juba kaks korda olnud. Siin on jälle see suur tamm — see manitseja märgilaud, mis tagasi käseb pöördä.

Seda üteldes jäi ta seisma ja näitas käega edasi.

— Sul on ju päris kassi silmad, et nii lott-pimedal ööl puid näed lugeda. Mina ei märka muud kui nagu oleks ilm wähe selgemaks jäänud. Wistist on pimeduse kott lõhki rebenenud.

— Ei, Wiboane, meie oleme ühe legendiku ette jõudnud, wastas weiksem mees, keda ta seltsilane Maarja kumardajaks kutsus. Waata, kas sa ei näe ka seal üle lageda üht suurt musta kogu, kō- neles mees natukese aja terawama wahtimise järele edasi. — Püha Maarja, kui see wiimati see hirmus „tondiloss“ on! Ma olen kuulnud, et selle ees üks weike legendik suure tammega olla. Ja häda sellele, kes selle ligi julgeb minna. Häda ka meile, kui meie ruttu ümber ei pööra. Armas Wiboane, läheme ruttu siit hirmsast kohast ära, muudu oleme meie kadunud. Ma märkan, et üks iseära-line kuri wd̄im meie ümber oma wd̄rusid kottu weab ja meid hukatuse sisse tahab saata, sest mõtle, Wiboane, juba kolmat korda oleme ilma tahtmata siia tagasi pidanud tulema. Ma ei tahtnud enne sulle sellest midagi ütelda, waid siit nii kaugele ära minna kui aga wd̄imalik — ja nüüd oleme ometigi jälle siin. Meie käime ratašringi. Nõia paelad, ära seletamata kuri salawd̄im on meid oma küüsi saanud — ma aiman õnnetust — hädaohtu — hukatust — Wiboane, Wiboane, kuidas peaseme siit weel hingega?

Wiboane naeris lühidelt.

— Mis loomad need tondid sinu Maarja usu järele on? küsis ta üksluiselt. Nii palju kui mina ristiusku tunnen, ei ole sel usul ühtegi niisugust abijumalat, keda tondiks hüütakse. Ja sina auus-tad seda usku, pead ta kombeid, hüiad Maarjat õnnes ja õnnetuses appi — mis on tondid — mis on see kuri salawd̄im, kes meid siin pimedas metsas ringi weatwad?

— Ara räägi nõnda, meie oleme hädas, ma ei tea muud kui seda, et inimene kõiki peab kartma, ägas mehike suures hirmus. Oh kui me täna siia metsa ei oleks tulnud!

— Waene tondiuskja, sõnas teine osawõtliku healega. Ara weel meelt heida. Kui sa seda kohta tunned, siis on meil ikka weel lootust wälja peaseda. Meie peame õnne tänama, et teame, kus me oleme. Astume aga ikka edasi.

— Tondiloss ei ole enam kangel, hüüdis selt-simees kahisewal healel.

— Ara ole narrite, looda oma Maarja peale, manitšes Wiboane pool pahaselt, kui nägi et mehike tagasi hakkas minema. Sel wiisil wd̄ime hommiku walgeni mööda pimedat metsaalust külma wihma käes ümber tampida. Kus sa siis weel teed tahad leida, kus pimeduse pärast sõrmegi ei näe suhu pista? Läheme ometigi kurja ilma eest tuule warju, kui maja nii ligidal on.

— Aga seal ei ela ju ühtegi inimest.

— Seda parem, siis on ta terwelt meie päralt.

— Seal elatvad tondid — kaelamurdjad, ägas kartlik mehike.

— Nendega saame walmis, kostis Wiboane naratades. Meie wõime kord ka tontidele tonti teha. Lähme! Mul ei ole siin külma tuule ja wihma käes lusti kauem külmetada. Beame wähe puhkama ja liikmeid soojendamata, enne kui edasi wõime minna. Noh, tule ühes!

Ta wõttis seltsimehe käest kinni ja tõmbas ta enese järele. Reha poolest nõrk mehike oli ka külmas ja kartusest nii kohmetu, et ta wastapanemise peale ei wõinud mõeldagi.

— Seal ei tule keegi eluga tagasi, ümises ta wärisedes. Kas sa ei ole kuulnud, mis tondilossist räägitakse? Oh, meie oleme elusalt kadunud!

Uga seltsimees ei pannud ta hädaldamist tähele, waid astus otse teed tähendatud suure musta kogu poole, mis kardetud tondiloss oligi. Wihma rabinast, mis kange tuulega wasta müüri langes, wõis kuulda, et nad lossi müüri ees seisiwad. Pimedus ei lasknud aga üht ainust ust ega akent näha. Wiboane katsus käega, kas kuskilt august wihma warju ei peaseks, aga ei tunnud muud, kui külma jäätanud müüri enese ees. Kauase asjata otsimise järele jäi ta wiimaks ühte lagunenu müüri auku seisma, kuhu wihm enam peale ei sadanud ning tõmbas oma seltsimehe ka järele, kes külma ja kartuse pärast lõdisedes ta kuue hõlmast kinni hoides sammugi tahta maha ei jäänud.

— Soo, paremat warju meie täna wistist enne walget enam ei leia, ütles Wiboane ennast müüri

najale toetades. Parema pool muna kui tühi koor. Jääme nii kauaks siia, kui ilm paraneb. Et aga aeg igataks ei läheks, siis kõnele nüüd, mispärast sa neid lagunenu müüri siin nii wäga kardetawaks pead?

Raua aega pidi Wiboane oma kartlikku seltsimeest julgustama ja trööstima, enne kui ta nii palju julgust sai ja tasakesti rääkima hakkas.

— Tondiloss on päris tontide elupaik, algas ta wiimaks tasakesti, nagu kardaks ta, et kaelamurdjad waljumat kõnet kuuleksiwad. Oma lapsepõlwe juba kuulsin ma ema käest, et suures Kannevere laanes üks hirmus maja olla, kus wanaste wäga kurjad sakad elanud, kes waestele inimestele ütle mata ülekohut teinud. Kui need ära surnud, siis ei ole keegi enam sinna lossi elama läinud. Kadunud sakste wanem poeg ehitanud enesele uue lossi, praeguse Kannevere mõisa, ning sellest ajast saadik jäänud loss Kannevere laanes üksi tontide eluasemeks. Päewal olid ukse ja aknad ikka kinni, enamiste päris kinni müüritud, aga öösel läksid nad ise enesest lahti, ja kui keegi üle läwe sisse astus, siis wajuksiwad ukse ise enesest ta taga kinni ning keegi inimene ei näinud ialgi enam julget sisseastujat — ta oli tontide roog. Mina ise tundsin ühte julget meest, meie kuulsa wanema Lembitu sugust, kes tondilossi tahtis näha. Ta wõttis ühe wäga mungakese ühes, et see tontide wastu püha ristikest ette heidaks ja nende wäge wangistaks, aga ei tulnud enam tagasi. Teada on mitmed sõbrad otsimas läinud ja kes neist lossi uksest sisse julgenud minna, on ikka kaduma jäänud.

Dä ajal on imelisi healesi kuulnud, nagu ohkamisi ja appihüüdmisi — üleüldse on kõik see lugu nii kohutav ja hirmus, et nüüd enam keegi eluarmastaja meelega tondilossi ligidale ei lähe. Seal walitseb üks ära seletamata kuri salajääd, üks igawene wanne lasub ta peal — — — Wiboane, kas sa ei kuulnud midagi? küsis ta natukesel aja kuulamise järele, kõigest kehast wabisedes.

Wiboane kuulas ka, aga tema kõrwu ei puutunud peale tuulewingumise ja wihma kabina midagi iseäralist.

— Sõbrake, sa oled liig kartlik, waigistas ta siis seltsimeest. Need pole muud kui ennemuistsed jutud. Ma olen ka palju sarnaseid lugusi kuulnud, aga ei pea neist mingit lugu. Sa wõid ju isegi arwata, kuidas siis munk wälja peasis, kui ta seltsimees sisse jäi.

— Räägitakse, et see munk ise just tondipealiskul onud, kes inimesi sinna hukatuse paika meelitanud. Tema elawat praegugi weel — mitu inimest on teda pimedal ajal siin metsas näinud ümber uitma.

Häliste jäi rääkija jälle wait, tõukas küünarnukiga Wiboane külge ja sirutas oma wärisewa käe wälja, ilma et hirmu pärast sõnagi suust oleks saanud. Wiboane märkas kohe, et sõbral midagi näidata oli. Ta wõis pimeduse pärast waewalt aru saada, kuhu poole mehike käega wälja oli sirutanud. Siiski jäi ta pimeduse sisse wahtima, nagu wõiks film taht läbi tungida. Kõik waatamise waew oli aga asjata, sest peale musta müüri ja pimedadaetwa ei puutunud talle midagi filma. Ta tahtis praegu

küsimata hakata, mis tal näidata olnud, kui häliste pöörsid lossi ees walgeks läksiwad. Teisel filmapilgul oli see walgus jälle kadunud, ning paar laterna tulekiirt tungisiwad weel müüri peale, mis ühe liikwa kogu poolt näiswad tulema. Imestusega waatas Wiboane seda nähtust. Siin oli tõeste üks inimene liikumas, kellel latrituli hõlma all seisid ning kes siin ettewaatlikult oma teed walgustas. Üksik silmi sinna poole wahtides nägi ta jälle korraga walgust müüri peale langewat. Ühtlasi kadus ka kogu seltsamal filmapilgul müüri sisse ära. Tuule wingumise wahel oli ka nagu wähe wana roostetanud uksehingede ragisemist kuulda, siis jäi kõik jälle wait.

Seda oli ka Wiboane seltsimees kõik pealt näinud. Ta hoidis kättega kui tangidega Wiboane käewarrest kinni ja sai waewaga weel paar korda hüüda: — Tondid, tondid!

Siis oli ta ka juba kadunud.

Wiboane ei pannud seda mitte kohe tähele, sest see ootamata nähtus oli ka teda imestuse ja põnewusega täitnud ning ta meeli wangistanud.

Mis imelik nähtus see oli? Kes oli see mõistatuslik inimese wõid tondilokuga siin sügawas metsas wana lagunenud lossi juures, keda igalpool kardeti? Kas elas keegi siin, wõi oli tal siia muud tegemist?

Need küsimused ootasiwad ta peas asjata wastust. Nagu näha, oli neil tondilugudel ka ikka oma põhjus, millest seltsimees talle praegu kõnelenud.

— Toomas! hüüdis ta sõpra. Nüüd alles märkas ta, et ta üksi oli. Ta imestlemine kaswis seda leibes weel suuremaks. Ta pidi juba peaaegu uskuma

hakkama, mis talle tondilosfist jutustatud. Kas ei olnud ta seltsimees ka wahest tontide kätte sattunud ja selle nägemata ja ära seletamata salatõdimu läbi ära kautatud, kelle sisse ta nii kindlaste ise uskus?

Wiboane ei olnud ebausklik ega kahtluste sõber. Ta tahtis selgust saada ning sammus pikema järelemõtlemiseta selle koha poole, kus ta tonti müüri sisse ära kaduma oli näinud. Pimedas ei wõinud ta ometi midagi iseäralist leida. Ühesugune külm müür oli tal igal pool ees. Ust ei leidnud ta kusa-gilt, nagu lootnud oli. Nii pidi ta wiimaks uskuma jääma, et see nähtus kas filmawirastus ehk tont oli, kes peaga läbi müüri jooksnud.

Otsimisest ja mõtlemisest wäsinud, hakkas ta üksi üht weikest teerada mööda edasi kõndima, et parajaks ajaks weel koju saada.

Toomas oli kadunud ja jäi ka kadunuks.

2.

Peasimine.

Wihma padises weel ikka puude otsast maha ja weike koiduke ei jõudnud oma noorte kiirtega ka weel otsatumat pimedust ära ajada ega Wiboanele teed näidata. Ta oli juba tükk aega ära käinud, aga ikka weel metsast mitte wälja jõudnud. Silma tormi ja maru sees ära harjunud Wiboane ei pannud seda tähelegi, ta mõtted wiibisivad tondilosfi juures, mille üle ta asjata seletust otsis.

Korraga kuulis ta enese ligidal tumedat müür-gamist ja selle järele koha heledat kiljatamist. Ta jäi kuulma. Mõlemad healed oliwad kordamööda jälle selgeste kuulda.

— Karu, karu — ja üks inimene, ümises Wiboane iseeneses ja hakkas märga metfaalust finnapoole ruitama, kust healed tulivad. Wistist oli keegi õnnetu inimene karu küüsis.

Mõne filmapilgu järele oli ta ühe weikese lagen-diku peale jõudnud, kuhu noore koidu nõrgad kiired wähe walgust saatsiwad. Wiboane teraw pimedusega harjunud film nägi peagi üht musta liikumat kogu, kes praegu ühe teise, eest ära põgenewa kogu peale kargas. Silmapilguks jäi liikuw wari seisma ja hele naisterahwa hädakisa kajas waljuste metsa. Sellest nähtusest oli Wiboanele arusaamiseks küllalt. Ta teadis, mis fiin oli sündinud ja mis tal tartwis teha.

Ruttu kargas ta jahinoaga metsalise peale, kes oma ohwri sülle oli wõtnud ja praegu hammastega teda lõhki tahtis ristuda. Walgu kiirusel tungis ta teraw nuga karule külje luude wahetele, nii et see rööklides maha langes. Aga teisel filmapilgul oli ta jälle kahe jala peal ülewel, et ootamata pealetungijale mõjutwalt kätte maksa. Tugewa mehe kange käsi aga käis ruttu ringi ja iga hoop tõi metsalisele uue raske haawa teha sisse. Wiimase jõuu ja hirmsa wihaga tormas ta mehe kallale ja pigistas ta oma tugewate käppade wahetele, nii et Wiboanel hing rindu kinni jäi. Ta meeled kippusiwad juba segaseks minema ja wiimane peasemise lootus

kaduma. Meeleärabeitmisega sai ta weel oma noa elukale sügawasfe rinda wajutada, nii et ta wõimustult ühes wõitjaga maha langes. Waenlane oli küll wõidetud, aga wõitja oli ise nii raskestest pigistada saanud, et ta enmast surunud metsalise käppade wahelt lahti ei jõudnud teha. Talle oli niisugune ragemistus peale tulnud, et ta üsna minestanud olekusse langes. See aga ei tuurunud kaua. Ta süda surdis teda järele waatama, mis sellega on sündinud, teda tema metsalise käest peastis.

Natuse aja ümberwaatamise järel filmas ta ka wahel ajal suuremaks läinud loidu walgulsel ühe inimese kogu lähemal puu najal seisawat. Ta astus ligidamale ja nägi enese ees pika mantli sees üht imeilust kahwatanud naisterahwast seisema. Weike kääkorn ja latter oliwad ta kõrwal rohu sees. Wiboane juurde tulek näis talle jälle elu tagasi tooma. Ruttu tõmbas ta maha langenud asjad kätte, nagu ei tahaks ta neid näidata.

— Kus piiga, kas see metsaline sulle suurt haiget on teinud? küsis Wiboane osawõtlikult.

Rõdilik koidupuna tõusis neiu näässe. Ta naeratas wahel ja sõnas siis tawase, pehme healega, wahel wärisedes:

— Si ole mul mingit wigat — ma tänan sind mu elu peastmise eest. Alma finuta ei oleks ma enam elawate seas. Kuidas ja ise peastid? Mul oli nii suur hirm, kui sind karu küünte wahel nägin, et kui kiwipost kangeks jäin, ja mitte appi ei wõinud tulla. Nii on naisterahwad! Müüd olen ma wäga rõdumus, et terwelt oled ära peasenud.

Tänuliku pilguga andis ta oma weikse pehme äe Wiboane suure tugetwa peu sisse. See pigistas sda soojalt ja waatas imestusega neiu nõdliku näu pale. Seal käis forraga imelik wärin tal läbi sildame. See oli seefama nägu, mis ta õõsti tonbilosfi nägi ära kaduma. Mis oli sel kenal neiu kaidetawas lossis tegemist?

— Kuidas oled ja siia paksu metsa sisse sattunud, kus murdjad metsaloomad iga filmapilk su ilusale elule otse wõiwad teha? küsis Wiboane.

— Tulin, ja karu juhtus mulle siin wasta, oli neiu lühike wastus.

— Aga niisugusel ajal ei lähe keegi noor piiga majast wälja.

— Et siid, mu elupeastja, kellel tarwis minna, see läheb küll.

— Mis tarwitus wõis sul siis olla?

— Seda ei wõi ma ütelda, wastas piiga. Ma tahan oma tänulikt meelt igal wiisil oma elupeastja wasta üles näidata, ehk kui see mul muidu wõimalik ei ole, siis on mul südames üks paigafe, kuhu wainne tänu oma heategija wastu jäädawat aset leiab. Lase wälimiseks täheks weel kord oma kätt pigistada ja mind rutata, et weel õigeks ajaks koju saan. Mina oma elust ei hooliks, aga selle kustumisega peab ka üks teine elu hirmsa piina sees kaduma. Dawas maksu sulle su head tegu kätte!

Rende sõnadega tõmbas ta oma kää Wiboane tödga tugewaks kaswanud sõrmede wahelt ära ja tahtis minema hakata. Mees aga pidas ta kinni.

— Kosta mulle weel üks küsimine, ütles Wiboane.

Tüdruk jäi oodates seisma.

— Kas sa tondilosfi tunnud? küsis Wiboan põnewalt.

Seda küsimist ei olnud piiga wististe mitte ootnud. Ta lohmetas ära, aga ometi walitses ta ennast wäga hästi. Natuke aja pärast sõnas ta ruttu:

— Miks sa seda küsid?

— See peab wäga kardetaw koht olema.

— Jah, paljudele maksab ta elu. Waadaku iga mees ette, et sinna ei sattu, see on haud elawatele, kostis piiga ja hakkas jälle minema.

— Dota weel wähe ja lase ennast saatma tulla, ütles mees ja lootis sel wiisil mahti leida, selle mõistatuse seletust kätte saada, mis ta ise asjata otsis.

— Minu tee ei ole pikk, ja selle peale ei tarwita ma ialgi saatjat, oli ta wastus. Neg on otsas, ma pean minema, taewa õnn olgu sinuga!

Mõne filmapilgu pärast oli ta juba Wiboane filmist kadunud. Tänaise õo juhtumised paniwad ta pea huugama. Tema terawat mõistust auustasiwad muidu kõik tuttawad ja ta isegi wõis enesega ikka rahul olla, aga täna ei aidanud kiidetud pea teda mitte sammugi edasi. Kuidas wõis ta sellest kõigist aru saada: Noor koidukaunis neiu õõsi pimedas tondilosfis, mida ta ise aga nii wäga kardetawaks peab, et keegi inimene sinna ei julge minna. Siis ripub tema elu küljes weel ühe teise inimese elu, kes tema surma läbi surma wõida saada! Kes wõib sellest mõistatusest aru saada ja teda ära seletada? On ta niisama ebausklik kui mu seltsimees Toomas?

Ei see ei wõi kuidagi wiisi olla. Siis ei hulguks ta mitte õõsi siin pimedas metsas ega poleks tondilosfi ligidalegi julgenud minna. Aga seda ei wõi ma ka ometi uskuda, et tema seal oli. Tema nägu oli ta küll, seefama mantel, seefama latter — hm, minge, rumalad mõtted — tema ei wõinud ta ometigi mitte olla! Aga ta läks ometi rahutuks, kui ma tondilosfist kõnelesin — — see wõis aga sellest tulla, et ta teda kartis. — Kuidas wõis ta ometi sinna minna, seda ta ise elawate hauaks nimetab?

Nõnda arutas mees oma mõtteid, ilma et midagi selgemat kätte oleks saanud.

Rahutumalt sammus ta sellepärast kodu poole. Ta tundis, et ta südamesse midagi sellest juhtumiseft järele oli jäänud, mis sugugi seda moodi ei olnud, et sinna endist rahu tagasi wõis loota. Praegu ei tunnud ta seda küll weel wäga selgelt, aga juba rääkis aimamine ta sees oma tumedat keelt.

Ikka rohkem ja rohkem hakkas ta seda kahetsema, et ta mitte järele ei olnud küsinud, kes ta oli?

— Jah, kes ta on, ja kust wõin ma teda jälle leida? õhtas ta iseeneses ja astus möõda metsateed edasi, mida esimesed päikese kiired juba puude latwade pealt nõiduwana paistega walgustasiwad.

3.

Patu tunnustus.

Wihm oli päewa poole üle jäänud ja lõdne päike paistis kaunis soojaste metsa ja maa peale, aga ei

jõudnud ometigi enam maad kuitatada. Minus inime, kes sel ajal metsas kõndis, oli üks munk oma suure koeraga. Tal näis dige tarwilik asi ajada olema, sest muidu ei oleks ta nii ruttu läbi sapa ja weelkude edasi tõtanud, mis pikaline sadu madalatesse kohtadesse tekitanud. Seljas kandis ta pikka munga kumbe ja käe otsas kaunis suurt kimpu, mis aga nii hoolega finni oli pakitud, et mitte ära ei võinud arvata, mis tal seal sees oli.

Korraga jääb ta koer urisehes seisma.

— Neero, mis sul seal on, wait!

Ta astus lähemale ja näeb seal ühe inimese maas.

— Inimene, mis sa siin teed? küsis ta oma kareda passi-healega.

Munka nähes kargas maasoleja ehmatades ülesse.

— Püha Maarja, ole mulle armuline, nüüd on mu elupäewad wistist loetud, ägas mehike meele ära heitmises.

— Inimese laps, mis sul on? rääkis munk imetatava tõsibusega.

— Anna armu, ära wii mind hukatuse sisse, mul on naine ja lapsed kodus ilma toitjata, palus mehikene haledaste.

— Ole rahul, ma ütlen sind su pattudest lahti, ja nüüd tee, et sa koju saad. Siin metsas wõib su käsi halwaste käia. Wõi ei tunne sa tondilossi?

— Siis ei ole sina, waga munk, mitte ndialossist? ütles mehike rõõmuga, kes muud ei ole, kui meie tuttaw Wiboane seltsimees Toomas, kes hirmu pärast seal ära jooksis ja siia hingetult maha kukkus ning nüüd weel toibuma hakkas.

— Mis sa jampsid, ma ei saa kust mitte aru? küsis munk kuitwalt.

— Inimesed räägitwad, et üks munk inimesi ndialossi wedawat, kus tondid nad ära kagistawat, ja mina mõtlesin, et sina see oledgi. Anna andeks, püha isake, et nii rängaste eksisin.

— Eksimine on inimlik, ma annan sulle sedit andeks, rääkis munk armulikult. Aga nüüd ütle mulle, kust sa siia said?

Toomas nägi, et see munk mitte tondilossi munk ei võinud olla, ning ta arg süda sai julgust.

— Ma olin öösi metsa ära eksinud ja õnnetuse kombel tondilossi ette wälja tulnud, kus meie wihma warju jäime, kuni üks hirmus tonditaju nähtawale tuli. Lõssis oli hirmsaid kaebamise heali kuulda, ühe sõnaga, kõik oli nii hirmus, et ma jalgadele walu andsin ja ennast sel teel ära peasta tahtsin. Ma jooksin nii kaua, kuni hing rindu finni jäi ja ma surruks wäsinud siia maha kukkusin. Kui ma üles ärkasin, oli juba päike ülewel kõrgel ja ilm ilus, aga ma ei jõudnud suure ramesuse pärast paigastki minna. Taewas teab, mis temaga sai.

— Misfuguse temaga?

— Wiboanega.

— Wiboanega? kordas munk iseäralise rõhuga. Kas Wiboane ka seal oli?

— Jah, meie kahekesi olime ära eksinud.

— Kas tema ka ära ei jooksnud?

— Ei, Wiboane ütles, et see tühi ebauss olla, inimeste hirmutuseks ei tea kust poolt wälja tehiud tühi lori, mis midagi ei pidada tähendama. Tema

tahtis sisse minna ja oleks selle tüki ka ära teinud, kui ta aga kuskilt ust ehk auku oleks leidnud. Seal aga tuli üks tont nähtavale, ja mu süda wäriseb praegugi selle peale mõeldes. Ma usun, et ta wist enam eluga ei peasenud. Rahju sellest julgest mehest!

— Mida nägu oli sinu tont? küsis munk ja pööris oma parema kõrwa mehe poole, et ükski sõna ära ei kauks, sest pahema kõrwaga ei kuulnud ta mitte hästi.

— Minu arwates oli tal naisterahwa nägu, wistas Toomas. Tal oli latriga tuli käes ja kadus kui waim müüri sisse ära. Natuke kolinat kuulsin ma weel, siis panin ma jooksku. Mis peale selle sündis, seda ei tea ma.

— Naisterahwa nägu — latri tulega, ümises munk iseeneses. Õm, see on imelik. Gila õõsi ei olnud kedagit wahi peal.

— Ja muud ei tea sa enam midagi? küsis ta waljult.

— Ei midagi.

— Seda ka mitte, kus Wiboane on? päris munk edasi.

— Ei ka mitte.

— Mikspärast teie sinna metsa läksite?

— Mind saadeti Wiboane järele, et teda — — Toomas jäi häkiste wait.

— Kes saatis sind tema järele ja kuhu pidid sa ta wiima? küsis munk elawalt.

— Ah, seda ei tohi ma rääkida, see on saladus, wastas Toomas kimbatuses ja kahetses iseeneses süda-

mest, et ta nii ettewaatamata wiisil wälja oli lobi-

senud, mis talle kängeste ära oli keelatud. Munk märkas, mis Tooma keele kõitis. See asi oli temale wäga tähtjas, ta oli ootamata wiisil jälgile saanud, mis tal tarmis teada oli, ja neid jälgi ei lastnud ta enam käest kaduda.

— Armas mees, algas ta sõbralikult. Sind on wististe ära keelatud, et sa sellest asjast kellegile midagi ei kõnele. Minule on see ju ükskõik, mis käigib ja asjad sinul ja Wiboanel ees on, aga ma pean oma ameti poolest sulle ütleva, et sala asjade ajamine suur patt on, mida keegi ristiinimene muidu andeks ei saa, kui kahetsmise ja ülestunnistamise läbi. Minule peab iga inimene ometigi oma kõige salajamad asjad üles tunnistama, kui ta andeks- saamist igatseb. Ja pattudes furnud inimene põleb põrgu igaweses tules, kuna süü ja saladuse ülestunnistaja taewa rõõmusse läheb. Soowid sa enesele igawest hukatust?

— Püha Maarja hoidku selle eest mind kõige mu naise lastega!

— Noh, siis pihi, käskis munk.

Toomas oli suures kimbatuses. Ta oli oma sõna annud, et ta kellegile hingele oma tegemistest ja kohusest sõna ei lausuks. Talle oli ka ära seletatud, kui hirmus suurt kahju see terwele maale toidiks tuua, kui asi wälja tuleb. Ta oli südame ja meelega selle ettewõtte poolt, aga siin nägi ta hirmust põrgu tuld teisel pool, kui ta mitte oma saladust üles ei tunnistata. Munk oli ju waga Sumala mees, ja mis tema ütles, pidi Sumala tahtmine olema;

selle juures ei wõinud Toomas mitte kahewahel olla; Taewast oli ta ka paljugi head kuulnud, nii et see suur laud, mille ääres kõik õndsad hinged koos istuwad, praeguse wiletsa elu, raske töö ja waese toidu juurest wäga kangeste oma poole meelitas.

— Waga isa, kas sa seda ka teistele räägid, mis ma sulle tunnistan! küsis ta wiimaks otsusele jõudes.

— Numal mees, mis minule räägitakse, see on kõik minu südames luku taga. Keegi surelik inimene ei saa iialgi seda teada. Ma palun Maarjat ja kõiki pühastid, et nad su patud unustaks ja sind õndsaks laseks saada. — Noh ütles nüüd, kes saatis sind Wiboanet kutsuma?

— Harjumaa mehed, kes Paala külas koos on.

— Mis tarwis on nad seal koos?

— Nad peawad selle üle nõuu, kuidas kõrge ordu walitsuse alt lahti saada, et orduwendadele ja mõisaherradele mitte enam maksusid maksta ega orjust teha ei oleks.

— Soo! ütles munk wenitades. Kes on need mehed, kes seda asja oma jõuga läbi tahwad teha?

— Neid on palju — kui palju, ei tea mina ka selgeste, sest ka minule ei ole kõik weel ära seletatud. Kes sellest teab, see seda ei kõnele, sest muidu wõiks asi wälja tulla ja kõik tühja minna. Ma usun, et mõisaherrade käsi wäga pahaste saab käima.

— Kas Rannewere herrast ka midagi halwa kõneldakse? küsis munk.

— Di, see on ju esimene rööwel. Kes on see

mees wallas, kes tema käest keppi maitsta ehk ta suurte koertega puretada ei oleks saanud? Kui asi lord nii kaugele saab, siis on tema esimene ohwer, mida nii kaua maha surutud wiha enesele nõuab.

— Millal on üks niifugune koosolek, kus kättemaksmise üle nõuu peetakse?

— Kui ma siin mitte rohkem ei ole uimane olnud kui ühe öö, siis nii pea, kui päiksetera metsade taha alla on wajunud ja oma pimeduse teki üle maa lautunud.

— See on teiste sõnadega täna öösi?

— Jah, waga isake.

— Kus kohal Paala külas?

— Armite sauna hurtsikus, suure metsa lähedal paksu kuusiku sees. Wõerale on see koht raske üles leida. Kes seda kohta hästi ei tunne, see ei mõista sinna minna.

— Kas neil ka wahid wäljas on?

— Seda ma ei tea. Wistist on see asjata, sest ega keegi kutsumata külaline sinna ometi ei mõista minna. Sauna hurtsik on pime, seal ei ole midagi muud sees, kui üks wana inimene, kes kutsutud külalisi sisse lasseb ja ühe iseäralise sala ukse läbi maa-alusesse koopasse jaadab, kus nõuutogu koos on.

— Kust wõid see wanatene teada, kes kutsutud on, ehk kes ei ole? nõudis munk.

— Kes kutsutud on, see koputab seitse korda ukse pihta ja ütleb kuuenta korra koputamise järele kolme metsalooma nime. Siis teeb hoidja talle ukse lahti.

— Misfuguste loomade nimesid peab ta nimetama?

— Ühe sõra, ühe kapa, ühe künite kandja nime.

— Ja muidu on üks kõit, missugused nimed?

— Ei, kõit peavad ühe tähega algama, seletas Toomas.

— Kas sa ei võdi mulle veel selgemalt ütelda, näitujeks, kõit nimed ütsikult.

— Mulle ei ole ka muud midagi üteldud, see on igauhe enese asi, missugused nimed ta nende tingimistega leiab.

— Ka sa sellest, mis siin mulle kõnelesid, ka teistele tahad rääkida? küsis munk.

— Taevast kaitsku mind selle eest — see oleks ju mu surm, sest kes meie seast kord oma sõna annud ja seda ei pea, see kautab oma pea, seletas mees sügava tõsidusega.

— Siis annan ma su patud sulle andeks, rääkis munk pühalikult. Aga üksi siis mõjub see, kui sa tõeste oma suu lukus pead sellest, et sa oma süüd ülesse oled rääkinud. Pea seda meeles! Muidu nean ma su igaveste ära, ja minu hirmus needmine saab siin igalt poolt leidma.

Toomas värises seda kuuldes. Tal oli koguni iseäralik tundmus selle munga vastu, keda ta ikka veel kartis.

Munk aga muutis pea oma tee sihti, kui ta Tooma filmist oli kadunud. Kui kedagit entam ümberringi näha ega kuulda ei olnud, tegi ta oma kimbuse, mida ta käe otsas kandis, eettawaatlikult lahti, võttis sealt seest ülikonna riideid wälja ja pani need munga luue asemel selga.

Selle talituse järele läks ta jälle edasi.

Pime oli juba ammugi käes, kui ta Paala külasse jõudis. Ta küsis ühe wanakese käest, kus Armike urtsik on. See waatas umbusaldusega teeküsija otsa, ning ütles siis:

— Kui sinna tahad saada, siis lase oma filmad kinni siduda — lahtiste filmadega ei võdi ma siin sinna wiia, ega sulle ka teed juhutada.

Munk lastis oma filmad kinni siduda. Siis läksiwad nad kahakesi tükk aega, enne kui ta juht seisma jäi ja teatas, et nad juba paigal olla.

Tooma õpetatud sõnadega sai ta sisse.

4.

Isand ja ori.

Orduwend Wilken von Albede istus oma toreda lossi kõige uhkemas toas ja kiigutas ennast kiigetooli peal heledalt põlewa lamina suu ees. Ta wahtis pimedalt enese ette, ja ta ärritatud peaaju lastis nagu mõni hea kunsti etendaja talle tuleleegist sajasuguseid pilta üles tõusta, mis ebausklikku sõjameest kui mitte üsna kartlikuks, siis ometigi rahunumaks tegiwad. Need pildid oliwad ta waawatud südametunnistuse kujutused, millest keegi teine inimene midagi ei teadnud, kui ta truu teener Goswin, kes praegu munga ülikonnas sisse astus ja terawalt enese ümber waatas.

Tuba oli poolpime ja ahju tuli heitis koguni iseäralist walgust maalitud seinte ja raskest tamme- puust majariistade peale. Sisse astujasse mõjus

see nähtus nõnda, nagu oleks siin tontide kogumise paik, kust kõik head waimud põgenewad. Ahju suu ees istuwa lossiherra wari liikus nagu ilmatu suur läbipaistew tondikuju teise seina peal.

Sisseastuja kõhatas juba teist korda, aga ikka weel ei tõstnud lossiherra filmi üles. Ta ei olnud teda mitte kuulnud.

— Tont wõtku kõik neid kisenawaid nägusid — rääkis ta iseeneses. Kui nad oma jäledat mängu ei lõpeta, siis pean ma weel hulluks minema. Ma ei saa aru, kuidas ma korraga nii araks lambaks olen läinud, et neid kartma hakkas, kelle luidki juba sammal katab. Kes minu käsu läbi otja on leidnud, need on seda ära teeninud ja nende hingedel ei ole ühtki digust mind piinamas käia. Pealegi ei ole ma oma käega kellegisje puutunud. Seda on Goswin teinud. Nälg ja halb õht on neile surma toonud, mitte Järwamaa ülem mõdga-orduwend Wilken von Ilsede. — —

Kole, lõikaw naer kõlas nende sõnade järele läbi toa ja kajas mitmest küllest wasta. See oma heale kajast ära kofkunud waatas ta ringi enese ümber, kus juures ta imestawat munki silmas. Natuke kofkudes hüüdis ta oma põruwa healega edasi:

— Noh, Goswin, kas sina ka juba ennast mu piinajate waimude sekka segad? Mis põhjust on sinul selleks? Sa murdja lamba nahas, sa lubjatud hunt. — — —

— Pea kinni, kõrge orduwend, sa pead mind waimuks, — ei, ma olen ilmsi su ees ja nõuan wastust nende sõnade üle, mis sa praegu rääkisid.

Põlastaw naer oli wastuseks.

— Narr, sa julged wastust nõuda oma isanda käest, ütles ta wiimaks oma imestuse üle peremeheks saades. Kas sa siis tõeste usud, et mu film su waga munga kuue alla ei näe?

— Ja, Wilken von Ilsede, kelle kasuks kannan ma seda kuue? küsis munk rahulikult naeratades. Kas ma enese pärast wagaduse katte all tõõsid toimetan, mis walgust kardawad? Mis ütled sa selle peale? —

— Sa oled minu teener, minu tööriist —

— Ja pean sinu tahtmist täitma, kõneles munk elawalt wahela.

— See on iga truu teendri kohus, tähendas lossiherra kuiwalt.

— Ja kui truu teener oma kohut on täitnud, see on, oma isanda tahtmist teinud, kas wõib ta isand siis tema tööde üle kohut mõista? Kui ta oma teendri töödes siis ülekohut leiab, siis peab ta seda ülekohut enese peale wõtma. Kas sa wõid tule üle pahandada, kui sa ise oma maja põlema süütad?

— Mis tarwis teed sa nii palju küsimisi, mis iseenesestki juba selged küll on? andis lossiherra wastuseks.

— Kui asi sulle selge küllalt on, siis ei peats sa mitte nõnda rääkima, seletas munk rahulikult. Ma olen sinu eest palju teinud, mille eest ma oma südametunnistusele wastust ei jõua anda. Ma ei waadanud aga selle peale, sest et ma sinu eest kõik tahtsin teha, mis mu jõus oli. Kui sa sellest lugu

ei taha pidada, siis on see mulle täheks, et sul mind enam tarwis ei ole. Ma ei paku ennaft ka sinu teenistusesse mitte enam, ma saan wistist ilma sinuta paremine läbi, kui sina minuta. Ahaha! Olgu nii, ordu herra, meie lahkume. Aga ära pane siis ka pahaks, kui mõnigi asi walge ette tuleb, mida siamaani kõige paksamad müürid ilma filmist ära warjastiwad. Mina leidfin jälle teenistust, ma olen sellega harjunud, aga kuidas üks orduwend siis läbi saab, kui häliste terve kari tonta nõialossist ilmub, seda arwa sina ise järele! Pealegi oli mul ka täna wäga tähtsaid sõnumid, mis ma nüüd rahwa kasuks üksi oma teada jätan, ilma et ordu kasuks sõrme liigutaksin.

Need sõnad kõlastiwad juba õige ahwardawalt.

Nõrga mõtlemise wõimuga orduwend wahtis ehmatades oma teendri otsa, kes temast mõistuse terawuse poolest palju ees oli ja seda tundes kahjurõõmuga julgelt oma isandat silmitses. Ta teadis wäga hästi ära, et lossiherra ilma tema abita läbi ei saa ja et ta käsi pahaste wõdis käia, kui ta tema wastasaks hakkab. Seda tundis Wilken von Ilsebe ise ka wäga hästi. Sellepärast oli ta ka ehmatanud ja ilma nõuuta. Kui see mees, kellele ta kõik oma hirmsad saladused oli usaldanud, tema wasta üles tõusis, siis ei julgenud ta enam edasi mõelda, mis temast edaspidi saab. Ta segane pea ei wõinud sugugi aru saada, kuidas ta truu munk häliste ta wastasaks oli saanud.

— Goswin, mispärast sa pahandad, rääkis ta waigistades. Mina olen sinust ikka suurt lugu pi-

danud, mis sa sellest juba wõid näha, et sind oma usaldusemehes olen walinud. Kes teine inimene ilmas teab teise saladusi?

— Ja, naeris meelitatud teener heal meelel. Keegi teine inimene ei oleks neid ka nii hästi hoidnud kui mina. Kes on tondilossi paremine walitsenud kui mina? Keegi inimene ei julge praegu sinna lähedale. Hiljuti weel leidfin ühe chausflitu jänepüüsi, kes kogemata sinna juurde läinud ning sealt ära joostes peaaegu surma oleks saanud.

— See on hea, kinnitas lossiherra. Ma tean, et sinu peale julge wõin olla. Tondilossi ei tohi keegi saada: Kes seal aga kord on, see peab ka sinna jääma. Ta peab üheks kardetawaks tohaks jääma, et keegi meie tegusid seal uurima ei hakkaks. Selleks olen ma sinu wälja walinud, selles ametis oled sa ka mu usaldust teeninud ja sellesse ametisse pead sa jääma. Weel ühe küla kümnele maks on su palga suurenduseks. Kas oled rahul, wõi nõuad weel midagi?

— Rahul täieste. Tänan lahke lubamise eest. Seda ei pea kõrge orduwend mitte kahtlema, et ta Goswini wastu nii lahke on.

— Soo, siis on asjad kõik jälle wanas joones, hakkas Wilken uuesti peale. Nüüd räägi, mis uust sul on?

— Inimesed peatwad nõuu ordu walitsust oma oladelt maha raputada, algas munk.

See sõna mõjus kui wälgu löök orduwenkasse.

— Kus peetakse niisugust häbemata nõuu? Ja

kes on need nõuupidajad? küsis orduwend ärritatud olekus.

— Üksa sinu enese rahwa seas, kostis munk rahulikult. Ma käisin weel eila öösi nende koosolekul, kuhu mind aga linniste filmadega weeti ja niisama tagasi toodi. Nende peamees näitab üks noor mees olema, keda Wiboaneks hüütakse.

— Wiboane! Haa, see on see ristiusust ära taganenud pagan. Kus elab see mees nüüd? — siin ei ole teda mitte näha olnud, sest ma olen teda igal pool taga otsida lastanud.

— Tema on siia kutsutud. Kus ta elab, seda ei tea ma ütelda. Praegu wiibib ta aga sinu maa peal.

— Minu maa peal ja kihutab siin maarahwast minu wastu ülesse?

— Nii on, isand.

— Seda peab see poisike raskestest kahetsema, ahwardas orduwend. Kas sa ei saa teda kätte? Sa tead ju, mis ma arwan — tondilossis on wistist tema jauts weel ruumi. —

Üks õhkaw kiljatamine teises toas segas ta edasi rääkimist.

Ruttu kiskus lossiherra ukse lahti ja küsis sisse waadates waljuste:

— Kes seal on?

— Mina, isa, wastas kartlik naisterahwa heal.

— Mis sa siin teed?

— Ma tulin siind praegu sööma kutsuma.

— Smelik sööma kutsumise wiis küll, pilkas lossiherra.

— Oh, mul on hirmus peawalu ja ma ehmatasin pimedas, nii et weike kiljatuse tahtmata huultelt libises.

— Kumal lapsuke, mis sa asjata kardad. Sinu soontes ei oleks nagu sugugi rüütli werd, kui kikkorra oma suu lahti teeb, siis ehmatad sa pool surnuks. Häbene ka wähe! Nüüd mine woodisse ja maga oma peawalu hästi wälja. Küll ma omal ajal söömalaualale lähen. — Oh, weel üks sõna. Enne too meile paar pudelit head wiina minu töötuppa, et sellega ahjupaistel liikmeid soojendada. Ruttu!

Tütarlaps kadus ära ja tuli mõne filmapilgu pärast jälle tagasi, kaks pudelit kallist marjawiina käes. Ta nägu lõendas ja hõõgawad huuled wärisestiwad kui ta pudelid munga ette laua peale pani, kes filmapilgul üksi toas oli. Tuli kaminas oli pea ära põlenud, aga siiski andsiwad wiimsed hõõgawad sõed weel nii palju walgust, et ta munku selgeste ära wõis tunda, kes noore tütarlapse ilust wäga waimustatud näis saama. Ta tõusis ruttu üles ja näpistas piiga pehmet kätt.

Ruttu tõmbas see oma kae ära, nagu oleks kihwine madu teda hammustanud. Ta ilusaist filmist wälkus wiha leef sügawas põlgdufes selle mehe wasta, keda ta iialgi ei wõinud sallida. Munga nägu oli talle nii wastik, et ta ilmasti ta filmi ei wõinud waadata. Üks ära seletamata wägi tõukas teda kaugele sellest mehest, kellest ta süda talle ütles, et ta teud päewa walget kardawad.

Munk naeris, ja ta naer kõlas kolebaste.

Heäralik hirm ajas wäriseja neiu hirme sammul pögenema. * Ta kargas toast wälja, nagu sihiks hirmus munk teda kihwtise noolega.

Orduwend astus tuppä tagasi, munk istus sõna lausumata laua ääre ja wiina rüüpamise juures algas nende töö uuesti. Müüd kõnelestawad nad aga nii tasa, et kellegi teise surelise kõrw seda kuulda ei wõinud. Minult mõni ahwarduse sõna tungis weel tumedalt läbi seina.

Pimedad salaplaanid oliwad pimedas ja salajas tehtud, millest keegi midagi ei tohtinud teada.

Dõ oli juba ammugi käes, kui isand ja ori lahkusiwad ning selle juures wennaliku soojusega teineteise kätt pigistasiwad.

— Gostwin, ma rehkendan sinu osawuse ja julguse peale — see närija uss meie elupuu kallalt peab langema! ütles lossiherra weel uke peal oma truule teendrile.

— Wilken von Ilhede, sa wõid oma pea rahulikult padja sisse suruda ja magustate magada, kui Gostwin su eest wäljas on, tõutas munk. Kui kõik on toimetatud, siis näed mind jälle. Nii kauaks head ööd!

Warsti oli ta pillkases pimeduses lossiherra filmist kadunud.

Pikal sammul ja mõtetes astus Wilken von Ilhede mitmest toast läbi söögilauale.

Seal ei olnud tal midagi muud hinge ees kui kats orja, kes alanduses oma isandat ootasiwad, et talle söötisid ette kanda ja ära wiia. Tütar oli kadunud; wist oli ta peawaluga woodisse läinud,

mõtles mehite ja ei murdnud oma pead kauem. Naist ei olnud tal enam; see oli juba lapsewoodist hauda läinud ja ainu tütre oma isa hoolde jätnud, kes aga niisama wähe tütrest hoolis kui enne omast naisest. Tema kare ja tihti ka hirmus ümberkäimine oligi pehme, õrna loomuga naise surmaja olnud. Selle järele oli Wilken von Ilhede möögawendade orduusse astunud, kus ta enam abielusse ei wõinud heita. Ordumeister oli temaga rahul ning tõstis ta sellepärast Järwamaa ülemaks ning jättis ta tema isa lossi Kanneveresse elama.

Alma toidusse puutumata läks ta oma magamise tuppä, kus hommikuni tulesalgust nähti.

Tütre Hilda tuba oli küll pime, aga tüht ja ase külgi puutumuta.

Metsa hurtsikus.

Selsamal ajal, mil lossis munk ja lossiherra teineteisest lahkusiwad, istusiwad ühes kõrwalises metsa hurtsikus wäewalise peerutule walgusel kolm inimest koos: üks noor priske tütarlaps, üks wana mees ja Wiboane.

— Kull on juba laulnud, ma pean minema, ütles Wiboane üles tõustes. Täewa wägew läsi laitsku teid!

— Wiboane, ära mine mitte täna öösi wälja, palus neiu tafakeste ja silus seal juures õrnalt Wiboane tugemat, suurt kätt.

— Kallis Wiida, miks ei peats ma siis mitte minema? See ei kõlba ju ka, et ma sinu majasse jään, sellest võiksidwad wahest mõned inimesed paha arwata, ja ma ei tahaks sinule ometi mitte küüne wäärt halba teha.

— Wiboane, sa oled mu wasta wäga hea, watas tütarlaps õnnelikult ja tõstis oma mustad sõstrafilmad soojalt nooremehe poole ülesse. Ta näust paistis koguni iseäralik joon wälja, mis teda kõigist küla neidudest iseäraliseks tegi. Ta ei olnud nagu sugugi siit perekonnast. See iseäralik jume oli aga Wiboanele hästi meelt mööda olnud ja tüdruk, kes nagu iseäralise nõiduse wõimul enesele kuskilt digeid sõpru ei leidnud, hakkas sellepärast Wiboanet armastama. Wiboane tundis seda ja oli wäga rahul, kui Wiida talle oma mesifilmadega mahedalt otsa waatas ja hea meelega ta kõnet kaugelest kääkidest ja wabast ümberhullumisest põlistes metsades kuulas. Kui nüüd Wiboane mitme aasta järele jälle kord oma kodumaale tagasi tuli, siis oli noor piiga seda õnnelikum, sest see aeg, mis ta ilma Wiboaneta ära elas, oli talle wäga igaw olnud. Miks pärast kõik tema wanadused piigad temast eemale hoidsidwad, seda ei wõinud ta enesele ära seletada. Oli selleks ta häkiline iseloom süüdi, mis tihti kui häwitaw tuli kuiwa kubu sees weikese asja pärast lahti läks, wõi tegiwad seda need tumedad ettekuulutused tema tulewikust, millest ta iialgi diget aru ei saanud. Ta tundis enese täieste wõdera olema teiste seas. Ta oli ka katsunud omalt poolt teistele läheneda, aga kui kõik katsed midagi paremat wilja ei kannud, siis

jättis ta neid wiimaks hoopis maha ja elas iseenesele. Seda suuremat lugu mõistis ta nüüd Wiboane sõprusest pidada. Tegigi see wana meheke, keda ta harjunud oli oma isaks nimetama, oli tema wastu mõnikord wäga tuim, ühesilbiline ja hoolimata. Ta oli ka neid põhjusti järele katsunud uurida, aga kui midagi paremat selgust ei saanud, jättis ta katsed maha. Tema ümber seisis üks läbi paistmata saladuse kate, millest ta midagi läbi ei näinud. See tundmus rusus teda mõnikord kibedaste ja muutis ta loomu weel iseäralisemaks.

— Wiboane, kas lubad täna siia jääda? küsis ta natukesel aja waikimisel järele.

— Mikspärast pean ma siia jääma ja mitte ära minema? küsis noormees.

— Ma olen kuulnud, et sa ka nende seltsis pead käima, kes ordu walitsust ümber tahawad lüfata.

— Kas see ka sinu tahtmine ei ole?

— Ma kardan wäga, et niisugune julge katse nurja läheb ja siis käib meie kõikide käsi weel kümme kord halwemine. Ja teie kõikide tahtmine on rahwa kätt hästi käima panna! Kas teie selle peale ka mõtlete, kui wõit ordu poole jääb, mis siis saab?

— Selle peale oleme ka mõtelnud. Aga las see see asi üsna wagusti jääda. Sellest ei tohi keegi awalikult rääkida, weel wähem noored tütarlapsed. Kõik wõib weel wana wiisi jääda; ole üsna rahul!

— Aga mu süda on hirmus rahutu, waidles tütarlaps tasakesti. Usu mind, Wiboane, sind wairitseb häda. Mu süda ütleb mulle, et hukatuse haud sinu jauks walmis on, kui sa mitte ettewaatlik ei ole.

Ara käi mitte oma kalli eluga nii tervemeeliselts ümber. Tufsub ta weel su rinnas, siis on meie õnnetumal rahwal ometi ükski kindel tugi — jääb aga su südame tufsumine wait, siis walitseb pimedus ja surm minu ümber ja kõik rahwa suured plaamid wõivad puruks langeda.

— Ara ole laps, mu Wiida, waigistas Wiboane, ära usu oma keemalise aju mõistusetatujutusi. Ma ei lähe kufagile kardetawat koha peale. Kui Kannewere metsas mõni karu teele peaks juhtuma, siis wõidin ma sellega walmis saada. Muud ei wõi mulle ometi juhtuda.

— Kannewere metsa lähed sa? küsis piiga kohudes.

— Seal on mu tee koju poole.

— Aga seal on ju tondilõis!

Noormees naeris.

— Seda ma tean, aga see oli mulle siimaale teadmata, et sina ka tonta ja tondilõssi kardad.

— Tondilõssi on palju inimesi ära kadunud.

— Ara tühja usu. Mina olin kolme õõ eest tondilõssi müüride all wihma warjus, ja ükski tont ei puutunud minusse.

Neiuksel käis wärin kehast läbi.

— Wiboane, rääkis nüüd ta wanake. Selles asjas wõta parem Wiida nõuu kuulda ja ära heida nalja niisuguste asjadega, mis enestega naljatada ei lafe. Kui sul asja on koju minna, siis mine julgeste, mu poeg. Inimeste teenistus, oma rahwale hea tegemine on tõlise inimese kõige ülem ja esimene kohus. Sündinud asjad saawad sulle kisen-

dades kõnelema, mis su kohus on teha. Mina olen wana, minu jõud ei jaska enam midagi ette wõtta. Minu luud lähewad ülekohtuses ordu orjamises mulda; aga noored fondid ei lohi tööd karta. Ka mina olen igatsedes seda aega ootnud, mil oma pead sellest häbist puhtaks wõits pesta, mis wõderaste orjus meie wanemate wanematele juba peale pannud. Aga see aeg ei tulnud, sest jõud puudus. Noored mehed, waadake ette, et tarwiline jõud täes on, enne ei wõi katt tõsta. Kui õnnelik oleksin ma, kui ma praeguse noorepõlwe warrateist tegudest oma esivanematele teises ilmas wõiksin kõneleda! Siis saaksitewad järeltulewad sugud kõigis feeltes oma lastelastele weel meie kiitust kuulutama. Ma ei wõi sinuga praegu selgemalt kõneleda, mõista ja saa aru seest-samastki, mis sul teha tuleb. Priius olgu su päike, iseoma jalal kõndimine su taewas ja su rahwas need hülgawad tähed seal sees. Nüüd mine, poeg, kui need mõtted su pead täidawad. Dige taewas on sinuga.

Tummalt pigistas Wiboane wanamehe kuuwa kätt, kelle wäsinde filmades liigutuse läige hülgas.

Tormiliselts langes piiga nooremehe kaela ja wajutas oma hõdgawad huuled tugetaste ta pale peale. Teisel filmapiigul oli ta jälle lahti ja tundis weel ainult palawat suwanemist oma näus. Isa sõna oli niisugune käst, mille wasta enam midagi ütelda ei wõinud.

Wiboane astus wälja pimedast õõ sisse ja kadus warsti ukse pealt järele waataja neuu filmist. Sellegi pärast jäi ta kauem waatama, nii et ta filmad

juba pimedusega rohkem harjusivad. Seal kuulis ta pööstaste sees tasast sahinat ja üks must kogu liikus nende vahelt sinna samasse poole, kuhu tema kõige armsam mees oli läinud.

Imelik kartus asus ta südamesse ja ei annud talle enam rahu. Ta pani ukse kõwaste kinni, kustutas tule ära ja heitis afemele, aga uni ei tulnud talle mitte filmi. Kas see must liikutv kogu tõsine nähtus või mõni filmaviirastus ta ärritatud peajäus oli, seda ei jõudnud ta enesele ära seletada. Ta tundis ainult üht asja, et see ta väga rahutumas tegi, ja wahetpidamata kõikusivad ta filmade ees kõiksugused hirmsad pildid ahwardawalt paha aimata Wiboane pea kohal.

Uga mis nad siis ometi Wiboanele kurja teiwad teha? Tema on ju ka mees, kelles iga auutu waenlane tugewa wastase leiab.

Need trööstiwad mõtled andsiwad talle natuke rahu ja lastsiwad une waipa wäsiind filmalaugude peale majuda.

6.

Gotamata külalaine.

Wiida oli natukene aega uinunud, kui tasane krabin ukse taga ta otsata unenägude laanest tõsise ilma sisse ülesse äratas. Ta kuulas hinge pidades. Kas see ei olnud wahesti Wiboane? Siis oleksiwad ta kartused kõik tühjad ja rööm lahkeordne.

Tasane kabin kestis weikeste wahedega edasi, ja

Wiida kuulis selgeste inimese löötsutamist. Ruttu kargas ta ülesse, läks pimedat tuba mööda ukse juurde ja lükkas ettewaatlikult ukse luugi lahti. Pimeduses ei wõinud ta midagi näha.

— Kes seal on? küsis ta äritatud healel.

Selle küsimuse peale tuli kohe üks inimene nähtawale.

Wiida kordas oma küsimust.

— Kas Wiboane on siin? küsis heal wäljast.

Wiida ehmatas. See oli naisterahwa heal. Kes ta wõis olla?

— Kes sa oled, öökuj, ja mis sa Wiboanest tahad?

— Kes ma olen, see on sulle üks kõik, ütles aga ruttu, kas ta siin on?

— Uga mis sa temast siis tahad, inimene? küsis Wiida kannatamatalt ja imelik wiha tõusis tal selle inimese wastu, kes nii tungiwalt Wiboane järelle nõudis. Ta ei mõistnud ise sellele tundmusele mingit nime anda, mis tema häkilist loomu päris tiigri sarnaseks muutis. Nagu healest kuulda, pidi see naisterahwas weel noor olema ja muudugi ka ilus. Ja taks ilust naisterahwast, kellel mõlemil ühesugused tahtmised, ei wõi iialgi sõbrad olla. Ta ootas kannatamatalt oma kõige tähtsama küsimuse peale wastust, aga wastuse andja ei näitnud seda kuulmagi.

— Ära piina mind nii kaua, armas laps, ütles ta paludes ja ühtlasi ka manitsedes. Ma pean seda teada saama, kus ta on — ma pean talle midagi ütleva, enne kui kõik hiljaks jääb.

— Igawene taewas, mis on siis sündinud? küsis Wiida ära kohkudes. Kas teda õnnetus ootab?

— Seda tahan ma ainult temale ütelda, ole mõistlik ja ära wiida mu kallist aega, andis wõderas wastuseks. Ütle, kui sa tead, kus ma temaga wõidin kokku saada. Iga filmapill wõib hukatuft tulla, mis tühja loriga ära wiidame. Ma olen teda kaua otsinud, olen kuulnud, et ta siin hirtsiikus olla, olen jooksnud, et hing rindu jäi, ja nüüd ei ütle sa mulle sedagi. Anna mulle wastuft, kui see mees sulle armas on, kui sa ta hirmust otfa ei otfi. Räägi ometi!

— Ma tahan sulle ütelda, aga enne üks tingimine, ägas Wiida.

— Mis aitab see mulle siis weel, kui sa oma igawate tingimistega kalli aja ära riisud? Tee ometi Jumala pärast ruttu.

— See läheb ruttu. Wasta mulle kolme küsimuse peale. Kes sa oled? Mis õnnetus on Wiboaanel ees? Mis tundmus ajab sind teda süda-wõel otsima?

— Oh sa halastamata, südameata naine, hüüdis wõderas mikralt. Oma uudishimule tahad sa ühe auusa mehe elu ohwerdada. Too siis tuli siia ja waata, kes ma olen.

Oh need sõnad küll Wiida südamesse lõikasiwad ja tema auutundmust raskeste haawasiwad, siiski pidi ta nägema, kes see naisterahwas on, kes tema Wiboaane eest nii hellaste hoolitses. Ta ei wõinud teifeti.

Natufese aja pärast tuli ta raswaküünlaga toa uksele. Wõderas naisterahwas tõmbas oma näukatte

näu eest ja lastis uudishimulist ja armukadedat Wiidat enese filmi waadata.

Kaks ilusat noort piigat seifiwad teineteise ees, ühel oliwad jooksuft lõkendawad paled ja hõõgawad huuled, teisel uneta õõst ning mureft kahwatanud nägu. Kauga ei suutnud Wiida oma wastase otfa waadata; ta teraw film uskus ju esimese korraga ära näinud olla, et see Wiboaanet armastab. Nägu oli talle aga tundmata.

— Aga nüüd teifed kaks küsimust, nõudis ta. Esimese kohta ei ole ma mingit selgust saanud.

— Wiboaanet ahwardab eluaegne wangi-põli ehk näljasurm, kui teda enne etiewaatusele manitseda ei saa. Minu kohus on teda peasta, see tundmus ajas mu siia. — Nüüd sa tead, mis teada tahfifid. Täida sa oma kohut ka.

— Wiboaanet ei ole enam siin.

— Ei ole enam siin. Kus ta siis on? õhtas wõderas piiga ära kohkudes.

— Ta läks juba esimese kuke-laulu ajal siit ära, ütles Wiida pea meeleäraheitmisega. Oh, et ta mu keelbu kuulda ei wõtnud! Kui õige oli mu hirmus aimamine. Aga kas see ometi tühi kartus ei ole?

— Ma olen oma kõrwaga kuulnud, wastas wõderas. Ta on kadund inimene, kui ma teda enam kätte ei saa. Kuhu poole ta läks?

Wiida näitas käega metfa poole.

— Puhas Maarja ja kõik pühad taewas, seal on ju tondiloss, õhtas wõderas. Kas ta oli üksi?

— Üks kogu siit wõsastikust läks ta järele, oli wastus.

— Ja kes see siis oli?

— Seda ma ei tea. Ta ei käinud mitte sees. Kui Wiboane waewalt puude wahetele ära oli kadunud, tõusis see kogu üles ja kadus sebasama teed mu filmist.

— Siis on kõik kadunud. See kogu oli Goswin. Ta oli teed küsinud. Mulle ütles see, kes mind siia juhatas. Ma ei jõua enam järele. Teie, mu pühad, aidake mind!

— Kes see Goswin on, kellest ja praegu rääkib? küsis Wiida.

— Üks hirmus inimene, hirmsam kui surm, oli wastus, muud ei mõista ma temast ütelda.

— Ja siis usub ja, et Wiboanet õnnetus ootab?

— Ma tean seda, kui mitte taewas ta peale armu ei heida ja imesid ei tee. See teeb mu ära rääkimata õnnetuks.

— Sa armastad teda? uuris Wiida wärisewal healel.

— Seda küsimust ei ole mul waja wastata, ainult nii palju wõin ma sulle siin kohe ütelda, et mul ta wiskamiseks mingisugust põhjust pole.

— Aga mina armastan teda ära rääkimata, plahwatas Wiida pool nuttes wälja. Kui tema enam ei ela, siis ei taha ka mina elada.

Wõeras piiga filmas Wiidat natuke ära kohmetades. Seda tunnistust ei olnud ta mitte oodanud.

— Kui ja teda armastad, siis katse tema peast-

misest midagi ka teha. Kui ja tõeste ta ära teened, siis ei taha ma selle wastu midagi rääkida.

Wiida waatas lahkemalt ta peale.

— Kuudas pean ma seda peale hakkama? küsis ta siis waimustuses ja wõidulootuses. Ma ei mõista midagi, mu meeled on praegu nii segased, et mingit nõuu ei leia.

— Mina ei tea ka midagi, ütles wõeras naisterahwas ja wõitles iseeneses ühe imelise tundmusega, mis kadebuse pärast teisele head nõuu ei tahtnud anda. Miks peab tema minu nõuu läbi peastjaks ingliski saama? Leidku ta seda ise ja tehku siis! Ta oli juba kallalt suuri eesõigusi talle annud, kas pidi ta weel suuremaid andma?

Nende mõtetega lahkus ta hurtsiku juurest. Aga tee peal kahetses ta juba fibedaste, et ta seal, kus inimese elu mängu peal seisab, nii enesekasu püüdja oli olnud ja mitte üht teist inimest ka oma plaanide täitmiseks appi ei wõtnud, kes hea meelega selle tarwis kõik oleks ohwerdanud. Tagasi minemiseks ja halwaste tehtud asja heaks pöörmiseks ei olnud tal aga enam aega. Ta pidi edasi ruttama ja katsuma, kas weel midagi teha oli. Wõimalik oli ju ka, et Wiboanel nii suurt hädaohtu ees ei olnud, kui tema oma kartuses arwas.

Wiida oli aga weel rahutuma südamega kui enne woodisse heitnud. Näüd ta teadis, et ta hirmsad ette aimamised mitte tähhjad, tähenduseta mõttepidid ei olnud. Tuhanded peaju kujutused kibutasiwad ta rahu kaugele ja tõiwad kõige raskema hingeppiina asemele, mille sees inimene meelearahetmisele

ehk hulljulge tegudele kibutatud saab. Ta ei jõudnud niisugust teadmata olekut enam ära kannatada. Ta tahtis näha, mis Wiboaneft saab ja mis ta tundmata wastane teeb ning kes ta on. — Saagu mis saab, ümises ta iseeneses, pani riidesse ja läks tafa uksest wälja sinnaamasse poole, kuhu kōid kolm tema ees.

7.

Ometi on see lõsi.

Wiboane kōndis üksi mööda metsa tondilossi poole. Tema järel käis weel üks teine inimese kogu, keda ta aga pimeduse pärast ei wõinud näha. Pealegi oli ta nii sügawas mõttes, et ka kuulmise meel täieste wangistatud sai. Ta mõtted wiibisivad selle arusaamata nähtuse juures, mis talle tondilossi juures ilmunud ning pärast armsa neiu näul karu küünte wahel nähtawale tulnud. Need ilusad selged filmad, see mahe õrn neilik heal ei läinud tal terwel üfsitul metsa teel meelest. Ta ei suutnud seda juhtumist kuidagi moodi kōtku sõlmida, aga ometigi näis ta lahutamata ühes olema. Ta tahtis seda saladuse sõlme arutada, ja seletust lootis ta tondilosilt leida. Sellepärast kandiswad jalad teda ufinaste kardetawa lossi poole. Et inimesed seda kohta kartiswad, sellest ei pidanud ta midagi lugu. Kas ehauks ja kartus ei ole alati üks olnud? Wabest oli see kaunis piiga jälle nõialossi juures, kelle magus pilt talle esimesest nägemisest saadik enam rahu

ei annud. Ja kus niisugune taewalik olemus wiibis, seal ei wõinud hädasohtu olla.

Siiiski kuulis ta wahete wahel neid manitsuse sõnu, mis Wiida ja wanate talle enne teele astumist oliwad ütelnud: Üks tasane heal ta sees ütles, et ta mitte digel teel ei ole. Ka Wiida palujad ilmad astusiwad ta ette, tema hõõgawad huuled manitsesiwad teda oma wanale tuttavale truuts jääda ja mitte wderast õnne otsima minna, mis õh kui tihti ainult õnnetust on toonud! Juba fogeles ta jalg ja tahtis ümber pöörda, aga ta nooremehel julgus ja oodatud ime näha igatsesine wõitis. Tume õõkulli kisa fajas ta ligidalt läbi metsa ja teine wastas eest poolt — mis see temasse puutus! Ta astus ikka edasi ja pea nägi ta juba nõialossi musta kogu enese ees.

Ta jüda hakkas seda nähes ilmatahtmata natuke rutemalt tuksuma. Ta pidi iseenele tunnistama, et kōid hirmujutud sellest koledest paigast mitte üsna ilma mõjuta ei olnud jäänud. Ta seisatas tükiteise aega, et oma filmi pimedada kōhaga ära harjutada ja enesele pärast warjupaika otsida.

Seal lōi korraga üks tugew käsi ta õla peale.

Wiboane ehmatas wähe ära. See oli koguni ootamata tulnud. Ta pööris ruttu ümber ja waatas ringi.

Tema kōrwal seisis üks inimese kogu pika musta mantli sees.

— Kes sa oled ja mis sa tahad? küsis Wiboane.

See naeris.

— Sa kardad tonta, ütles ta siis pöruwa hea-

lega. Kui sa mind tondiks pead, siis pögene mu eest. Tondid on ju kaelamurdjad.

— Ohoh, tontidel enestel on ka kaelad, mida murda võib, ja ma tahaksin hea meelega mõne tondiga kaelamurdmise peale wälja minna, rääkis Wiboane, kelle kartus weiklast wderast mantlikandja filmates sootumaks ära oli kadunud.

— Sa oled täitsa minu mees, ütles wderas sõbralikult. Niisugust julget meest ei ole ma veel näinudki. Ma usun, kui meie kaheski kokku heidame, siis wiiklime peaaegu nende müüridegi sisse julgeda tükida. Ma olen ammu enesele üht julget seltsimeest otsinud, kelle seltsis nõialossi siimist poolt wiiks näha — üksi on muidugi natuke kole. Kas sul on julgust minuga ühes sisse tulla?

— Julguse puudust ei ole mul mitte, wastas Wiboane kawalast küsimusest wõrgutatud, aga õõ kottpimeduses ei wõi meie ju midagi näha ja sellepärast oleks meie käit hoopis asjata.

— Selle eest ei ole sul tarwis muretseda, ma usun, et see meile kõik nägemise wäärilisi asju näitab.

Nende sõnadega tõmbas ta oma laia mantli alt ühe pakise wälja. Paari filmapilgu järele oli sellest polew latter wälja mahitud. Tuli oli küll kaunis weike, aga siiski jõudsiwad ta wirawad kiired maad kaunis hästi ümbert ringi walgustada.

— Ahah — mis sa sellest arwad? küsis ta naeratades ja laskis Wiboanele walgust filmi paista. See oma filmad hoidis ta aga targalt warjus, nii et noormees ta nagu ei näinud. Minult nii palju wdis ta aru saada, et ta tundmata seltsimees munga

kuube kandis. See pani mehe natuke mõtlema. Kas ei olnud wähest kartliku Tooma jutul ühest mungast, kes inimesi tondilossi wedawat, ka oma jagu digust? Mis siis, kui see ta teda lossi tahtis wedada, et sinna jätta?

Need mõtted käiswad walgu kiirusel ta peast läbi. Munk näis neist mõtetest aru saama.

— Ma näen, et mu kuub sulle kana naha ihu peale ajab, pilkas ta Wiboanet. Sa oled wiimaks ikka niisama sugune jänepüts kui kõik teised. Ma ei taha sind sugugi meelitada, kui asja kardetakse piad, siis mine rahuga oma teed ja mina katsum üki tontidega walmis saada, just niisama, nagu ka sina üksi oma tontidega wäljaspool lossiwaremeid walmis pead saama. Head teed!

Selle peale naeris munk iseäralikult. Ta oli hästi trehwanud, need sõnad mõjuswad paremine kui ta oli ootnud.

— Ma ei ole teisi tondi lugusid uskunud ega usu ka seda munga lugu, wastas Wiboane kindlalt. Kui seal midagi peaks olema, siis on mul selleks ka oma jagu rohtu kaasas. Mina ei saa aru, kuidas rahwa seas sellest wanast lossilokstist nii kohutawad jutud ümber käiwad!

— Seda saad kohe ise näha, naeris munk niisuguse healega, nagu oleks ta täna kõige rõõmsamas tujus. Siiski kõlas selle naeru sekka ka lõikaw kahjurõõm. Kui Wiboane selle juures ta nagu oleks näinud, mis niisugune on kui tiigril oma ohwrit enese küünte wahel nähes, siis ei oleks ta samugi enam selle mehoga ühes edasi astunud. Seda

mõistis munk aga ta wäga osawaste ta eest ära warjata ning püüdis lahke jutuga ta usaldust enesele wõita.

— Need wanad kattend müürid warjawad eneste wahel wäga palju tähtsaid saladusi, ütles ta, ja teevad ühe noore inimese filmad mitmes asjas lahti, mille mõju ta surmatunnini enam ei uneta.

Nudishimulikult käis Wiboane munga järele, kes natuke aega müüri ääres midagi näis otsima. Korraga läks müür lahti ja pime kait awas end sisse astujatele. Munk astus ees sisse ja walgustas pikla pimedat koridori, kust läpatanud wana maja ehk wasta tuli. Kui Wiboane sisse oli astunud, wajas üks nagu iseenesest praginal kinni ja mõlemad mehed oliwad fottpimedas kitsas pifas ruumis.

— Mikspärast üks meie tagast kinni panti? küsis Wiboane mungalt.

— See üks awab ennast üksi sissetulemiseks, naeris munk ja ta naer kõlas kolevalt niiskete müüride wahel edasi. Nägemata waimu käed penewad ta iga sisseastuja tagast kinni ning mitme tagasi-pöörja eest ei lähe nad ilalgi enam lahti.

— Munk? ma ei mõista su kõnet. Mis need sõnad tähendawad?

— Nende tähendust pead sa warsti teada saama, enne soowin ma aga sulle ühte kohta näha, mis sulle iseäranis tähtjas on.

Wiboanel oli niisugune tundmine, nagu oleks ta priius ukse taha jäänud ja nagu ei oleks ta nende wanade müüride wahel mitte enam oma peremees. Ta himu oli warsti selle koleda pesa waatamisest ja

lämmatava õhu sisse neelamisest otsas, ning igatfus tõusis lahke metsa õhu ja wabaduse järele.

Pikka korridori mööda, millest mõlemalt poolt mitu roostetanud raud-ust müüri läbi wististi teistesse ruumidesse wiisivad, oliwad nad wiimaks lõpule jõudnud, kus wana ära luitunud wärwidega pilt seina peal seisid. See pilt oli selle poolest wäga iseäralik, et tal oma tükati ära kustunud wärwide kohta wäga elutruu pea otsas oli. Kätest oli waevalt aru saada, mis ta nendega ülewal hoidis, aga mustjas habe wiskas enesest warjugi wärisewa latri tulewalgusel, paksu mohlade ümber lehwis põlglik naer ja filmad näitawad koguni liikumagi. Oli see tõeste ilmsi wõi luuletas Wiboane üles kihutatud kujutus-wõim waevalisel walguie wirwendusel temale liikumise juurde — seda ei mõistnud ta isegi enesele ära seletada. Oli see nüüd kuidas ta oli, aga tontlik kole oli see temale küll. Ta arwas hirwitamiski kuulwat.

— Mis pilt see siin on? küsis ta seltsimehelt, kui see üht weikest madalal seiswat ust lahti katsus teha.

— See on wana püha Antoniuuse pilt, wastas munk. See on juba kaugel üle saja aasta siin seina peal seisnud, ja ikka on ta nagu weel kui elus, ehk küll muidu terve teha ajaamba kulutamisel pea ära kadunud. See pilt on mitmed lossis käijad nii ära ehmatanud, et nad põgenema paniwad ja tondid wihale äritawad, ning siis muidugi ilmast kaduwad.

Üks kargas lahti ja pime sügaw haud paistis wasta, mille põhja tulewalgu ei tunginud. Wibo-

ane aäsus wasta meelt selle pimeä hāua sisse, kuhu üks wana, pool mädanenud limane puutrepp wiis. See oli keldrisarnane ruum, kust hāisew niiste õht wasta puhus. Kõik oli siin koristamata ja puhastamata, nagu ta niisuguses furnud kohas ka teiseti ei wõinud ollagi. Kes teab, millal siin wiimati weel elawa inimese jalad käinud? Kõle on küll niisugune maha jäetud maja. Mis siis ime, kui inimesed teda kartma hakkasiwad!

Ühes seinas seisiwad mitmed ukseä kōwa raudkangidega ja suurte kiwidega kinni pantud. Ühe ukse taga nägi Wiboane weel kaunis wärskeid jälgesid. Ukse kargist oli näha, et teda weel hiljuti paigast oli liigutatud.

— Mis on nende uste taga? küsis ta mungalt, kes tulewalgusel osawalt nende märkide poolt ära käänis, mis inimeste käimise jälgi tunnistasiwad.

— Meie wõime kõhe järele waadata, andis küsijat wästufeks. Nende sõnadega läks ta ühe kõrwalise ukse juurde, kiskus selle waewaga lahti. Koostetanud hinged karjusiwad kisenades ja tegiwad suures keldri ruumis niisugust kõra, nagu langeks kōit wanad müürid kokku. Selle sekka oli ka nagu inimese heali kuulda. Kui ta kõrwad teda ei petnud, siis tungis talle üks kaebaw heal nagu maa alt kõrwu.

— Tule mu järele, tee on lahti, kästis munk.

See üks wiis ühe kitsa ruumi sisse, kus weel haltwem õht heljus kui enne teistes sumbunud ruumides. See oli wõlwalune, kust jälle üks trepp kõrgemale wiis. Seal seisis üks lahti ja mõlemal pool ust sügawad haugud müüri sees.

— Mis healed need seal suures keldris oliwad? küsis Wiboane ülewel lahtise ukse ette seisma jäädes, kust sügaw pimedus wästu waatas.

— Meid healesid saab ja warsti tundma õppima, kui ise ühes laulad, kostis munk ja hirwitas selle juures kolevalt. Sa mäletad wähest weel, mis ma sissetulemise juures sulle juba ütlesin, et tondilossi ukseä sisse tükijate taga enam lahti ei läha. Siin all on sinu kōht, sinu haud, siia sa lähed ja siit sa enam wälja ei tule! See on sulle su rahwa üleskõhutamise eest määratud, siin on sul aega plaanifid teha, nii kaua kui sul lusti on ilma sõdmata ja joomata elada, sest tondilossis seä ajawiidet ei tunta. Siin wõid oma uudisejānu kustutada. Ma wõiksin sulle weel ristiusu õnnistust anda, aga sa oled ju tagasi pöörnud pagan. Sellepärast lahkun ma just ilma õnnistufeta. Astu nüüd alla!

Wiboane oli kui maust salwata saanud. Kas wõis munk temaga nii kolelat nalja heita — tõsi ei wõinud see ometi olla! Aga kui ta tema nāusse waatas, mis ta nüüd tema eest enam ei warjanud, siis pidi ta ära ehmatama. Sealt paistis pörgulik tigeäus ja saadanklik naer kui torkaw oda talle wästa.

— Wilets petis, taewa ja maa teutaja — wägaduse kuue kandja, hüüdis Wiboane ära rääkimata wihafeks saades. Mis tahad sa minuga siin teha? Sina inimese jumaliku auu wilets mudasse tallaja! Ma näen, sa oled ühe kõlwatu saadana kõige alatun ori, kelle ees isegi ristiusu Jumal oma silmad peab maha lööma, et tema niisugust teutust ilma loonud. Kui sa ka juba omas inetus töös wa-

naks ja halliks oled läinud ja ikka õnnega inimesi hukka saatnud, siis oled sa minuga väga waleste rehnungi pidanud. Kes teisele auku laetwab, see langeb ise sisse. Waata siia, see auk on sinu jaoks, siin on jinu paik, et selge taewas oma palet sinu peale waatamisega ei pruugiks rojastada.

Nende sõnadega tungis ta munga kalla'e, kes tema tugewa käte all teisel filmapilgul julgeste all sügawas oleks wingerdanud.

Aga enne kui Wiboane oma käsa munga külge sai panna, tundis ta ennast mitmest tugewast käest kinni peetawat.

See peale tungimine tuli ootamata. Ta rabas kõigest jõuust, aga lahti ei saanud ta ennast mitte raputada. Suba oli tugew nõõr ta mõlemad käed selja taha kōitnud ning kisti ikka kõwemalt ja walusamalt kokku. Ta nägi enese ümber mitu meest pool pimedas. Need oliwad ta salaja peale tulejad, kelle wastu ta ennast ei teadnud walmistada.

— Wisake see pagan sisse! müürgas munga wihane heal.

Tume mürin ja kolin tungis alt pimedusest ülesse; selle peale oli natuke aega wigamist kuulda, siis jäi kõik wait. Wiboane oli kadunud, üksi munk oma kolme abimehega seisis ülewel ja waatas alla sügawasse keldrisse, kus aga midagi näha ei olnud.

Ruttu kandiswad mehed kiwa kokku ja müürisiwad natukese ajaga angu kõwasti kinni. Kui töö walmis oli ja mehed waimude kombel müüri aukudesse ära kadusiwad, seisis munk weel tükike aega uue

müüri ees, tegi oma sala märgid sinna peale, ja läks siis pikkamööda minema.

Koledaste kõlas ta põrgulik naer läbi keldri müüride.

8.

Silja!

Sedasama metsa teed mööda, kust weidi aja eest Wiboane tonbilossi poole läks, ruttas nüüd see naisterahwas, kes Wiida käest Wiboanet taga küsis. Tal oli väga suur rutt. Sigi oma hõõgawa otsaesise pealt pühkides jäi ta mitu korra kuulatama, kas mingit healt ei kuuleks, aga ta kõrwu ei tunginud muud kui tasane metsa kōhin ümberringi. Wäsimuse pärast ei tahtnud ta jalad enam kōia, aga siiski polnud tal aega puhata.

— Tema peastis mu karu küünte wahelt, ja ei kartnud oma elu pärast — ja mina pean siis wäsinud olema, kui teda igawesest wangipõlwest ja hirmsast piinasurmast wõin peasta, rääkis ta iseeneses ja kiirustas oma wäsinud sammusid. Ta ei wõi weel mitte väga kaugel olla, wahest jõuan ma weel talle abiks. Helde taewas, laena mulle täna weel jõudu, ja näed, et ma oma kohuse täitmise pärast ruttu edasi pean saama.

— On see aga paljas kohuse täitmine? mõtles ta edasi. Kas on kohuse täitmisel ja tänuisil meel tēeste nii suur jõud, et ta ühe noore tütarlapse süda-wõl magusast unest kõige karedatawamale teele

saadab? Kui ta niisugune mässaja on, kui isa ja Goswin taheski kõnelesivad, siis oleks see minu poolt küll ülekohus tema peastmisesks tööd teha. Aga ta nuhtlus on hirmus; kui ta ka kurjategija oleks, siiski ei tohiks ta nii halastamata kombel hukka saada mõistetud. Aga kuidas võib ta kurjategija olla — ta on minu elupeastja, minu kõige ülem heategija, mu süda tulsus tema vastu sojemine kui ühegi teise nooremehe vastu. Tal on õigus, kui ta oma waese rõhutatud rahwa eest midagi teeb — see on ju ilma inimese õigusteta orjuses, kuidas võib seda inimese õige süda pahaks panna? Ta on ühe mehe eeskujuga, mis on kõik noored rüütliid tema vastu, kes oma julguse ja wahwusega edewalt hooplewad ja inimese pühamad tundmused toorelt jalgade alla tallawad? Oh kui heameelega oleksin ma ka see piiga, keda ma praegu nägin? Tema tohib seda meest armastada, ta võib seda igatühele ütelda — mul ei ole seda määratu suurt õigust mitte. Ma tunnen enese wäga maha jäetud, wäga õnnetu olema. Mis eesmärk on mu hulljulgel teul? Omaks ei wõi ma seda meest iialgi saada.

Aga kas inimesed ennast ainult siis teiste heaks peawad liigutama, kui nad ise sest lasu saawad? Taganege, alatud mõtted! Mu emalik sõbranna on mulle ikka ütelnud: Hildake, heategemine on inimese kõige ülem warandus, mis ta enesele võib koguda. Laps, tee ikka ja alati head!

Nende mõtetega oli ta lõssi juurde jõudnud. Ettewaatlikult silmas ta enese ümber, näha ega kuulda polnud midagi. Kõik oli pime ja wait, wait kui

hauas. Ja see paratu wana maja oli ka ise tõsine haud, siin närtis iga elu, mis wägiwaldselt ehk kawalusega sisse wiidi.

Tasa sammub ta üle weikse lagendiku lõssi müürini. Tal näib tee tuttav olema, sest weidi aja otsimise järele jääb ta müüri ees seisma ja wajutab ennast terwe keha raskusega vastu müüri. See aga ei awa ennast täna enam nagu sel õöl, mil Wiboane teda sealsamas kohas müüri sisse kaduma nägi.

Müüd ei wõinud ta enam kätte wahel olla, et siit täna on käidud. Ja see käik pidi iseäraline olema, sest miks oli üks kinni pandud! Nagu selgeste wõis näha, muidugi sellepärast, et keegi kutsu-mata külaline kurjategijat ta saagi juures segama ei saaks.

— Hilja, hilja, õhtas ta ja pisarad wajusivad silmi. Põksuwa südamega pani ta kõrwa wasta külma kiwimüüri ja kuulatas. Üksikud tumedad healed kõlasivad nagu sügawast maa alt ta kõrwa. Ta kuulatas hinge kinni pidades. See kõlas kui waidlemine, aga ometi ei wõinud ta sõnadest aru saada.

— See on Wiboane ja Goswin, helde taewas, mis saab küll sellest wiimaks? õhtas ta furma hirmul. Kuis wõin ma teda weel peasta? Kõik ukseid on kinni, ja kui nad ka lahti oleksid, mis wõiksin ma ometi sellele hirmsale toorele mõrtsukale teha? — Püha Maarja, kuule oma lapse palwet ja wii ta palatwad südame õhtamised kõige kõrgema trooni ette, et ta ülekohust nuhtleks ja ilmsüütust tigeiduse ja deluse wangist peastaks!

Seespool oli tüminat kuulda. Need pidiwad jala

astumised olema. Ta kargas ruttu kui kerge hirm põesaste wahel tagasi, kuhu ta ennast ilufaste ära wõis peita ning sisse käimise kohta ka selgeste näha.

Tondilosfist ei tulnud aga ometi keegi wälja, nagu ta ootas. Paar korda kuulis ta weel tumedat tüminat, aga mitte enam kui enne, sügawas, waid nüüd tuli see heal nägu ülewelt pilwete poolt. Ta arwas ka naeruhealt kuulma. See kestis aga ainult filmapilk. Siis walitses jälle endine haura waikus.

Ta ei mõistnud enam oma tundmuse walitseda. Sügaw hinge piin ja ära rääkimata ahastus ühe talli elu pärast litsusiwad talle pisarate ojad filmi. Ta oli praegu niisuguse oleku sisse sattunud, milles ta isegi ennast enam ära ei tunnud.

Sellest olekust äratas teda üks kabin, lödtsutamine ja tasane nuutsumine. Ta waatas enese ümber ja nägi, et üks naisterahwa kogu tondilosfi poole tormas.

See oli Wiida. Ta tundis tema ühe ainsa pilguga ära. Aga mis plaan pidi tal olema, et ta üksi siia julges tulla? Wõi ei mõistnud ta tondilosfi karta?

Tal oli nõuu teda manitsema hakata, mitte edasi minna, kui see juba isegi lossi müüriid filmas ja ehmatades seisma jäi.

— Hirmus, hirmus, kõneles ta iseenesega pool waljult, nii et põesas warjul oleja piiga seda kuulda wõis. Minu jalg ei ole weel enne siia saanud ja nüüd seisjan ma üksi süda pimedal ööl siin ilma abita, ilma trööstita. Ma ei ole kumbagit enam näha saanud, ei teda ega ka seda tundmata piigat,

kes mu südame nii hirmus rahutumaks on teinud. Ma olen nende alatimate kadefuse tundmuste wasta jõdinud, aga nad ei kau mu rinnust. Oh ta tahab lõhkeda; ma kardan, et mu meeled segasaks jääwad.

— Ma ei jõua kauem wälja kannatada seda teadmata olekut, mis mind ära rääkimata walufalt piinab. Ma pean teada saama, mis temaga on sündinud, kas see ka mu elu maksab. See kole müüriware kõige oma hirmudega ei jõua mind tagasi ehmatada — ma tahan sisse tungida, olgu seal mis taht ees, kui ma aga teada saan, kus tema on ja mis temaga on sündinud! See wõeras piiga, kes nii suure hoolega ta eest muret kannab, peab temaga kokku saanud olema, sest muidu oleksin pidanud ma teda teel nägema ehk kõige wähemalt siin leidma. Siin on aga kõik waik kui hauras. Ütski asi ei anna tunnistust neist wõitlustest, mis siin wähest üürifese aja eest weel werewalamisega lõppesiwad. Ütski ühe meeleärabeitwa tüdruku süda heitleb ise oma waluga. Ma eksin ümber ilma plaanita, ilma nduuta, ei wõi ennast ega teda aidata; mis asi kohustab teda siis minust suuremat lugu pidama, kui igast teisest küla tüdrukust, kellel priskepaled ja lahked filmad. Ja ometi oleks see mu surm, kui ta kedagi teist siin ilmas oma kõrwale wõtaks ja mind kõrwale jätaks. Seda ei tohi sündida, kellegil ei ole tema peale suuremat õigust kui minul, sest keegi hing ei wõi teda palawamalt armastada kui mina.

Lossi müüri seest tuli häkiste must aul nähtawale ja warsti ilmus seal pika mantliga inimese kogu. See oli munk; põesas warjul oleja neiu tun-

dis teda selgeste. Ta waatas teraselt enese ümber. Iseeneses rääkija piiga ei näinud teda mitte.

Ruttu tahtis warjul oleja Wiidale mõne sõna kõrwa sisse sofistada, et ta enese ära peidaks, enne kui munt teda näeb, aga juba oliqi munga teraw film teda näinud. Ruttu astus ta Wiida poole, kes weel midagi kurja ei aimanud. Kui ta wiimaks munta filmas, oli põgenemine juba hiljaks jäänud. Ta katsus küll ennast põgenemise labi peasta, aga mõne hea sammuga oli munt ta järele jõudnud ja kinni wõtnud. Ohmatusest uimane langes Wiida minestuses tema tugevate käte wabel maha. Hilja, hilja!

9.

Asjata katse.

Kui Wiida wähe toibus ja enese lugu märkas, tuli uus hirm ta peale. Ta tundis riietest ära, et see seesama inimene oli, kes natukesel aja eest ta maha eest Wiboane järele läks.

— Mis sa minuist tahad? küsis ta põlglikult ja katsus ennast lahti raputada. Aga ta käed hoidsiwad teda kui tulised tangid wolusalt kinni. Ta katsus teda küünistada — hammustada, aga see näitas mehele ainult nalja tawat.

— Ohoh, sa ilus metskass, tahad wist küll mu filmad lõhki kriimustada, naeris ta koledalt ja ta heal tümises iseäralikult. Wõid katsuda aga julgeste.

— Kas lased mu filmapilt lahti? küsis Wiida äritatult.

— Kumalus, nii hea saagi pean ma lahti lastma. Kes ajas sind karu küünite wahese jooksuma? Wõi ei tea sa, et tondilossi juurest keegi hing ei pease?

Wihaga andis Wiida talle kõigest jõuust tugewa rufitahoobi wastu filmi. Aga ta tuigerdas ise walu pärast jalgade peal. See hirmus mees kandis raud-filmawarju, ja ta oli oma kae hirmsaste ära pöranud.

Mees naeris uuesti.

— Lase lahti, kiskendas Wiida meeleäraheitmises. Wastuse asemel tundis ta ennast weel walusamalt kinni hoitawat.

Wälgu kiirusel tõmbas ta kae teraga noa wõwawahelt ja tõmbas sellega mööda munga kasa. Teraw riist ragises rauda wastu. — Mungal oliwad raudkindad kões!

— Tondi peale ei hakka ükski terariist, hirwitas munt ja pigistas ta käd nii walusalt kokku, et piiga ainus sõjariist, ta nuga, maha kukkus. Ütle mulle, sa tige metskass, mis on sind siia ajanud?

— Ma tahan oma armukest peasta.

— Kes on su armuke?

— Wiboane! Sina oled ta siia toonud, oled ta tondilossi wiinud — anna ta wälja!

Pilkaw naer oli selle wastus.

— Mis on see mees sinule kurja teinud, et sa ta järele luurafid ja ta elu waritsesid?

— Ohoh, tüdruk, kas sa tahad mind wastutamisele wõtta, mis ma teen ehk ei tee! Selle eest ei ole mul kellegile wastust anda. Mis Wiboanega

on sündinud, seda on ta ära teeninud. Nüüd sa tead juba küllalt, ja ära sellest enam räägi.

— Mis kurja on ta siis teinud?

— Sga teine küsija peaks niisugust julgust igawese wangipõlweaga kahetsema, aga sinu wastu olen ma suuremeeleline, nagu ühe auusa rüütli wiis wäeti naisterahwa wastu nõuab. Sellepärast ütlen ma sulle: Wiboane on julgenud ordu walitsuse wasta oma ära neetud keelt tarwitada. Suuremat surma süüdi ei wõi ilmas enam olla. Nüüd sa tead.

— Kui üks mees oma surmani rõhutatud sugurahwa eest wälja astub, siis on ta auustamise ja lugupidamise wäärt, wastas piiga munga karjuwast ülekohtust wihaseks saades ja kartust kautades. Kui ühele loomale elu kallale kiputakse, siis hammustab ka kõige wagam jänes. Ordu walitus on rahwa elujõudu rohkem kui sada aastat imenud — kes wõib seda pahaks panna, kui ta kord ennast oma werekaanist lahti tahab raputada? — —

— Pea tinni, ja rumal tüdruk, kiskendab munk wahetele. Sa ei tea, et su julgus su priiuse, su auu, su elu maksab. Su nõdrameelsed sõnad mõistawad su ilma peastmata hukka. Sa tuled minuga ühes!

— Tagane minust, ja inetu inimese soo teutus! hüüdis Wiida teda põlgdusega enesest ära lükates ja ta raudse käte wahelt lahti kiskudes. Ometi ei läinud see katse tal korda. Munga raudkäed oliwad lahti murdmata.

— Ahahah! Sa tuled ühes, naeris ta kolebaste. Tondilossis on ka sinu jaoks weel ruumi. Sa oled seda ise tahtnud.

Mis wõis nõrk neiu tugewa mehe wasta!

Weel mõni filmapilk, ja tondilossi ukseid läksiwad tema taga niisama igaweseks kinni kui Wiboane taga.

Uga seal sündis ootamata ime.

Munk ei olnud weel kolme sammu oma saagiga paigast ära saanud, kui järsku üks tontlik fogu teele ette astus.

— Munk, pea! hüüdis see nii sügawa healega kui see tal wõimalik oli. Häbemata inetu tondilossi tont ja süüta inimeste mõrtsukas! Wäriise oma ülema wiha ees, ja kõlwatu sulane. Sa pead oma inetumast tegudest wastust andma, ma nõuan sinu käest kõik süüta hinged tagasi, mis sa elawalt tondilossi waremete keldridesse oled matnud. Lase lahti see laps!

Munk oli selle ootamata juhtumise üle natuke kohmetanud. Siis aga naeris ta jälle oma sügawa, pörisewa healega lühidelt.

— Hirmutes, kes sa oled? küsis ta siis külma rahuga. Siin olen mina täieline isand ja kõigi kutsumata külaliste wali waenlane. Mind ei wõi sa siin hirmutada.

— Ma wannun sulle hirmust kättemaksmist, ütles heal pühalikult edasi. Su teud kiskendawad taewa poole, kus üks õige Sumal elab; anna wastust oma tegudest. Sa kannad wagaduse kuube, et süüta inimeste seas kui hunt lambakarjas hirmust lõdikust pidada. Anna wälja Wiboane ja lase lahti see tütarlaps, kes sulle küüne wäärt kurja pole teinud. Muidu peab sind mu wanne ära needma, nii tdeste kui praegu pime taewas meie pea kohal seisab.

Munk pani sõrmed suhu ja hele wilistamine kajas metsa ja kolebasse lossi.

Mõne filmapilgu pärast kostis tondilõssist tume wirin wastu.

Rõneleja tundis jelle tähendust wäga hästi. See oli appi kutsumise märk, ning wastus lõssist tähendas, et seda kuulnud. Kui weel mõni filmapilt aega mööda läks, siis tuliwad lossitondid wälja, ja kõik, kes kätte puutusiwad, oliwad kadunud.

— Põgene, laps, mis sa wõid, sofistast ta Wiida ligi karates talle kõrwale sisse. Muidu on kõik kadunud — tondid tulewad! Kui sul elu armas, siis kuule mu sõna. Ruttu, ruttu!

Nende sõnadega kiskus ta Wiida munga käest lahti ning hüüdis talle weel järele:

— Walmista ennast oma hirmsa nuhtluse wasta, sa saadana eeskuju!

Teisel filmapilgul oliwad põgenejad põdsaste warjus.

Munk pööris enese ümber. Lõssist tuliwad mustad warjud wälja.

— Wõtte nad kinni, need hullud näud! kiskendast oma juurde ruttawatele kogudele. Nad peawad oma hullu julgust kahetsema. Praegu jooksiwad nad nende põdsaste wahete ära.

Ta näitas käega sinna poole, kuhu põgenejad ta filmist ära kadunud.

Kaua kestis kõne ja otsimine, aga wiimaks tuliwad otsijad ometi ilma põgenejateta tagasi.

— Kuida moodi otsite, teie lamba näud, müürgas munk hirmsas wihas. Häbenege filmad peast,

kolm neli meest ei leia kahte tüdrukut ülesse, kellel ometi jooksmiseks jalgu ei ole. Kätte pean ma nad aga saama.

Ta mõtles natuke aega uue otsimise plaani peale. Korraga torkas talle hea mõte pähe. Ta naeratas heameelega. See plaan näis wäga tark ja tulus olema.

— Berkoerad ahelate otsast siia! müürgas ta siis. Ma tahan näha, kas need mitte meile põgenejate püüeks kistud kehast tagasi ei too! Hahah! Ruttu, ruttu, enne kui jooksjad kaugel on.

Kaks suurt koera, kes lõssis tugeiwate ahelate otsas juba mõni aeg oliwad nälginud, toodi wälja. Munk ise pani nad jälge peale. Kohe hakkasiwad nad rahutult ahela otsas kiskuma.

— Murra maha! hüüdis ta ja laskis murdjad lahti.

Teisel filmapilgul oliwad nad otsijate filmist kadunud.

Munk tundis neid koeri wäga hästi. Nende käest ei wõinud nad peaseda.

Rahulise südamega, nagu oleks ta kõige suuremat head teinud, läks ta ära lõssi poole. Tema watsased oliwad kõrwale saadetud, ta oli oma peremehe käsku täitnud — nüüd wõis ta rahulikult hingata.

10.

Aruandmine majapidamisest.

Kui inimene oma sõbra soovi on ilusaste ära täitnud, siis tõttab ta seda teada andma, et sõbra rõõmust nägu näha, ta tänu-sõnu kuulda ja ennast heategemise magusast wiljast rõõmustada. Seesama tundmus ajas ka munga warakult lossi oma pere-mehe juurde.

— Wäga hea, et tuled, ütles orduwend talle juba uksele wastu astudes ja ta kätt raputades. Ma tunnen oma Goswini. Gila lahtudes ütlesid, et sa enne ennast mulle ei näita, kui mu käsi täidetud on. Täna-sest wara-sest tulemisest märkan, et see sul ime ruttu korda on läinud. Eks pole tõsi? Munk naeratas heal meelel.

— Poiss on oma paraja paiga peal. Oli küll tegemist, aga kes Goswini wastu saab? Temal on ikka pea ja süda dige koha peal. Ma pean ütleva, et ilma targa mõistuseeta ja raudse julguseeta niisuguseid asju keegi tont toime ei wõi saata.

— See on tõsi, kiitis lossiherra järele, kellel munga iseene se kiituse wastu midagi ei olnud ütelda. Sellepärast pean ma ka oma Goswinist suurt lugu.

— Selle eest on ka mässamine juurteni ära häwitatud, seletas munk edasi.

— Kas sa wahest ka mõnda teist weel ei ole püüdnud?

— Kaks hullu tüdrukut, kes narri kombel Wibone järele tondilossini oliwad jooksnud, et teda — mõtle mis aruke hullukestel peas — ära peasta!

— Mispära-st oliwad need ta järele jooksnud?

— Noh, armastawad Wibone-t kui waresed wana hobust. Oh see oli küll pagana nali, kuidas nad mind hirmutada tahtsiwad, just kui oleks ma mõni wana memmeke, kes tonti kardab — mina, kes ma ise tontide pealik olen!

— Mis nendega siis tegid?

— Saatsin koerad peale, oli lühike, rahuline wastus.

— Ja need murdsiwad nad ära?

— Ei, ma ei usu.

— Aga siis läksiwad nad ju koju käre tegema, mis Wibonega sündinud. Ja seda ei tohi ometi keegi teada; muidu tuleb meie asi kõi päewa walgele.

— Ara karda. Sellest ei tea keegi elaw hing midagi, waigistas munk oma isandat.

— Ja kui need kaks tüdrukud ära murtud ei saanud, kes järele oliwad tulnud?

— Nad ei saanud mitte ära murtud, waid ära sõõnud, seletas munk. Koerad oliwad mitu päewa nälgas olnud ja sarnaste juhtumiste peale ette walmistatud.

— Soo, soo, soo, nüüd ma mõistan sind. See on hea. Siis ei jõe jälgi järele, ega pole iga tühja tähja tarwis müüride wahel wedada. Muidu wõiks meie laialised keldri urkad weel kitsaks jääda. Wibone on aga kindlal kohal?

— Tugewa uue müüri taga, kõige wiimases keldris, sa tead ju? — Korstna all!

— Tean, tean! Sinna sai ka tema isa?

— Jah, Wilken von Ilse.

— Siin on su wapruse palk! Nende sõnadega lastis lossiherra mõned hülgatavad rahatükid mungale peusse weereda. See kummardas nende eest andjat pea maani.

— Kas Harjumaa nõid on juba wait jäänud? küsis siis lossiherra.

— Tont seda teab, kuidas see nõnda kaua wastu peab. Ma kuulsin teda weel täna õõsegi hoigama. Ta peab küll ndiakunsti väga hästi mõistma, ega ta muidu nii kaua sõdmata ja joomata ei elaks. Kui mina ise waremete waltwaja ei oleks, siis peaksin ma peaaegu uskuma, et talle keegi toitu kätte kannab — aga ma tean, see ei ole wõimalik.

— Pea teda siis hästi kinni. Ta wõib muidu oma nõidusega meile ei tea mis kahju teha. Las' ta twintsleb seal nii kaua kui tal lusti on!

— See on ka minu mõte! tähendas südameta waremete waht, munga riides käia mõrtsukas Goswin.

— Siis on mul weel üks inimene, teda sa ära pead toimetama, algas lossiherra jälle oma juttu.

— Kes see on? Niipea kui ma ta ülesse leian ja kätte saan, ei saa ta ialgi su filmade ette tulla.

— See on Armit, üks noor mees, teda wõib kergeste sellest ära tunda, et tal näus suur arm seisab. Seda poisikest ei wõi ma ialgi uskuda, ma arwan, tal ei ole minu wastu mitte head mõttele südames. Parema on kui niisuguseid kahtlasi nägusi mitte näha ei ole, kui et nad priilt ümber käiwad ja ei tea mis suurt kurja wiimaks teiwad.

— Sinu soow on minule kõige waljum käst,

mida ma enne unes ega ilmsi ei uneta kui ta täidetud on, kinnitas truu ori.

— See on hea. Ma loodan sinu tarkuse ja talwuse peale. Mine siis nüüd ja tee, mis su kohus on. Waltwa hoolega selle järele, mis rahwas teeb ja mõtleb! Kus paha näeb, seda karista oma arwamist mööda — selleks annan ma sulle ordu nimel täielise woli. Tondilossi pea aga ta täie kuulsuse sees ja ahwarda kõiki talupoegi põrgu hirmuga, kes töö juures muude asjade peale hakkawad mõtlema. Kas seisab meeles?

— Nii kui kiwitahwli peal — wiimane kui sõna! Mehed lahkusiwad.

Lossiherra istus üksi natuke aega sügawas mõttes, siis helistas ta kella.

Teener tuli. Ta kummardas sügawalt oma isanda ees.

— Lase Hilda siia tulla!

Teener läks.

Lossiherra ootab tükkise aega. Aga tüdart ei tule. Kannatamatalt kõlistab ta teist korda.

Teener tuleb ukse peal nähtawale, jääb aga kahtlaselt seisatama.

— Noh, kus Hilda on?

— Ei ole kohus, ütleb kohmetanud teener.

— Kus ta siis on?

— Ei tea, kõrge herra. Wist wälja läinud. Täna on ilm ju õige ilus.

— Kui ta koju tuleb, siis saada ta kõhe minu juurde, käseb lossiherra ja läheb teise tuppa.

— Mis tont ta juba nii wara woodist wälja

on ajanud? küsis ta iseeneses. Kui mul teda tarvis on, siis ei ole teda kodus. Olen teda üleüldse liiga enese tahtmise järele üles lastnud käswada: teeb, mis ise tahab. Müüd võid ta veel oma wanaile isale häbi teha. Ma olen iseeneses tähele pannud, et ta ühegi noorest rüütlist suurt ei hooli, ja ometigi on aeg käes, millal ta mehele peab minema.

See asi peab muutma!

11.

Kaks piiga südant.

Põgenejad piigad olivad õnnelikult munga käest lahti peasenud ja pöödsaste warju saanud, nii et munk neid enam ei näinud ega järgi mõistnud tulla. Wiida oli täieste ilma mõtteta, ta täitis oma tundmata sõbranna käskusid masinlikult ja läks talle ilma wasta panemata järele. Tema juhataja oli munga mõttest ja appikutsumisest wäga hästi aru saanud ja teadis küll, et siit üksi wiledad jalad neid veel õnnekorral wõisidwad peasta.

Õhmatuš ja hirm oli aga ta selfilase jalad otse kui kammitšasse pannud. Ta kiskus teda kätt pidi enese järele, aga see läks nii aegamööda, et sel wiisil waenlaste eest põgenemine wõimata näitas olema. Küll sofistatas ta temale waimustawaid ja hergustawaid sõnu kõrwade sisse, aga see kõik ei mõjunud palju.

Pidi ta tema üksi oma saatuse hooleks jätma

ning oma elu peastma? Siis oleks ta veel peajenud. Wiidaga ühes ei olnud lootust.

Need mõtted tuliwad talle pähe, aga ta häbenes iseeneses sarnast asja mõelda. Kui saatus neid ühte oli toonud, siis pidi ta neid ka ühes oma waljust maitsta lastma. Selles kindlas mõttes hakkas ta kõwemalt Wiida käest kinni, et ta temast mitte maha ei jääks.

Ta kuulis üsna selgeste, kui munk oma käsu alustele kange käsu andis, põgenejad üles otsida ja tagasi tuua. Ta kuulis ka taga ajajaid enese kannul ja oli walmis kõige wasta, mis aga ial wõis juhtuda.

Healed tuliwad ikka lähemale . . . warsti wõidi neid näha . . . ja siis olivad nad kadunud — . . . kadunud kõik ilusad lootused . . . kustunud wiimised lootuse helkwad tähed; . . . nende tulewikus paistis juba põhjatu sügawus . . . lahtine haud . . . kole must taewas . . .

Ikka pimedamaks läks mõeldud tulewiku taewas, ikka raskemaks elu, ikka kurwemaks, ikka rohkem tuli sinna ahastust ja meelearahetmist. Veel mõni samm, ja tagaajajate käed pidasiwad nad kinni, kinni igaweste — — —

Seal aga kadus forraga maa nende alt ära. Nad kukusiwad alla sügawasse hauda, kus pehme liiw neid wasta wõttis. Kukkumine ei olnud neid aga mitte palju ehmatanud, sest surmahirmus ei wõdigi enam ehmatust olla. Ega surm surmasti suurem ei ole, ja hirmsamat ei wõinud ju enam midagi olla kui elusalt maetud saada. Pealegi märkas

Wiida seltsilane warsti, et tagaajajad neist mööda
ikka kaugemale jooksimad.

— Taewale tänu, meie oleme peastetud! sofistast
ta oma seltsilasele tasa kõrwa sisse. Ole rahul,
dese, see liivaauk on meie peastjaks saanud. Meie
ei ole mitte toore wäewõimu alla antud, meie üle
walitseb üks kõrgem wägi, kes kõik waenlaste nõuud
tühjaks teeb. Seesama juhtumine on mu südamesse
uut julgust, uut lootuse sädet hõõgama pannud.
Usu, dese, mitte tigiduse kätte ei jää wõit, waid see
on diglase meele ja truu südame kroon. Oleme siin
üsna wait ja puhkame, kuni suur kartus möödas,
siis wõime jälle edasi minna. Kui meie weel elame,
siis wõime ka teisi abitarwitajaid aidata; on aga
meie kehad külmad, siis on korraga neli armurikast
awitajat kätt kadunud. Hoiame neid nii kaua üle-
wel kuni see meil korda läheb. Nad wõiwad weel
ilmas head teha, kui puhast inimlik süda nende te-
gewust juhib.

Wiida pigistas tummalt oma seltsilase kätt. Ta
oli sügawast südamest liigutatud, sest ta tundis küll,
mis wõeras piiga ka tema eest oli teinud. Aga rää-
kida ei saanud ta sõnagi. Oli ka liig kardetaw,
sest kui kergelt ei oleks neid wõidud kuulda ja nende
warju kohta üles leida?

Mõlemad jäiwad wait. Sammut lähenesiwad
kaugemalt. Korraga kuulsiwad nad üht mütsakat ja
selle peale kanget kirumist. Warsti tuli ka üks teine
heal juurde.

— Kas sa leidsid midagi? küsis keegi.

— Keeda paganat sa siin pimeas pead leidma?
oli wastus nagu maa sees.

Lühike naer.

— Kus sa siis praegu oled?

— Kukkusin üle kaela ühte ära neetud liiwa
haaku. Tont murtku kõitide liiwawedajate kaelad
kahekorra. Siin wõib õige inimene seljaluu katti
murda.

Jälle oli naermist kuulda.

— Anna käsi siia, ma aitan su wälja. Hõp!
Soo, nüüd oled eluga peastetud.

— Jah, aga puusa luud walutatavad.

— Kas sa waatasid hoolega järele, wähest oli-
wad ka põgenejad seal haugus? küsis teine nalja
tujul.

— Mine ikka, rumal, siis oleksiwad nende kaela-
luud ka murtud.

— Aga wähest on nad ometi mõnda auku kuk-
kunud ehk katwaluse pärast ise seal warju otsinud,
arutas teine. Arusaamata on, kuhu nad jäänud?
Mis sa sellest arwad kui me auksid läbi otsima
hakkame?

— Tühi wactw! waidles auku kukkuja wasta.
Minul ei ole enam lusti sisse kukkuda. See kord
läks weel õnnelikult ilma suurema õnnetuseta mööda.
Kes teab, kuidas teine kord juhtub. Ehk kuidas ta-
had sa pimeas ka need kohad üles leida?

— Noh, eks siis ülesse ei leia, kui jälle sisse
kukub!

— Tänan selle sakusta eest, wastas kukkuja li-
bedalt. Iga mees hoibku kõige pealt oma nahka.

Tätarlastele on juba sellest hirmust ka küllalt; tagasi tulla ei julge nad ometi terwel eluajalgi enam.

— Parem oleks ikka, kui saagiga tagasi wõik-
sime minna.

— Veel parem on aga kui terve kaelaluuga tagasi läheme, seletas kuffuja.

— Kumal saab ka kirkus petša.

— Ah sina pead mind siis sellepärast rymalaks, et ma sisse kuffusin?

— Kus ja selle küüruga lähed? Ma pean sind just targaks, et sisse kuffusid ja kaelaluud ära ei murdnud, ega nina wiltu ei lõõnud, pilkas seltsimees.

— Jäta ükstord oma edew lori, noomis kuffuja, muidu wõin ma weel wihastada sinu üle. Ja minu wiha tunneb terve tondilofs.

— Rõige paremine weel minu kiunuwad kõrwad, fähmas seltsimees wähele. Aga näe fiin on mitmed augud näha, kas me ei waata neid järele?

— Tee seda, kui sul lusti on. Mina küll ühes ei tule.

Põgenejad kuulsiwad kõik sõnad selgeste, kuulsiwad ka ligi tulewaid sammusid ja lihsusiwad endid hästi ääre ligidale augu põhja, kuhu nii kerge ei olnud näha.

Maa wäriwes, liiwa kuffus ülewelt kaela, otsija seisis augu äärel, nad kuulasiwad hinge pidades. Nüüd oli otsustaw filmapilk tulnud. Nägi ta neid

— olitwad nad kadunud, jõudis pimeduse waip neid weel otsija filma eest warjata — olitwad nad peastetud. Mis neiukeste südamed tundsiwad, seda ei wõi keegi hing aimata, kes ise niisuguses surma-

hirmus ei ole elulootuse ja surma kartuse wahel kõõnunud.

Wiimaks ometi läksiwad sammud kaugeemale, ilma et midagi iseäralist oleks sündinud. Otsija ei olnud peitjaid sügawasse augu põhja õõne ääre alla mitte näinud. Hirmus kiwi oli nende südamete pealt, mis pea kuuldatwalt tuffusiwad, ära weeretatud ja Wiida seltsilane tahtis pea rõõmu pärast waljuste hõifata. Raske on jeda rõõmu südames waikselt warjul pidada, mis niisugusel filmapilgul inimlist rinda maru wael lainetama paneb.

Kui healed juba nii kaugele olitwad jõudnud, et neid weel waewalt kuulda wõis, siis tõusis Wiida seltsilane ettewaatlikult üles ja puudutas oma kaaslasele külgi.

— Nüüd on aeg minna, ütles ta tasa. Rauem ei tohi meie endid enam hea õnne ega selle liitwa-
augu warju peale usaldada. Ma kardan, et munt mitte selle otsimisega rahule ei jää, waid oma mehed uuesti wälja saadab. Koidu hakatus on juba käes, ja päewa walges ei warja see aul meid ühegi pimeduse jüngri filmade eest.

Osawalt kargas ta august wälja, ulatas Wiidale käe ja aitas selle ka wälja.

Waikselt ruttasiwad nad mööda metsa alust edasi, kuni wiimaks weikse tee raja peale jõudsiwad, kus käimine — õigem ütelda jooksmine, palju lahkem oli.

Tüki maad olitwad nad juba ära käinud, koitki palmis taewa serwa kulla karwaliselt ja saatis oma õrna walgust üle metsade ja maade — kui häkiste suurt jooksmise müdinat kuulsiwad. Ruttu kargasi-

ivad mõlemad teelt kõrva puude warju. Teisel filmapilgul tormasivad kaks suurt werekoera neist mööda. Mõni samm mööda jõudes hakkasivad nad aga nuusima, pöörasivad tagasi tütarlaste kohta ja sealt otsenende poole.

Nüüd alles läksivad mõlema põgeneja filmad lahti: Koerad ajasivad nende jälgi taga — munt oli nad neile järele saatnud. Ehmatuse kisaga langes Wiida lähema puutuwi najale. Kaks werejänuulist tigidat tondilosfis ahelas hoitud suurt koera seisivad põlewail filmil tüdrukute ees. Üks kargamine, siis oleks nad maha tõmmatud ja teisel filmapilgul puruks kistud. Juba seadsivad mõlemad endid kargamisele.

— Püha Maarja, palu mu waese hinge eest, õhkas Wiida hinge ahastuses.

Enne aga kui kiskja ülesse kargas ja ta kallale tormas, kargas teine piiga wähele, lastis enese Wiida najale ja kätatas waljuste:

— Pluto, Narri, mis teil on? Kas teie ei hääbene inimese kallale tikkudes?

Need sõnad tegiwad imet. Koerad kohmetasivad ära, just nagu mõistaks nad iga sõna, ja ei teinud midagi! Pealegi näitasivad nad wäga rõõmsad olema, nagu saaksivad nad kaua aja järele jälle kord oma kõige suurema sõbraga kokku.

Wiida ei tahtnud oma filmi uskuda, kui mõlemad murbdjad ta feltfilase jaigade ette maha heitsivad ja ta käsa ja jalgu lakkusivad. Kuidas oli see ometi võimalik?

Kui ta esimene ehmatuse üle oli, küsis ta liigutatud healel:

— Kelle koerad need on?

— Tondilosfi koerad. Nad on meie jälgile lastud, et meid puruks kiskusivad.

— Ja nüüd on nad kui lambad su jalgade ees! Kuidas on see võimalik?

— Et nad sada korda mõistlikumad on ja paremat, õiglasemat südant rinnus kannawad, kui need kihwtise mau südamega mehed, kes meid hukka tahtsivad saata ja palju teisi süüta hingesid juba hukatuse sisse on saatnud.

— Mulle on see kõik suureks mõistatuseks, ma ei saa sinust sugugi aru, õhkas Wiida ja hakkas nutma. Ta ei suutnud oma pisaraid tagasi suruda, mis nii täiest südamest täiel mõedul woolasivad.

— Miks sa nutad, sõbrakene, küsis wõeras piiga osawõtlikult. Mis murekoorm rõhub sulle pisarad filma?

Kaua pidi ta oma feltfilast waigistama, enne kui see rääkida sai.

— Lase mind oma kaela hakata, kulla sõbrake, ütles ta siis pehme healega.

— Aga ei, ei — tõmbas ta oma wälja lautatud käed jälle ruttu tagasi. Seda ma ei wõi. Enne pead sa mulle kõik andeks andma, mis ma sulle olen ülekohtu teinud. Kas wõid seda head mulle weel teha?

— Mis kurja oled sa mulle siis teinud? Ära kurwasta ilma aegu, sa ei wõi mulle mingit kurja teinud olla, sest me näeme ju täna teineteist elus esimest korda.

— Ja esimese nägemise juures olen ma sinu

wastu pattu, suurt pattu teinud, rääkis Wiida rõhutamata südamega. Ma ei tunnud sind, ma uskusin, et sa niisama sugune oled, kui teised inimesed, kes mind põlgawad. Sina oled aga kui puhas sulatatud kuld, sinu süda on selge kui tähte sära, kui finine taewas meie pea kohal, kui koidu kuma ilusal hommikul. — Mina wihkasin sind sest filmapilgust saadik, kui sa Wiiboane järele küsisid. Ma mõtlesin, et tema sind armastab, et sina teda armastuse pärast peasta tahad. Ma ei oleks sind mitte niisuguse eluhädaga hukatusest peastnud, nagu sina mind. Oh kui palju olen ma sinust halwem! Kui sa ka Wiiboanet armastad, siis oleksid sa minu peale igapäewase inimese wiisil kareda filmaga pidanud waatama, sest kaks neidu, kes üht meest armastawad, ei wõi mõlemad õnnelikud olla. Kes ise meelega õnnetu ei taha olla, see peab teise õnnetuks tegema. See on kord ilmas nõnda, ja ka mina mõtlesin seda wiisi. Ma ei soowinud sinule mitte õnne, ma ei oleks sind mitte niisugusest hädahõust wälja toonud, kus mu oma elu mängu peal seisab. Sina oled aga seda teinud. Sa ei waatnud oma peale, sa peastid ühe inimese, kellest sa teadsid, et ta sinu õnnele kõige suurem takistaja teel on. See seespidine inimene hülgab ilusamine, kui kõige kaunim kalliskivi kuninga krooni sees. Kas sa wõid mulle minu halbust andeks anda ja mind oma sõbraks wõtta? Sa pead ikka minu hülgaw eesmärki olema, kelle järele ma oma suuri puudusi parandan, kelle sarnaseks ma kõigest hingest püüan saada.

Liigutatud südamega langes wõeras piiga Wiida kaela ümber.

— Ara tee mind edewaks, ütles ta kole naljaka haledusega. Sinu kiitus on üle liig, läheb üle määra. Ma pole midagi muud teinud kui inimese kohust täitnud. Kes wõiks ka kannatada, kui üks süüta hing tooruse ja jõleduse ohwriks langeb?

Ole mu sõbrake, mul pole sulle midagi andeks anda. Niisugused mõtted on inimlikud, kui süda armu walus põleb. Sinu hinge suurus on aga selles, et sa oma weikest wiga koha tunnend ja seda kahtsed. Oma süütundmine on juba parandamine. Ka minule on suur õnn üht südant leida, kellele oma rõõmud ja mured wõin usaldada. Ka mina olen ilmas üffi — mu ümber möllawad toorus ja tigeuus wõhata, rohkem kui sinu waitse hurtsiku läheduses seda iialgi näha on.

Wiida tundis oma südames iseäralist õnne. Tal polnud siamaale dieti ühtegi sõpra, nagu ta maha jäetud süda palawalt igatses.

— Nüüd aga pead sa weel ütleva, kes sa oled ja kus ma sinuga edaspidigi kokku saan? ütles Wiida.

— Kes ma olen, seda ära küsi minult, siis ei wõi me enam sõbrad olla. Meid lahutawad maha lõhkumata waheseinad, mis inimeste silmas nii palju wäärt on; üffi sõprus ei tunne neid. Hüia mind lühidelt Hildaks. Kui ma sinuga kokku tahan saada, siis tulen ma sinu juurde, ehk jälle siinsamas metsa wilus wõime ühte saada ja oma südameid teineteisele wälja puistata. Minu juurde koju ei wõi sa tulla; see rikuks meie südame plaanid wahest ühe ainukese hoobiga.

— Hilba! Mina ei saa finust mitte hästi aru, ütles Wiida natuke nukralt.

— Armas Wiida, ära uuri seda taga ega katku selle weikese saladuse katet maha kiskuda, usu mind, see ei ole mitte su waewa wäärt. Aga esiotša on see weel tarwiline — ja just sinu enese pärast. Ka fina oled oma rahwa truu laps, kellel süda õige koha peal — sinu enese pärast lasj see asi järele uuri-mata jääda. Ma palun sind, mu ilus Wiidake, et sa seda mu palwet täidad. Käs lubad seda teha?

— Hilba, mu tänuwõlg sinu wastu paneb mulle iga soowi sinu poolt pühaks kohuseks, wastas Wiida soojalt. Kui see sinu tahtmine on, siis ei taha ma mitte naiseliku uudishimu waigistuseks sinu tahtmist ja oma lubamist rikkuda. Sa oled mu südame sõbrake, Hilba, ja sellest teadusest on mul küllalt. Kui sul aega ja asja on, siis leiad oma Wiida igakord tuttavast hurtsikust üles — ära uneta aga mitte teda ära, kes sinu sõbruse järele igatses — —

Sõbruse leping oli tehtud, südamlik musu piteriks peale pandud — ja piigad lahkusiwad. Wiida läks oma hurtsiku poole, Hilba läänis oma sammud losfi poole. Mõlemad kverad käisiwad kui wagad lambad ta järele ega jäänud temast enam milgi wiisil maha.

Juukeldris.

Kui kaua Wiboane hirmiaast põrutamisest losfi keldris uimane oli olnud, seda ei teadnud ta isegi. Kui ta jälle meele mõistusele ärkas ja filmad lahti ldi, ei näinud ta enese ümber muud kui pillkast pimedust. Alles pikema vaatamise järele mõdisiwad ta filmad kattend kiwimüürisid enese ümber näha. Ta ei mäletanud, kus ta oli.

Kange jänu ja hirmus peawalu waewasiwad teda rängaste. Ta tahtis üles tõusta, et wärske weega oma leegitsewat jänu kustutada, aga seal tundis ta, et ta käed seljataha kinni oliwad seutud. Nõõrib oliwad sügawaste liha sisse sooninud ja käed nii ära suretanud, et ta neid sugugi enese külles ei tunnud. Alles suurema liigutamisega hakkas elu nende sisse ühes toratwa waluga tagasi tulema.

— Kus ma olen, ja mis — on minuga sündinud? küsis ta iseenesest. Kõik on kui unenägu, aga unenägu ei wõi ta ometi olla, ma tunnen hirmust jänu, peawalu ja mu kondid on raske, nagu oleks nad tina täis — — — ja kes on mu käed kinni sidunud?

Ta mõtles järele. Mõtlemine pani pea weel rohkem walutama. Aega mööda tuliwad üffikud tülid eilsest õhtust talle meelde — tondiloss — munk — püha Antoniusse pilt — käik wõlwalustes ja keldrites — kuumwad healed — kinnised ukseid — wiimane wõlwalune — tüli mungaga — ah, süamaale läiwad ta teadmised seisma. Ta pidi weel praegu

tondilossis olema, sest wäljaminemist ei toonud ta mälestuse pildid talle mitte ette. Ta aimas seda ikka selgemalt ja ta wiha tõusis ühes sellega. Munk oli teda petnud — oli ta ei tea kuhu kohta lossi urkasse toonud, et ta sealt enam wälja ei saaks.

Wihaaga raputas ta käsa; ometigi ei andnud köied järele ega saanud ta neid lahti. Aga ta pidi ju ometi wabaks saama, kes pidi siis muidu kurjategijale ta pettust kätte tasuma?

Waewaga ajas ta enese müüri najal ülesse. Ühes tikkumise juures oli tal köie ots jalgade alla jäänud ja mõne keeru üle käte maha tõmmanud. Sellega oli köis lõdwaaks läinud, nii et ta nüüd oma käed ilma suurema waewata sidemetest lahti wõis teha.

Ta tahtis mõlemad käed peawalust hõõguwa otsaefise peale wajutada, aga tundis seal juures, et pahem käsi waluga tagasi langes ja parem üksi pea peale sai. Pea oli märg, juuksed pakku tarretanud werd täis, ja pahemalt poolt pea seest leidis ta walutawa, werise haawa. Nüüd oli tal ka see segane jagu teada, mis tal enam mälestuses ei olnud: Ta oli kukkunud, haawa pea sisse löönud ja pahema käe luu katki murdnud.

Ja seda on see ära neetud munk teinud, hüüdis ta wihaaga. Lääbumud õhk ja kindlad müürid ümber ringi ei lastnud ta healt mujal kuulda, kui ainult selles ruumis, kus ta ise praegu oli.

Ta waatas suure hoolega ümber ringi, kust ust ehk auku leida, kust ta siia sisse tulnud, aga ta film ei leidnud muud kui terwet müüri enese ümber. See oli üks ruum, mis igapidi kolm neli sammu lai,

ilma kõige wäheha ukse ja auguta. Aga kust sai seegi weikene walgus siia, mis seda kurba kohta niigi palju walgustas? See oli talle nii kaua arusaamata kui ta wiimaks filmad ülesse tõstis. Siis selgus talle see nähtus. Ülewel kõrgel, kõrgel oli üks weike augukene, kust peupeja laiune tükk selget sinist taewast ära paistis. Ta süda läks ärdaks seda nähes: Nii kaugel kui see kõrge, kätte saamata taewa sina, nii kaugel temast kõikus nüüd ka ta kadund wabadus!

Kõige pealt pidi ta aga oma leegitsewat jänu saama kustutada; siis tahtis ta jälle nõuu pidada, mis edasi wõib teha oma peastmises, sest ta aimas üttles talle, et munk, kes ta siia toonud, tema peastmise peale nii pea mitte wististi ei mõtle. Ta waatas weel kord terawalt ümber, kas talle wähest mitte ka sööki ja jooki ühes ei ole antud, nagu igale wangile. Aga ta film ei leidnud midagi.

Ja kui see mõrtsukas mu siia nalga ja jänusse ära lasseb surra? hüüdis ta siis kahklewalt. Aga ei, niisugust pörgulise tükki ei wõi ka wana sarwik ise julgeda. Mis olen mina siis sellele südameta mungale kurja teinud? See ei wõi ialgi olla! Aga miks pärast ei ole siis teda mulle mitte ühes antud? Ma ei jõua kauem enam wasta panna, ma tunnen üht iseäralist nõrkust juba oma liikmete sees — on see surma aim! Kes teab, kui palju pea haaw kehast werd on rööwinud! Oh, mu waim jääb tõntsiks.

Poolest saadid meelearaheitmisega hakkab ta mööda weikest wangikeldert ümber kobistama, selles lootuses, et kuskil pool peab ometi üks üks leida olema, kust sisse ja wälja saab. Kõwa müür igal

pool. Siiski kuulub ta ühes kohas niisugust kobinat wasta müüri põrutades, nagu peaks seal müür seest õdnes olema.

Uppuja hakkab igast õlekõrrest finni, miks ei pea siis wang, kelle wabadus niisama palju wäärt on, ka iga abinduu oma peasemiseks katsuma? Walust hoolimata, mis põrund pea ja latki murtud kaeluu tegiwad, otsis ta müürist maha langenud kiwidest ühe suurema wälja, tõstis ta ühe käega üles ja hakkas wasta kobisemat müüri paugutama. Iga pauk, mis ta ühe käega müüri pihta andis, oli nagu lukuks see ta enese pähä; nii walusaste raputas see põrunud pead. Siiski pidi siin tehtud saama, mis wõimalik.

See töö ei olnud ka asjata. Riwid müüri sees hakkasiwad liikuma ja langefiwad wiimaks üksteise järele maha.

Lõhkuja hingas walu ära unustades fergemalt. Müür oli ära lõhutud, tee edasi saamiseks lahti — wahest ka peasemiseks. Ta kuulas hinge pidades, kas keegi teda selles lõhkumise töös ei eksiita. Keif oli wait. Siiski uskus ta wahete wahel üht healt kuulma, aga see oli nii tume, nagu raste hoigamine sügawas maa sees. See ei wõinud kellegi wahi heal olla, kui ta mitte üks paljas kumin lõrwade sees ei olnud, siis pidi ta ühe tondi ehk teise temasuguse hädalise oma olema. Selle üle ei olnud tal aga nüüd pikemalt aega aru pidada. Igamees on iseenesele kõigelähem ja oma elu peastmine kõige esimene. Ruttu waatas ta löbi lõhutud müüri augu, aga ei wõinud seal pimeduse pärast mitte midagi

näha. Üksi hirmust lämmatanud õhku wõis ta sealt sisse hingata, millest ninagi kipitama hakkas.

Mis nüüd teha? Aga teada pidi ta saama, mis wilja ta waew kannud. Aga kuidas seda peale hakata?

Talle tuli hea mõte. Ruttu kiskus ta oma weifseft kaelatõstist tüki taela, tulekiwi ja raua wälja ja hakkas tuld raiuma. See oli nüüd üks keerd ülesanne. Pahem käfi oli ju finni hoidmiseks otse kõlbmata, kuidas pidi ta tuld saama?

Räsna ja kiwi põlwega müüri wasta surudes läks tal wiimaks forda tuld saada ja oma raswaküünalt, mis tal kaasas oli, suure waewaga põlema panna. Nüüd oli tal walgust küllalt, et enese korterit terawamalt silmitseda wõis. See ümberwaade tegi talle arusaadawaks, kust ta oma peahaawa saanud ning kaeluu murdnud. Umbes 2 sülla kõrgusel tema korteri müüri sees oli üks ukse sarnane auk. Sealt oli ta sisse lükatud! Sealt pidi ta ka jälle wälja saama, muud teed ei oinud peale uue sisse lõhutud augu. Et aga ülesse ronimine ilma kõige wäheha abinduuta mööda nilbet müüri wõimata oli, sellepärast pidi siis uus tee hoolega läbi waadatud saama. Ta walgustas sinna sisse. Mis ta seal filmas, ajas talle jälestuse peale.

Weikese koopasarnase ruumi sees oliwad kofku langenud inimese luud mädanenud riide tükkide sees. Luude pool küllakile õlekust wõis näha, et see inimene mitte surnult süia sisse ei ole saanud, waid — taewale olgu kaewatud — elujalt sissewõitunud!

Jälestusega pööris ta oma silmad kõrwale. Nii põrgulik kuritöö oli siin ühe inimese elu kallal sün-

dinud, kes ehk niisama wähe süüdi oli kui praegu temagi.

Rõle aimamine täitis ta rinda ja pani ta kõigest kehast wärisema. Kas ei olnud tema ka niisamasugune ohwer?

Ta tõstis tule nii kõrgele kui ulatas ja waatas selle augu poole, kust ta tee sisse tulnud. Aga ka seal paistis talle südameata jõledus wasta. Ta nägi selgeste, et see auk finni oli müüritud. Müüd teadis ta, mis temaga sündinud. Ta oli elawalt siia maha maetud!

Sälestus ühelt poolt, kange jänu ja walu teiselt poolt ajas teda meeleäratamisele. Ta nägi juba ette oma pikaliski hirmust surma nälja ja jänu käes. Kui talle keegi enne ingli keeltega oleks kõnelenud, et nii hirmsaid inimesi ilmas on, ta ei oleks seda mitte uskunud, et maa niisuguseid jõleduse julasid oma peal suudab kanda.

Ta walutaw pea läks nii segaseks, et ta wiimaks isegi ei teadnud, mis ta pidi tegema. Need furnuluud, keda ta müüri seest leidis, ei olnud talle enam järeleand, waid nad läksiwad koguni armsaks, sest ta teadis, seal oli kord ta saatuse seltsimees nende samade tundmustega wõidelnud ja sedasama otša leidnud, mis temalgi ees seisis. Nad oliwad seltsimehed, ainult selle wahega, et teine mõni hea aeg enne siia sattunud kui tema. Ja kui jälle mõne aja pärast üks kolmas sinna saadeti, siis leidis ta kaks luukere eest ja sai ise kolmandamaks. Siin seisid haud kõige oma warjatud hirmudega surelise filmade ees.

Nende mõtetega ronis ta waewaga luuhuniku juurde, nagu otsiks ta nendelt tröösti. Luud aga rääkisiwad talle üht tumma, aga fiiski wäga arusaadawat kõne: „Noor, elulustiline noormees, enne kui taewa kuu teist korda oma täit nägu ilmale näitab, oled sa minu sarnane! — —

Ta filmad käisiwad ringi. Talle kuutusiwad iseäralised kirjad seinale peal filmale. Ta waatas neid lähemalt, ta tundis üksikud tähed, terwed sõnad, nii palju kui neid seal weel alal oli. See oli terawa kiwi killuga müüri peale kaabitud kiri, millest mitmelt poolt niiskuse pärast mahalangenud lubjaga palju maha oli pudenenud ja kirjale sel wiisil suured augud sisse jätanud. Ta waatas kaua neid kirjaid, ja mida kauem ta neid waatas, seda rohkem sai ta selle juures ärritatud. Ikka rutem käis tulega üles tõstetud käsi kirja ribad mööda, et nende poolikutest sõnadest täit mõtet kätte saada. Ta süda pekssis waljuste, kui ta neid poolikuid sõnu luges:

— — — hirmsas jänus — — — igawene pimedus . . . Ilm kui ära surnud . . . keegi ei kuule . . . Jumalad . . . finni müüritud . . . ilma süüta . . . keha lähed nõrgaks, filmade walgus on ammu kustunud — — surm, kui hirmus ja fiin oled! . . . Jumalad, ärge laske digust ilmast kaduda — — — makske kätte — — hirmsaste, nii hirmsaste — — nagu nad mulle on teinud. — — Kui siia ilmas üks hingeline peaks juhtuma — ma wannutan sind su hinge õnnistuse juures — — makska kätte minu eest, kelle luud siit leiad — — need luud on süüta . . . koledamal

wiisil elu — — — munga riides — — lossi-
herra mu eluwõtja — — — ilcken von M — —
— minu soontes — — Lembitu weri — ja nii
õnnetult langeb Gesti wanemate wõsu Mando.

Lugeja käed wäriksiwad, tuli langes käest maha
ja küstus ära.

— Igawene taewas! Minu isa! karjatas ta
walusalt. Nüüd ma tean, kuhu nad sinu pannud!
Sa oled siia surunud — ilma süüta kui minagi. Oh
te' hirmsad deluse näud! Sa wannutatad seda, kes
su luud siit leiab, sinu eest kurjategijatele kätte
maksma — need kurjategijad on munk ja lossiherra
— taewas, kas ei ole nende löög kord täis!

Kallid isa luud, teie peate mu tunnistajad olema
ja mu wannet kuulma, rääkis ta pühalikult kätt
ülesse tõstes. Nii kaua kui see käsi weel ülewel
seisab, ei taha ta enne puhata, kuni need müürid
siin mu ümber ära on lõhutud ja tee wabadusele
lahti tehtud — ja kui nad ka wersta paksused ole-
siwad. Siis peawad nad oma taewani kisenawatate
jälgedate tegude eest wastust andma — need surnu-
luud wõitwad weel kätte maksa ja kui minust ka siin
muud ei saa, kui üks luukere rohkem selle keldri ehi-
tuseks, siis peab päew tulema, mil nad oma pör-
guliste tegu peawad kahetsema — kahetsema walu-
saste. Üraneetud olgu minu ees nende sugu iga-
weste, kõik, kõik, kes were poolest nende huntide
sugulased on!

Müürist langemud telliskiwi käes hakkas ta nagu
meelest ära wastu müüri pörutama. Nad naeriswad
ta tühja katset. Nagu loodud kalju seisis see ta

nõrkade hoopide wastu ja wäsinult pidi ta ifegi nä-
gema, kui väga tühine ta lootus oli. Siin wõis
ta aastate kaupa raiuda, aga ometigi wangi jääda.
Ja nüüd oli ta rammu natukefese katsumise järele otsas!

Jänu — walu peas ja käes — nõrkus tehas.
Pimedus ümberringi — kõik lootused kadusiwad. —
Ta wajus närtsides kokku. Jumalaga ilm ja elu!

13.

Kasutema juures.

Päike oli juba kaunis kõrgel taewa külles kui
Hilda oma kahe koeraga ühe weikefese hurtsiku juurde
jõudis, mis lossist tükike maad eemal metsa sees sei-
sis. Sa koputas tasakeste ukse pihta, kui ta enne
hoolega enese ümber ringi oli waadanud.

Kohe tuli ukse luugist üks wana naisterahwa
nägu nähtawale. Sägawad kortsud näu peal tegi-
wad ta diguse pärast näutumaks, aga ta naerataw
suu tütarlast nähes ja truud silmad wõitiswad iga
inimese enese poole, kellele ta niisuguse südamliku
rõõmuga wasta tuli, kui praegu sinna jõudnud tü-
tarlapsle.

— Astu aga julgesele sisse, mu südame Hildake,
ütles ta siis soojalt. Ma olin kõige öö otsa sinu
pärast suures mures ja rõõmustan südamest, et jälle
õnnega tagasi oled saanud.

— Ma tean, kallid emake, et su truu süda oma
Hilda üle murega walwab, kostis tütarlaps üle

förge läwe pool pimedasse weifsesse hurtfikufesesse astudes ja soojalt wanatese kuiwa kätt pigistades.

— Aga räägi nüüd, kuidas sa täna nii hiljaks oled jäänud? Muidu said sa ikka enne walget tagasi.

— Täna oli mul hoopis iseäraline asi ees, mis weel mitte üsna möödas ei ole. Enne aga lasse mu koerad sisse. Muidu wdiks neid keegi siin näha, ja see oleks wäga häle.

Kui koerad sisse oliwad tulnud, kõneles ta wana emakesele kōit korda mööda ette, mis ta õpsi ära elanud.

— Waene Wiboane, õhtas wanake. Ta on mu kadund wenna ainus poeg. Ma usun peaaegu, et ka tema waeneko ülekohust otsa on leidnud. Ta ei painutanud oma diglast pead ialgi nii sügawalt sinu isa ja teiste wanemate ette, kui neil meele pärast oli. Oh, mis sügused hirmsad lood sünniwad küll weel tänapäewani!

— Wiboane pärast on mu süda wäga kurb rääkis neiuks nukralt. Ta on mu elu peastnud, minu karu küünte wahelt ära kiskunud, ilma et ta teadis, kes ma olen. Ma nägin seda meest siis esimest korda. Tema mehelik, ilus, kõrge wainuga nägu oli mulle nii meele pärast, et see mul enam meelest ära ei lähe. Oh kui õnnelik wdib see tüdruk olla, kes tema kõrwal elust läbi tohib kõndida!

Wanake waatas naeratades punastawa piiga otsa.

— Sa armastad Wiboanet?

— Mul ei ole tema peale ühtegi digust, ütles ta otsekohese wastuse asemel kurwalt. See oleks

minu kõige suurem õnnetus, ma ei wdiks ometi ialgi ennast temaga ühendada.

— Seda ei lubaks su uhke isa küll ialgi.

— Isa lubast ma ei räägigi, ma usun, Wiboane ei mõtlegi minu peale, tal on omal üks ilus, diglase südamega piiga, kes teda armastab — rohkem kui oma elu —

— Kust sa seda tead?

Hilda pidi talle ka nüüd selle loo ära kõnelema, mis Wiidasse puutus.

Waitselt tõmbas wanake noore ilusa piiga enese kaenlasse. Ta filmist woolasiwad pisarad — palju, palju.

— Helde taewas, ma tänan sind oma südame põhjast, ütles ta wiimaks pehmelt, et sa mu kõige palawamat soowi nii suurel määdul oled täitnud.

Hilda waatas küsides ta otsa.

— Sa ei mõista mind, lapsuke, algas ta. Nüüd oled sa täis kaswanud, nüüd wdib sa kuulda ja ise kohut mõista. Mina olen sinu juures olnud juba seft ajast saadit, kui sa weel mähkmetes olid. Ma tean, see teeb su auusale südamele haiget, aga ma pean seda fiiski ütleva, kui sa mulle ka seda ialgi andeks ei wdi anda. Ma olen sinu isalt nii palju ülekohut kannatanud, kui seda üks tige inimene ialgi teisele mõistab teha. Minu mees oli kord herra wastu elsinud, ja herra lastis oma timukad tulla, kui ma haigewoodis olin. Need wdtsiwad mu mehe minu filma all kinni ja pektsiwad teda ilma mu palwist hoolimata, nii kaua kui ta enam wastu ei jõudnud panna. Üks suur werine haaw üle pale

lames ta mu ees ja heitis mõne arusaamata sõna ümismisega hinge. Ma ei saanud teda aidata, ja minu isa oma timukatega oli juures ja naeris. Seltsamal päeval sündis mulle poeg, ja selle näu peal oliwad needsamad werised jäljed, mis isa palgile löödud. Selle armi pärast hüüti teda igal pool Armi. Kus ta praegu on, seda ma ei tea. — See oli hirmus ülekohus. Ma tundsin ka seda, mis minu õnnetumale rahwale tehti — ja mu südames tõusis hirmus mõte — ma tahtsin kätte maksa, üks kõik mil wiisil — mis ma isegi ei teadnud. Seal tuli lossi teener ja tõi mulle kätse, lossi lapschoidjaks tulla. Kui ma kätse ei oleks täitnud, siis ei oleks ma praegu wist mitte enam elawate seas. Ma kuulsin sõna ja tulin lossi. Seal anti minu kätsewastamine minu kätte. Ma wihtasin minu isa — su ema ei ole sind oma filmaga näinud, ta suri lapsewoodisse — ja paraku ka sind, kui oma kõige suurema kurjategija liha ja werd. Mul oli mitu korda mõte sind ära hukata. Su nägu oli mulle wasta meelt — ma wditlesin kaua iseenesega ja mu hea waim wditis. See ei ole kellegi kättemaksmine, tundsin ma wiimaks ära, see on argus, patt — minu isal, kes sust midagi ei hoolinud, ei oleks sellest ometi suurt südame walu olnud. Seal tuli mulle korraga parem mõte pähä. Ma wdisin oma kättemaksmise himu paremine kustutada.

Ma kätsewastasin minu Gesti wainus ülesse. Gesti muinasjutud ja Gesti kangelaste laulud uinutawad su magama ja äratawad su üles, — minu rinna piimaga imesid sa igawest wiha ja põlgdust oma

were wastu enese sisse. Sa õppisid kõige õrnemast noorusest saadik waese rahwaga ühes head ja halba, tema rõõmu ja kurwastust tundma ja ülekohut kõigest hingest põlgama. Nii tihti kui mul see wdimalik oli, wiisin ma su wiletsatesse hurtfikutesse, kus werd higistades nendele tööd tehti, kes priiskades ja prasfides oma päewad ilma kasuta õhtale saatsiwad. Sa pidid minu kättemaksmise ohwer olema. Sa pidid oma teistfuguse olekuga oma uhket isa päewast päewa wihaastama, pidid ta elu talle nii hapuks tegema, tema uhkust wahet pidamata nii raskestes haawama, et ta muresse ära sureb — ja pidid see uss olema, kes tema elu juurte kallal wahet pidamata närib — — Waat', see oli minu kättemaksmise plaan — see oli mu naise kawalus — naise wiha — —

Hilda wärises tasakeste.

— Ara wärise, mu lapsuke, kõneles wanake edasi: See minu hirmus plaan muutis. Ma olin sind wiimaks kui oma last armastama hakanud, sest et mu kõige julgemad lootused siamaale täide oliwad läinud. Sinust oli waitne tasane lapsuke saanud, minu südames liikusiwad inimlikud tundmused kõikide hädaliste wasta, sa ei wdinud oma kangelase isa piinajaks saada. Nii suurt süü koormat ei julgenud ma ka kõige oma põlewa wiha juureski enese õlale wdotta, et minu heast südamest kõi wanemate armastuse pühad sidemed toore käega oleksin latki kiskunud. Ka murdjad metsloomad armastawad oma lapsi ja lapsed wanemaid, ja kes seda loomu igawest seadust rikkuda tahab, on jõe inimene. Ja pidin mina niifuguseks jõledaks inimeseks saama? Ei, ei — ma

kohkufin oma tigebast plaanist tagasi ja olin rõõmus, et mu töö ilusat wilja oli kannud, mida ma nüüdki weel maitfen. Ja see teeb mulle praegu fiiski rohkem rõõmu kui see kättemaasmise teel wõimalik on. Ma ei ole sulle su isast sellest ajast saadik mingit kurja kõneleunud, aga et sulle lord ära jutustada, kuidas sinu kaswatuselugu lugu dieti on, olen seda täna nimetanud. Sa oled oma lugemata heategudega meie waele rahwa heaks tõeate palju rohkem waigistawat õli mu wanadesse soontesse walanud, kui metslik wiha kustutamine hirmsas kättemaasmises. Ka waeled töötajad Cestlased on inimesed, kellede südames rõõm ja kurbdus aset leiab — ka nemad olivad lord isandad ise omal maal, nagu nüüd sinu sugu — ons siis teil nüüd õigus neid põlata, halvemaks pidada kui loomi, nendega hirmsal toorel wiisil ümber käia, piinata — süüta keldritesse sisse müürida ja nalga ja jänusse surra lasta? Ja need, kes seda teiwad, peatwad endid weel inimesteks? Meie maa metsades ei ole nii tigeid metsa elajaidki — — —

Roerad hakkasiwad rahutult urisema. Hilda waatas kartlikult wälja. Wanakehe kõne oli ta rinda imeliste hirmuga täitnud.

Ta wajus ehmatades tagasi. Munga luuratwad filmad oliwad läbi ukse prau tema omadega kokku puutunud.

— Mis seal on? küsis wanate niisama ära kohkudes.

— Munk! ägas Hilda. Ta on luuranud, on su kõnet kuulnud — mind wistist siin näinud — oh

mu süda on täis hirmu. Kus see elukas ennast näitab, seal on ikka häda ja õnnetust oodata.

Sisse ei tulnud munk mitte, nagu mõlemad naisterahwad kartsiwad. Ta oli wistist arwanud, et teda mitte pole nähtud, ning kadus kui waim sealt ära.

— Oh kui kauaks olen ma siia jäänud! õhtas Hilda. Kes teab, mis sellest weel halba wõib tulla! Müüd anna ruttu mu riided siia, et minema saan. Neg on otsas — päike juba kesk lõunat.

Wanake tõi kimbukese riideid peidupaigast wälja, mis Hilda nende lihtsate hilpude wasta ära wahetas, mis tal praegu seljas olnud.

Natukese aja järele astus sauna hurtsikust üks toredas riides piiga kahe suure koera saatusel wälja ja sammus kõwerat teed mööda lossi poole.

14.

Justi - sõidul.

Hilda istub uktes taas siidiga kaetud akende taga ja uurib wana pergamenti, kuhu peale risti ja pöigiti joonesid on tõmmatud. Ta film läigib isearaliskelt, just nagu oleks ta midagit wäga tähtsat üles leidnud. Weel waatab ta suure hoolega pergamenti peal üht ja teist joont, ja loeb nende tähendusnumrite järele alt järele ning paneb ta hoolega enese pöue. Ruttu wõtab ta siis kella ja helistab kõwasti: warsti tuleb uksele teener nähtawale.

— Saada Pedro siia! käskis ta lühidelt.

Natukese aja järele läks üks meesti lahti ja üks imelik mehike astus sisse. Ta oli kelmiste aastate sees, iseäralise ohukese pea ja lohtus paledega. Ta motad olivad kõvasti kokku hammustatud, nagu ei tohiks sealt üht ainust sõna välja tulla, ning filmad seisivad liikumata oma käskijanna peal. Kõik ta seis ja olet tunnistas, et ta mitte täitsa hea mõistuse juures ei olnud. Ta näust lendasivad rõdnu ja kurbtuse warjud korda mööda üle ning äratasivad kaastundmust ta wasta. Tema filmist waatas aga trundus ja piirita allahetmine wastu, mis teda wist Hilda preili meelest ka nii ustawaiks tegi. Ta seisis kui kiviport paigal, ilma et ise sõna oleks kõnele- nud. See ei olnud täna üksi nii, waid see oli ta wiis alati, nagu Hilda wäga hästi teadis.

— Pedro, too mulle keldri wõtmed siia, käskis ta tawase healega.

— Hilda preili, meil on mitu kellert, ütles ta seisima jäädes. Tema mood ei olnud mitte küsida. Seda teadis ta käskijanna ka wäga hästi.

— Selle keldri wõtmed, kuhu wõlwi alt kolmas üks wiib, seletas ta.

— Selle ukse wõti on kõrge herra enese käes, oli kindel wastus.

— Ja kas üks on kinni?

— Jah. Nii wana kui mina olen, ei ole ma seda weel lahti näinud.

— Kas sa milgi wiisil seda uft lahti ei saa?

— Mis armuline preili tahab, seda saab, ütles

imelik mehike rõdmsalt. Pedro wõib nüüd kobe, pä-
rast poole, ehk edespidi ukse lahti teha.

Piiga, kes oma teenert tundis, wastas lühidelt,
— pärast poole — widewikus. Aga ütle mulle,
kuidas wõid sa siis uft lahti teha, kui wõti mu isa
käes seisab?

Teener läks ilma wastust andmata ja sõna lau-
sumata uksest wälja. Natukese aja pärast tuli ta
tagasi ja määsis ettewaatlikult ühte riidehilbukest
lahti. Sealt tuli tükk waha wälja. Ta näitas seda
Hildale. See waatas seda ja ei leidnud sealt peale
üksikute sisse wautud jälgede midagi tähele panemise
wäärilist.

— Mis see on? küsis ta siis.

Sõnalausumata määsis ta teise hilbukese lahti, ja
sealt tuli wõti wälja. Nüüd wõttis ta waha tüki
enese kätte ja pääsis wõtit igast küllest nende jälgede
sisse, mis waha sees olivad.

— See on kolmandama keldri ukse wõti, mis
kõrge herra ära wõtnud, seletas ta. Pedro leidis
kord selle wõtme üles, tegi enesele mustri ja lastis
selle järele wõtme walmistada. Ma teadsin, et preilil
teda kord tarwis läheb.

— Kas sa oled seal sees käinud?

— Pedrol ei ole tarwis sinna minna, kuhu teda
ei kästa.

— Hea küll! Nüüd too mulle latter küünlaga
ka weel ja pane siis kahe inimese jagu toitu ära,
rohkest wärsket wett ja head weini. Aga ära wi
mitte enam wana lossi eidekese juurde metsa hurtsi-

tusse waid siia minu tuppa. Aga ole kawal ja ära kellegile sõna lausu!

— Kui Pedro mitte käsku karwa pealt ei täida, siis ei tohi ta enam Hilda preili filmade ette tulla, ütles mees tõelikult ja läks.

Jälle wõttis Hilda oma paberi taskust ja hakkas seda uurima. Kõputamine ukse taga äratas ta sügawatest mõtetest üles. Ruttu pani ta pergamendi hoollega ära ja läks siis ust lahti tegema. Oma suureks imekspanemiseks leidis ta oma isa ukse tagast, mis ta enne weel polnud näinud.

— Tütrefe, ütles ta lahkel healel, ma tuln õige ka kord sind waatama, kas sa weel elad — ma pole sind enam mõni hea päew näinud, ja ometi oli mul sinuga tartwilisi asju läbi rääkida. Täna on ilus ilm ja ma usun, et üks weike lustisõit ratsa wäga hea terwise rohi saab olema. Läheme sõitma. Hobused on walmis trepi ees, lase enesele parajad riided selga panna ja läheme. Ma ootan sind kõhe!

Ilma wastuse ootamata pööris ta uksest tagasi. Ta ei saanud midagi selle wasta ütelda, ta tundis, et ta sel wiisil sunnitud oli ühes minema, ehk tal selleks küll sugugi lusti ei olnud.

Raske südamega astus ta oma toast wälja ja läks maja trepini, kus isa teda ka juba ootas.

— Kust sa need kaks koera oled kätte saanud? küsis isa ja näitas murdjate peale, kes Hilda järele oliwad tulnud ja nüüd ahelate otsas hulustiwad, kui oma walitsejannat wälja nägawad sõitma.

— Need leidfin ma ühel päewal metsas hulkumas, kus nad minu juurde jäiwad ja enam tagasi

ei läinud. Sa tead ju, isa, et nad kord siin lõssis minu hoolle all on olnud ja siit arusaamata wiisil ära kadunud. Ma olen wäga rõõmus, et nad jälle üles olen leidnud. Ega sa ometi selle wasta ei ole, et ma neid jälle oma juures pean?

— Mis minul siis selle wasta on? — nad on oma kohuse juba täitnud, naeratas maaülem Wilken von Ilsede.

See naer käis Hildale südamesse. Kas ta isa tõeste nii kõlwatu oli, et ta sellest rõõmustada wõis, kui koerad kaks süüta tütarlast lõhki oleksiwad kütnud? Ta ütlustest paistis see selgeste wälja. Siis oli wanal lõssieidel ikka õigus, tui ta tema isa hirmsaks werejänuliseks inimeseks nimetas. See tegi talle wäga haiget. —

Rende tee wiis neid läbi metsa suurema kaidawa maantee peale. Seal seisis üks rüütel hobuse seljas, nagu wotaks ta kedagi. Nii pea kui ta tulijaid silmas, andis ta oma uksele hobusele kannuksid ja sõitis neile wasta. Ta lai walge mõõgawenna ordu mantel punase ristiga säras kullast ja hõbedast ning raske kuldkett rippus tal kaelas.

Hilda hakkas kartma. Ta oleks hea meelega tagasi pöörnud, kui ta mitte isa sunnitwat nägu ei oleks kartnud.

— Goswin von Hercke, Wiljandi komtur, ja minu tütar Hilda, tutwustas ta lühidelt ja nikutas peaga lahkelt wõdera tulija poole. Ometi ükskord oled minu maa peale tulnud — ma loodan, et see sul mitte wäga wastu meelt ei saa olema.

— Mis sugusel rüütilil wõiks siin wasta meelt

olla, kus nii ilusad lilled ditsewad, nagu see puna-
pösk sin, wastas rüütel oma paksu moka dega lah-
kelt naeratada katsudes ja Hilda otsa waadates. Sa
tead ju, et iga mõõga-orduwend wanega peab tõu-
tama, naisterahwaib auustada.

Hilda ei wastanud midagi. Ta oli oma ilusad
filmad maha löönud.

— Ilus preili, miks sa ei wasta mulle midagi?
küsis ta.

— Rüütli herra, sina räägid ju lilledega, mis
see minusse puudub!

— Aga sina oled ju see lill, kellest ma kõnelen.

— Siis oled ekfinud. See lill ei ditse mitte
igale wastutulejale rüütlike.

Rüütel tegi pika näu. Niisuguses olekus nägi
ta nõnda wälja, et isegi ennast oleks pidanud kartma,
kui ta oma nägu oleks näinud. Järwa maaülem
Wilken von Ilsele trööstis teda.

— Sõber, ära pane pahaks, mu tütar on mõnes
asjas weidi isemeelne — sul saab temaga weel tege-
mist olema — aga ole julge; julge pealehakkamine
on pool wõitu!

— Kuidas, ilus lapsuke, arwad sa mind iga
wastatulija sekka? päris Goswin von Hercke, Wiljandi
komtur, kelle uhkust neiu sõnad olitwad haawanud.
Ma ei tea mitte, kas sul igapäew nii palju rüütli-
d sin üksikus metsa kohas wasta juhtub?

— Ma ei ole rüütlikest rääkinudki, tähendas
piiga lühidelt.

— See on ju iseenesestki mõista, kellest muust
wõib kõrge maawalitseja tütar siis kõnelda?

— Inimestest üleüldse.

— Mõned lollid nimetawad ka niisugusid kahe-
jalgsheid tööloomi inimesteks, nagu sealt praegu üks
puukoormaga wasta tuleb.

— Need ei ole siis sinu arwates mitte inimesed?
küsis piiga niisuguse kõrkuse üle südamest pahane.
Minu arwates tewad need ilmas kasulikumat tööd
kui mõned laifklejad komturid. Ilma nendeta ei
saaks keegi meist ilmas elada.

Goswin von Hercke waatas pärani suuga oma
ilusa wastase otsa. Neid sõnu ei wõinud ta ära
kannatada. Ta sees mässas hirmsaste. Kuidas
tohtis see isemeelne tüdruk teda töörahwaga — orja-
dega — wõrrelda? Ta ei jõudnud ennast waigis-
tada, waid walas oma wiha wastutuleja puutvedaja
peale wälja.

— Gest ära, kõrwa, kas sa lurjus ei näe, et
jaksad wastu tulewad! kisedas ta wihaga ja enne
kui see weel kaugemale eest kõrwa sai, langesiwad
ta ratsapiitsa hoobid waesele mehele walufaste mööda
pead. Hobune ehmatas sellest, kargas kõrwale ja
wiskas koorma kraawi ümber.

Mõlemad rüütlikid naersiwad selle nalja üle süda-
mest, ega pannud tähelegi, et ka Hilda hobune ära
oli ehmatanud ja lõhkuma pani. Tema seljas is-
tuja jõudis teda weel nii palju sunnida, et ta tagasi
suutis kända. Selle juures kautas ta oma kaalus-
seisu ja langes maha, kuna jalg weel jalaraua sisse
jõi. Weel mõni filmapill, ja ditsewast piigast po-
leks muud üle jäänud kui werine surnukeha. Mõ-
lemad mehed nägiwad seda kohkudes, aga kumbgi ei

wdinud aidata. Seal kargas aga praegu peksa saanud puuvedaja wälgu kiirusel lõhkuja hobuse suu kõrwast finni ja pidas ta tugetwa jõuuga seisma, tõstis pea peale maha kukkunud piiga üles, peastis jala jalgrauast lahti ning läks ilma sõnalausemata ja tänu ootamata oma ümberlänud puukoorma juurde tagasi. Nüüd olivad ka mõlemad rüütliid piiga juurde jõudnud, et tema õnnetust järele waadata. Ta ei olnud õnneks muud wiga saanud, kui otja ette weikeste haawa löönud ja ehmatusest wähe ära kohmetanud.

— Kes sind lurjust siia meie wasta ajas? kisedas Wiljandi komtur puuvedaja wastu, nagu wdiks ta sel wiisil sündinud õnnetust heaks teha ja oma osawõtmist neiu õnnetusest näidata. Ilma sinuta ei oleks midagi õnnetust sündinud. Ma tahan sind õpetada, sa kõlwatu ori.

Jälle keerles piits töömehe pea kohal. Nüüd sündis aga midagi, mille peale komtur ei olnud mõeldagi mõistnud: Hoopide kandja tõmbas ta piitsa käest ja murdis selle ta filmade all puruks!

Seda ei olnud komtur ootnud, seda ei olnud ta weel näinud, et üks niisugune inimene sarnast tükki julgeb teha. Ta oli wiha pärast otse pööraseks läinud.

Seda oli ka Hilda näinud. Ruttu, enne kui rüütli wälja tõmmatud mõel ta pea peale maha langes, kargas ta wähele ja tõstis oma käe ülesse:

— Tagane siit, mõrtsukas! kisedas ta kõigest jõuust niisuguse nimeta nurjatuse üle wihaaga täidetud. Tahad sa oma õiget wäärtust teada, siis kuule:

Derwe rügement sinu jugusid ei maksa ühte neist puurainjast, selle diglasem ja auusam süda on kui kümne tule läbi seletatud kulb. Oh sa inetu rüütelik uhkus, ma põlgan sind südame põhjast! Kui inimestest räägitakse, siis argu keegi sinu nime nimetagu, see on inimese kõrge ja auusa nime teutamine. See auus töömees oleks wdinud su ilma asjata külgepuutumise eest pihuks teha, see oleks õige olnud — aga ta oli liig auus selle tarmis, et oma kassa rojastada. Mis oled sina oma loollusega ära teinud? Mitte üksi waest orjajat piinanud, waid ka mina oleksin sinu rumala kõrkuse ohwriks langenud, millest mind üksi see auus mees on peastnud, selle warjugi sa ei maksa. —

— Pea finni, tütar, oma teutamiseega! hüüdis isa wähele. Mõttele, mis sa kõneled?

— Wabanda mu weikest eestitust, naeratas von Hercke metslikus wihas. Sellest mehest ära räägi üleüldse mitte, kui ma süüdi olen teinud sinu wastu, siis anna seda mulle andeks.

— Kõige pealt palu selle mehe käest oma inetut tegu andeks, ütles Hilda kindlalt ja näitas käega mehe peale, kes oma koormat ülesse ajas.

— Hilda! hüüdis maaülem von Ilsebe ahwar-dades. Sa kahetsed pärast oma mõtlemata sõnu, kui sa ettewaatlikum ei ole. See argpüks seal, kelle nagu inetu arm katab, mis ta mitte wditluses ei ole saanud, waid sündimisest ühes pärinud, ei ole tõe poolest paremat wäärt. Tema on hõlekatuslega hurtfikus sündinud, on orjaks ja hoobikandjaks loodud,

ja meie auus külaline on loosis sündinud, walitsejaks loodud.

Silda waatas esimest korda terawamalt mehe otsa ja nägi ta auusas näus suurt armi. Talle tuli oma kasuema, „loosieide“, jutt meelde.

— Hõlekatuse all wdib niisama auusaid inimesi sündida ja üles kasvada kui loosides ja paleedes nurjatumaid, ütles ta siis.

Ra puuwebaja waatas nüüd üles loosiherra peale.

— Jah, need armid olen ma sündides emast saanud, kui loosiherra mu isa ema filma all ära lastis tappa, rääkis ta pühalikult. Need on need põlewad märgid ja igawesed healed, mis õhtu magama heites ja hommiku ülesse tõustes kurjategijale käitemaksmist kiskendawad. Ükskord saab aeg tulema. Sind aga, mu ingliluju, pean ma tänuilikus meeles ja seisau su eest oma elu ja surmaga.

Nende sõnadega ajas ta oma hobuse minema ja läks pikkamööda edasi.

Rüütlib oliwad nagu piksest rabatud.

— Wilets narr, kiristas maauilem hambaid. Enne kui päike teistkorda üles tõuseb, oled sa kadunud!

Silda kuulis neid sõnu ja ta süda wärises. Ta teadis väga hästi, mis need tähendasiwad. Sõnalausumata kargas ta sadulasse, pööris hobuse ümber ja hakkas koju poole minema, ilma et korrugi komturi weel oma waatega oleks auustanud.

Komturi süda oli lohkemisel.

15.

Pahad sõnumid.

Patsud pilwed, mis päikese loodelt üles olitwad ajanud, tõitwad warase õõ. Ra tuul oli kangeks läinud, ruttu tormiks tõusnud, mis nüüd mühades ja kohades läbi pimededa metsa puhus, niisuguse jõuga, nagu tahaks ta terwet loodust ära häwitada. Kõik oli nii täis põnewust, nagu peaks midagi suurt asja sündima, mis aga mitte walgust ei kannata.

Silda süda põksus pea kuuldawalt, kui ta läbi akna kottpimededa õõ sisse wälja waatas. Ta aimas kaunis õigelt, mis sel sündmusrikkal õõl liikumas oli. Muretsedes waatas ta üksifilmi wälja, nagu wotaks ta pimeduse teki rebenemist ja nagu wdiks ta film pimeduse saladustesse tungida, mille nägemine talle väga tähtjas näis olema. Kui siiski midagi muud näha ega kuulda ei olnud, kui pilkasti pimedust, kuhu ta kõige terawam film kaugele nägema ei ulatanud, ja tormi hulumist, hakkas ta rahutumalt taas edasi tagasi käima.

— Kuhu jääb ometigi Pedro? ümises ta iseeneses. Kas ei ole ta Wida hurtfikut üles leidnud, wd'i on talle midagi õnnetust sündinud? Selle aja sees oleks ta juba annugi sõnumitega tagasi pidanud olema. Mu rahutu süda läheb ikka rahutumaks ja ma kardan, et ta hiljaks on jäänud — siis on tondilosil jälle üks süüta ohwer rohkem. Oh küll wdib inimene ta hirmus olla, kui ta oma inimliku oleku enesest ära heidab! Püha Maarja kaitsku kõiki selle eest. Rüütlib, kõrged walitsejad maal, on hirm-

samad kui werejänulised metsalised, millest Wiljandi komtur üls selge pilt on — ja paraku — ka minu oma lihane isa. — Taewalik Maarja, sa näed sealt ülewelt pilwede pealt, kus pimedust ega pattu ei tunta, mu südamesse, sa wõid ise mu ülekohut mõista, kas on mul sellest süüdi, kui lapse armastuse pühad sidemad mu hinges katkema hakkawad? Kuidas wõin ma seda armastada, kelle süda toorest rõõmu waeste hädaliste õnnetuse üle tunneb ja naerdes süüta inimesi hirmsa ahastuse ja hukatuse sisse saadab! Kus on siin süda, kus on siin inimese jumalik hinge suurus — Sumala näu sarnadus? Püha, püha Maarja, anna mulle seda sõna andeks — sealt paistab kurabi hirtwitaw nagu mulle wasta. — Sada, tuhat korda oleksin ma ennemine kõige waesema töömehe tütar, elaksin kõige wiletsamas ja pimedamas suitsuhurtfikus, sõöksin kõige kehweimat toitu ja teeksin kõige raske-
mat tööd, kui mu ümber aga niisugused auusad südamed elaksiwad, nagu ma neid kahe noore Gesti mehe sees tundma olen õppinud. Ma ei elaks enam tundigi siin uhkes würstlikus lossis, kus kõik külluses ja toreduses hülgab ja midagi ei puudu kui aga dige inimlik süda, auus meel. Walskus, tige, jalalik meel, südameta õel rind piirab siin mu ümber. Ma wärisen, kui selle peale mõtlen, et ma ilma oma kalli kasuema õpetuseta wahest niisamajugune wilets ussilene oleksin. Ma wannuksin niisugused inimesed maa pealt ära, aga nad on mu enese liha ja weri, ja see on nii walus, nagu peaksin ma ise enese ihust tüki wälja kiskuma. Oh kui dige on maha rõhutatud ja orjuse sisse saadetud Gesti rahwa

wiha ordu walitsuse wasta! Ma tunnen iseeneses, et wiimane kannatuse pael kord katkeb, ja mis siis tuleb, selle peale ei juuda ma enam mõelda. Siis saawad lossid kiwitwaremetena tolmama ja kaarnab nende luude kallal kiskuma, kes nüüd kõrged käskijad on. Oh see on hirmus, aga dige — dige!

Ta kuulab, Oli nagu krabinat kuulda. Ette-
waatlikult lütkas ta pakku siidi-kardina afna eest kõrwale ja waatas wälja. Pedro nagu tuli afna all nähtawale.

— Mis sõnumid sa toob, mu truu Pedroke? küsis Hilba põnewalt oodates.

Küsitaw kuulab terawaste enese ümber nagu kardaks ta luurajaid, siis tõusis ta afna najal müüri peale ülesse, nii et pea afna peale ulatas ja rääkis taja:

— Pedro jooksis nii ruttu, kui jooksta wõib, esiti Wiida juurde ja sealt Wiidaga ühes Armiki hurtfikusse, et teda hädaohu eest hoiatada. Sealt leidsime aga tühja toa eest. Sees oli kõik hirmus pime. Kui ma tule ülesse kaapisin, nägime ümber wisatud pin-
ktsid, ära lõhutatud majariistu, werd — — meest aga ise kusagil. Wiida hüüdis ta nime, keegi ei annud wastust. — Muud Pedro ei tea.

Hilba hingest käis jälestuse wärin läbi. Enam kui ta karta mõistnud oli dige. Ta sõnumik oli hiljaks jäänud!

— Kas lossieide juures ka käisid?

— Teda ei olnud kodus.

— Teda ei olnud kodus? küsis piiga kohkudes.

— Tema toake oli niisama tühi, kui Armike hurtfik.

— Siis on nad ka teda ära wiinud! õhtas Hilda. Oh teie hirmsad jõledused inimeste näul! Mis on see wanake teile kurja teinud? Seda tähendas see munga luuramine. Kui nad ka wiimaks mind tondilossi ei wii! — Pedro, kui sa oma Hildale weel üht meelehead tahad teha, siis katju ruttu tondilossi juurde saada, et näha saaksid, mis seal ümber sünnib? Sa oled kawal ja mõistab enmast hästi warjata. Waata kõik hoolega järele, mis meile tähtjas on. Wahest saame suure torni juures täna weel kokku. Ruttu, ruttal!

— Ma teen kõik, mis mu Hilda preili soowib, ta peab Pedroga rahul olema.

Nende sõnadega kadus ta õö pimeduse sisse ära. Tükikene aega waatas Hilda weel ta järele, siis läks ta ka ära. Ta sees tormas hirmsamine, kui praegu wäljas ja ta südames walitses õö, hirmus, kole, pime õö.

Kõik oli talt riisutud. Tema elupeastja, Wiboane, Armit, kes niisama ta elupeastjaks saanud, ja ta hea kasuema, tema ainus tõsine sõber siin tigiduse ja deluse pesas! Kuidas wõis ta neid peasta? Ta pea oli walust uimane, meeleärastmine käes. Maa, kus peal ta seisis, oli nagu tuline raud ja õht, mis ta sisse hingas, kui kihwt — ta tundis, et ta siin lämmatuse surma sureb, kui ta mitte siit kaugele ei põgene. Mis tähendas lapse ja wanemate armastus seal, kus selle pühadust porisse tallati? Ta oleks siit ilma otša põgenenud, kui mitte need süüta hinged, keda hukatuse sisse oli lükatud, teda siin ei oleks finni pidanud. Oma praeguses olekus wõis ta ometi kõige rohkem teha, kui nende heaks üleüldse weel mi-

dagi teha oli. Ja enne ei wõinud ta iseenesega rahule jääda, kui ta mitte kõik ära ei katsunud, mis tema wõimuses seisis. Imelikult kindlusse pani ta enesele lihtsad riided selga ja astus oma toa uste enese takka lukku keerates eeskotta ja sealt wõlwi alla. Müüd ei olnud isa ega ka teisi kodus, keda ta oleks kartnud. Ta oli waritsemata. See oli paras silmapilk, oma õnne katsuda.

Warsti oli ta wõlwi all kolmandama ukse juures. Ta pani wõtme luku auku, mis üsna ära oli roostetanud, ja käänis. Lull läks lahti ja mõne hea tõutamise järele andis ka raäke üks järele. Suure kääksumisega, mis wõlwi alt tumedaste wastu kajas, kargas üks lahti ja piiga astus ettewaatlikult sisse. Siin tõmbas ta põlewa raswalatri hõlma alt wälja ja walgustas enese ümber. See oli kaunis ruumikas keller, nurki ja aukusi ümberringi täis. Just nagu oleks talle see koht ammugi juba tuttav, läks ta ruttu ühe suure tõrre juurde, mis müüri ääres seisis, nagu oleks ta wanaduse pärast kõrwale lükatud. Selle ümber otsis ta wähe aega ja waju-tas siis käega sinna ja tänna. Wiimaks kargas, terwe külge lahti ja tühi tõrjs ühe kitsa trepiga, mis mõned astmed sügawamale pimedasse käiki wiis, tuli nähtawale. Ilma aja wiitmata läks ta sisse, tõmbas tõrre külle tagasi finni ja astus astmeid mööda alla. Siin nägi ta kitsast ja määratu pikka ruumi enese ees, mille teist otša ta nägema ei ulatanud. Ilma ajawiitmata läks ta edasi; see oli üks pikk maa-alune tee.

Mis ta siia otsis? Teadis ta, kuhu see tee wiib?

Ulekunlamine.

Rui inimesel üks meel puudub, siis on tal teised selle eest teravamad. Nii oli ka lugu Pedroga. Teda peeti igal pool, kus teda tunti, poollolliks, ja ei pantud sellepärast tema tegemust tähelegi. Mis võis rumal ometi teha! Aga ta oli mõnes tükis kavalam kui kõige osavam kavalpea. Ta oli igalt poolt narrimist ja pillamist leidnud ja ehk ta küll kellegile märku ei annud, et see talle haiget teeb, põlgas ta oma narrijaid ometigi südame põhjast. Üks aimus inimene oli lossis, kes talle ialgi südame valu ei olnud teinud, see oli Hilda. Sellepärast rippus ta ka kõige südamega tema külles ja tegi tema eest kõik, mis see nõudis. Ta ei küsinud ialgi järele, mikspärast ta seda ehk teist käsku pidi täitma — mis see temasse puutus? Tema oli õnnelik, kus ta aga oma armsa Hilda preili tahtmist võis teha. Ja selles ei saanud keegi teda eksitada. Ta teadis, et Hilda siis ta pead silitas ja ütles: „Sina oled ikka mu hea ja truu Pedro!“ See oli ta kõige ülem pall, muid tasumist ta ei igatsenud. Ta ei usaldanud kedagi teist inimest, waid pidas neid kõiki hea Hilda ja enese waenlasteks, kelledele ta sellepärast ka ühte aimust sõnagi sellest ei atwaldanud, mis tal Hildaga ees oli. Seda teadis ka piiga ja usaldas kõik asjad kartuseta truu Pedro hooleks.

Pedro oli wana lossi teener ja tundis ka tondilossi paremine kui mõni tondilossi elanik ise. Nagu wari kadus ta hiljufesti müüride wahel, et siit näha,

mis ümberringi sünnib. Ta ei saanud seal weel hästi ümber waadatagi, kui häliste üks tugew käsi ta ümbert kinni hakkas.

Pedro pööris enese ümber ja nägi lossiwahti enese seljataga. See waatas imestades tuttawa otsa ja küsis uudishimulikult:

— Pedro, mis sina siia otsid? Rui ma nüüd ju siia samasse maha oleksin firutanud, mis oleks sellest naljast siis saanud?

— Seda oleksid ja ise kõige pealt kahetsenud, wastas Pedro oma naljaka tõsidusega.

— Oh sa ronga poeg, naeris lossiwaht hea meelega, mis tema ka enesest ära ei arwa. Täna õnne, et sa wana Pedro oled. Sga teise käsi oleks siin niisama pahaste kämud, kui täna nende kahel, kes natufese aja eest siia sisse toodi.

— Mis tühja neil siis siin häda wõib olla? küsis Pedro külmalt, nagu ei puuduks see asi sugugi temasse.

— Täna selle eest, mine sina kah korstna alla keldrisse ja lase üks oma eest kinni müürida, nagu Wiboanel, ja ela seal ilma söögita ja joogita igaweste lämbunud õhu käes, ma tahan siis näha, mis laulu sa laulad.

— Rui ta suure korstna all, mis waremete teises otsas hooi pool külles on, seletas Pedro oma üksluisse healega, millest kõige wähematki uudishimu wälja ei kolanud, siis on tal kõige wähematki puhast õhku, ja mis tahab siin wangis põrmitseja siis weel?

— Aga mis ütled sa selle kohta, kui sealt ilm kõik oma tujud, lume ja wihma, külma ja sooja sisse saabab?

Siis on ta ikka selle korstna all, mõtles Pedro iseeneses. See on hea, et ma tean. Aga seal võivad vahid juures olla?

— Kas sina teda vahid? ütles ta siis waljult.

— Mine ikka, mis temast veel wahtida, naeris mees. Kuhu ta sealt peab minema, wist ära põgenema? Oh oh, poisike, korsten on wähemalt 5 sülda kõrge ja ülewelt nii kitsas, et kaks waewalt läbi mahub, ja ümber ringi on tal 10 jala pakused müürid!

— Ja sinna pannaakse ka tänased wangid?

— Kumal, kas siin muud kohta ei ole? Selle üle peab aru peetama, kuhu nad pannaakse.

Siis küsis ta natukesel aja järele: — Kas sa ei taha ka kord näha, kuidas wiisi inimesi elawalt maetakse?

— Mis ma sest näen? andis ta külmalt wastuseks. Ta oli kahewahel, mis wahi küsimus peaks tähendama?

— Kuule wanake, ütles waht natukesel aja mõtlemise järele sõbralikult. Teeme dige korra selle nalja ära, et sina täna minu asemel matustele lähed ja mina jään siia. Ma olen küllalt niisugusid lugusid näinud, mul on himu neist kaelani täis. Sina aga wõid ka kord näha — ma ütlen sulle, see on naljakas!

— Ma ei lähe mitte hea meelega tondilossi, sõnas Pedro.

— Oh, egas sina ometi tonta ei kardad?

— Aga wõerad ei tule sealt enam nii kergelt tagasi.

Sellega saame korda, et sind keegi ära ei tunne. Võta siit minu mantel ja raudkübar, siis ei tunne sind keegi tont, kui sa iseennast tunda ei taha anda.

Nende sõnadega tõmbas ta mantli seljast ning surus oma raudkübara walustaste Pedro pähä.

— Waata! nüüd ei tunne sa ifegi ennast enam, kiitis ta siis rõõmsalt. Sa tead, kus wana wõeraste saal on — seal mõistetakse kurjategijate üle lohut. Sina mine ilufasti sinna sisse ja oota kaskusid.

Pedro läks. Waht oli südamest rõõmus, et omale nii kergelt asemiku saanud, kes tema eest müüri peab tegema hakkama, ja heitis rahulikult Pedro mantli alla magama.

Pedrol olivad kõik kohad tuttavad, sellepärast jõudis ta warsti juhata tud kohta. Paar wastutulejat pidasiwad teda digeks wahiks ja ei takistanud ta käiki mitte. — Kui waht minuga mitte wigurid ei mängi, mõtles Pedro iseeneses, siis on kõik hea, siis wõid ma oma kallile Ildale, kes kõigile inimestele head teeb, tõsiseid sõnumid wiia. On ta aga petis, siis langen ma lõksu. Aga mis ei pea inimele kõik oma sõbra eest julgema!

Ta astus kõigist tähelepanemata pimedasse saali nurka, kust ta kõik ära wõis näha ja kuulda, mis seal sündis.

Suure wana kõdunenud laua taga istusiwad kaks inimest raud-filmakattega, keda Pedro teraw film aga just näukatetest kõige paremine tundis. Need oliwad maasilema raudkübarad, mis kaua aega tema hoole all puhastada olnud. Nende ees pöles tume

raawatuli, mis oma wälkumiseega tondilisi, liikuwaid warjusid seina peale heitis ja terve wanaaegse rüütli-
saali kolemaks tegi.

Nende ees seisiwad kaks inimest kinniseitud kättega, kolm raudnäuga wahti paljaste kirwesodadega selja taga ning natuke maad eemal seisis weel üks inimese kogu, ka kaetud näuga.

— Kust oled sa need riided wõtnud, lossieit? küsis kare, kumiseu heal laua tagast ja tõstis kumbu naisterahwa riideid üles. Nende riietega tüdruk on 4 päewa eest öösi siin tondilossi ees hulkunud.

Lossieit, Hilda kasuema, kes see teine kinniseitud süüalune oligi, wärises ja ütles siis kindla healega:

— Ma tean, et mind näljaturm ka siis wotab, kui ma sulle kõik üles räägin. Mis kasu on mul siis sellest tunnistusest? Wõta, sa werekaan, ka see elu siin, sa oled alati inimeste were järele jännunud. Sa saad kord isegi teadma, kelle nime ja seisust ma warjan. Sündigu minuga mis taht, ma jätan tema enese hooleks — sinule seda ütelda ehk mitte. Ta töö pole weel tehtud; tal on tarwis ennast warjata. Aga ma ütlen, nii tõeste kui üks dige Sumal taewas elab, pead sa oma hirmsa töö wilja kord täieste lõikama. Sa katad oma näu raudkätte tahta, sa häbened ennast ilma katteta näidata, aga oma inetumatest kuritöödest ei häbene sa mitte. Wärise selle wiha ees, kes kõik kuuleb ja kõik näeb. Ükskord tuleb päew, millal sa neissamus keldrites oma inetu elu wälja pead õhkama, kuhu sa nüüd ilma süüta hinged saadad — —

— Pea sinni oma teutamistega! müürgas lossieit herra Wilken von Ilfede wihaselt. Wiige ta ära, mehed, ta on kümne kordset näljaturma teeninud. Ära mu filmist!

Raudnäud asusiwad ta kallale. Ilma wastu panemata laskis õnnetu enesega teha, mis need tahtsivad.

— Minu ema, minu ema! langes teine wang nõrkewa naise najale ja lütkas tugewa küünarnuku hoobiga timukad eemale. Pean ma siin siin leidma? Oh, see ülekohus on hirmus, hirmus!

Kõhkudes waatas naisute nooremehe otsa, kes palja peaga tema ees seisis. Tume tulewalgus pais-
tis ta näu peale, ta arm oli selgeste näha — —

— Armik, mu poeg, ka sina nende mõrtsukate käes, hüüdis ema südame waluga. Ma olen siin omas südames taga leinanud, ma mõtlesin su sur-
nud olema — nüüd leian ma su siit — oh, mu jõud lõpeb — ma usun, ma suren —

Ta langes nõrkedes poja najale.

See ootamata juhtumine oli kõik ümber olejad filmapilguks ära kohmetanud. Siis aga lähwatas maaülem müristawa healega:

— Unimütsid, mis teie wähte, wiige ta ära.

— Galastage mu wäse ema peale, palus Ar-
mik põlwili langedes; laske mind tema eest kanna-
tada, ma tahan hea meelega teie worejānu kustutada, aga laske see wana inimene wabaks. Ma palun teid kõige pühade juures —

— Igaüks kannatagu oma häbemata kõnede eest, wastas maaülem külmalt. Ma ujun, et sa oma

süüdegi eest küllalt kannatada ei jõua, mis tahad ja weel teise pattusid oma olale wõtta?

Mõlemad laual istujad naerjivad selle peale, ja nende heal kajas suurest saalist koledate wastu.

Armit waatas ümber. Ta ema oli juba ära wiidud. Nende kiwist südameid ei liigutanud lapse armastus ega palwed.

— Araneetud olgu te inetu tegu! hüüdis Armit meelt ära heites. Pimedaks mingi päike, kui see hirmus ülekohtus mitte kätte maksetud ei saa!

Enam ei saanud ta kõneleda. Siis oli ta suu seutud ja keldrisse alla wiidud. —

Pedro, kui lossi timukas, pidi talle, müüri ette teha aitama. —

Asjata katsed.

Tükikeseks ajaks jäiwad kohtumistjad weel kokku, kuni munk tuli ja teatas, et wangid kindla müüri taga oma saatust ootawad.

— Goswin, kas need tõeste needsamad riided on, mis sel tüdrutul seljas olivad, seda ja mõne õõ eest tagasi siin lossi lähedal nägid hulkuma? küsis lossiherra mungalt.

— Jah, kõrge maawalitseja Wilken von Ilsede.

— Ma panen imeks, misjugune julgus neil inimestel on, tähendas Wiljandi komtur, kes teine lauas istuja oli. Igaüks, kellega kokku puutus, neab rüütlib maa pealt ära. Armas Wilken, ja oled oma rahwaga wistist wäga pehmelt ümber käinud. Ka sinu oma tütargi on nende seas.

— See on tõeste paha nähtus! Aga nüüd tahan ma ka kangemalt niisuguse wastase oleku peale waatama hakata. Sina, mu munk, pane hoolsamalt seda tähele, aja oma kõrwad ja filmad rehkem lahti kui siia maale ja anna igast mehest mulle kobe teatust, kes sel wiisil mäsamise mõtteid peas kannab.

— Jah, mu herra, ma olen nii mõnigi kord sind selle pagana lossieide eest manitsenud, aga sa ei pannud seda tähele, ja olid ise pehme ja järele andlik, nüüd oled ise näinud, misjuguft ussi oma põues oled kannud. Alles eile weel kuulsin ma selgeste, kuidas ta sind teutas, mispärast ma ta ka oma pead siia lastsin tuua. Ma olen ikka oma isanda head käekäiki filmas pidanud ja tema heaks oma terve elu pühendanud.

— Tee seda ka siis edespidi, munk, ütles lossiherra ja wautas truule julajele paar kuldtükki peusse. Nüüd wõid minna ja kõik asjad siin korda seadida. Tondiloss peab ilustaste wahitud olema, ja kui siit mõni wang wälja peaseb, siis lähed ise ilma armuta asemele. Seda pea meeles.

Munk kummardas ja läks.

— Nüüd wdime ka kord puhkama minna, ütles lossiherra oma külalisele, kui nad kahekesi olivad. Munk saab meie hobused koju talitama ja meie läheme ise teist teed, üht naljakat teed koju, kui soowid seda näha saada.

— Mis tee see on?

— Maa-alune tee! On sul julgust ja lusti seda mööda käia.

— Di jah, wäga hea meelega tahaksin ma seda tundma õppida. Lähme!

Nende tee wiis neid unte haudade juurest mööda, see on, nende keldri urkade juurest, kuhu uued wangi- gid olivad sisse müüritud. Mõlemad waatafiwad töö üle, see oli hästi tehtud; midagi ei olnud karta. Üks waht longerdas weel seal ümber ja kadus tuli- jaid nähes kui wari ligemasse urkasse ära. Tume hüüdmise heal kajas läbi müüri ja kadus keldri müü- ride wahele ära, ilma et kellegi aitaja kõrwu ehk kaastundlikuisse südamesse oleks ulatanud. Niisama külmad ja tundmuseta kui kiwid müüride sees, oli- wad siin ka kõik südamed. Kes pidi waesid peastma?

— Siin on teil aega kisenada, hiritas lossi- herra. Soowin teile selleks hästi tublit kõri. Saja- tage seal, nii palju kui soowite! Küllap kõdunete seal kõige oma sajatustega. Need müürid ei anna enestest midagi wälja.

Kahe tugewa kõri kole naer kajas kolevalt wol- wialustes edasi. Siis läksiwad sõbrad ühe raske raudukse taha, mis pea kõrgusel ülewl müüri sees seisis. Lossiherra wajutas ühe salawedru peale ja üks kargas ülewl lahti.

— Kas siin on su maa-aluse tee hakatus? küsis von Herde uudishimulikult.

Wastuse asemel nikutas küsitaw peaga.

— Aga kuidas ülesse saada?

Jälle wajutas küsitaw jalaga wasta maad, ja warsti tuli ülewl nagu waimu kätest saadetud üks trepp alla.

Mehed astusiwad mööda treppi ülesse, trepp tõu- sis järele ja üks wajus raskete taga finni.

Kõrwale pugunud mehike wahi riietes tuli omast nurgast wälja, kust ta kõik ära oli näinud ja kuul- nud, mis siin sündis. Talle oli imelik arusaamata kartus südamesse tõusnud, kui kuulis, et lossiherra oma külaliskesega maa-alust teed mööda lossi tahab minna. Tema oli ka üks neist inimestest, kes nagu loodud sunni teel head ja paha õigeste ette aima- wad, ilma et põhjusti tunnawad. Ta süda ajas teda herrakestele järele minema, et kaitsta, kellele kaitse- mist waja. Ta oli weel kahe wahel, mis peab te- gema, kas herraste järele minema või jälle wangi- sid peastma hakkama. Ta oli oma filmaga näinud, kuhu nad pantud ja ise oma käega wiimased kiwid paigale seadnud, aga nii lodewalt, et see ainult pealt näha müüri nagu wälja nägi, aga weikse wae- waga ära lohutud wõis saada. Praegu ei olnud keegi teda siin nägemas, nüüd wõis ta oma töö wa- hest õnnega korda saata. Nii head aega ei wõinud ta ialgi enam leida. Warsti oli see otsas, sest iga filmapilk wõis ta riiete wahetaja talle järgi tulla, ja siis oli kõik möödas.

Ilma pikema mõtlemiseta läks meie Pedro, nagu lugija wist üegi aru saanud, et see keegi teine ei wõinud olla, kõrges seiswa ukse ette, mis maa-alu- sesse teele wiib. Ta otsis sala wedrut, wajutas, pörotas, tampis jalaga wastu maad, et üks lahti lähets, aga see ei awanud enamast mitte.

Nukralt jättis ta asjata katsed maha. Aga tühja kätega siit wälja minna ei wõinud ta ka mitte, sest

nii õnnelikult ei võinud ta teist korda enam sisse ega välja saada. Ruttu läks ta uue müüri juurde, kiskus kivid eest ära ja hüüdis tasakeste sisse:

— Armiš, tule välja, ja võid siit ära põgenebada, nüüd on aeg, võta minu riided, nendega peased vahtidest läbi. Ruttu, ruttu!

— Kes sa oled? küsis heal alt Ieldrist.

— Mis sa seal teed? kostis ta seljatagast vastu. Pedro vaatatas ehmatades ümber. Munk oli ta selja taga.

18.

M a a a l l.

Hilda tõttas oma weikse tule walgusega mööda maa-alust teed ikka edasi. Mitmelt poolt oli küll edasisaamine waevane, aga siiski ei hoolinud ta waevast. Selle tee läbi võis ta wiimaks neile, kes loosis kannatastiwad, abi saata. Wistist oli see tee hoopis ära unustatud, sest üks ainus jälg ei tunnistanud siin käijatest. Mitmel pool oli ülewelt maad maha kukunud ja tee waewaliseks teinud, aga wärske lootus südames ei lastnud teda ühegi waewa peale waadata.

Korraga tungis talle jutu kõmin kõrwu. Ta jäi kuulama. Ja näe imet, eest poolt ühe tee käänu pealt paistab liituw tulekuma.

— Seal on tõesti inimesed! hüüab Hilda iseeneses ehmatusega. Mis peab ta nüüd tegema? Tulekuma tuleb ikka ligemale, juba näeb ta tuld ise ja

usub ka inimese kogusid filmama. Kes wõiditwad siin ometi käia? Kes teadis seda teed?

Ruttu kargas ta tagasi ühte tee äärsesse auku, nagu neid selle tee ääres palju oli, et tulijaid waitfelt mööda minna lasta.

Sammud tuliwad lähemale. Hilda süda põksus peaaegu kuuldawalt. Ta tundis oma isa ja tema eelse külalise healest ära. Mis oli neil siin teel tegemist?

— Tänanane töö on meil ilusasti korda läinud, kiitis isa iseenesega rahul olles. See annab ka tulewiku peale head lootust.

— Kas üks tööloom elab ehk sureb, see on mulle üks wõid, andis komtur wastuseks, mina aga nõuan sinu käest oma raha ehk su tütar.

— Kuidas võid sa seda nõuda? Sinu mõdoga wenna orduisse astumise wanne keelab naese wõtmise ära.

— Pah, naeris komtur, kas neid orduwendasid meie ajal küll ei ole, kellel naised kodus on! Kes läheb seda paawstile teatama? Ja kui seda ka peaks sündima, mis sellest siis ära ei ole?

— Muud midagi, muud midagi, kui kustutakse nimi ordu registrist maha.

— Seda ma tean, ja ei pea suureks õnnetuseks. Waga orduwenna elu ei ole mulle sugugi meele järele. Mul on warandust küllalt, et niisama elada wõin kui ilmalikud rüütlid, ilma kõigi rumalate tõutusteta. Anna oma tütar mulle naiseks ja ma lasen ennast siis rõõmuga ordust välja heita, kui seda tahetakse.

— Minu tütre wõid igal ajal saada, kui lugu nõnda on.

— Oled ta aga uhkete kaswatanud, kõlbab enne- mine iga sõnniku tõstjale kui komturile, Liitwimaa kõige kõrgemale seisusele!

— On natuke isemeelne küll, aga eks ta rüütli raudse käe all painu ning taltsaks ei saa kui talleke.

— Aga sa pead siis ise ta minu kätte muretsema, mul ei ole mitte lusti niisuguse metskaskiga inimeste nähes kallima hakata, et meelega ordu walitsust wihastada.

— Seda ma tean. Ma tahan sind ses tükis aidata. Waata, sõber, praegu on ta weel wihane ja saaks sind nähes uuesti käre tegema. Aga jä- tame asja natuke edasi. Sina ei näita ennast temale enam mitte. Homme ehk ülehomme sõidan ma temaga Wiljandisse. Siis wõid sa wariitsejad wälja panna, ja kui meie õhtu sinna kohta jõuame, siis rööwitwad sinu mehed ta minu käest ära, toowad sinu lossi — ja sa wõid ennast laulatada lasta. Ta saab pärast sinuga ilufasti ära leppima ja su targa nalja üle rõõmustama. Nii on need asjad siis kenaste korras, mis muidu peawalu kipuwad tegema. Oled selle plaaniga rahul?

— Wapper mees, Wilken, sa oled ka üks pagana kolumees, hüüdis komtur rõõmuga. Olgu nõnda. Kas homme ehk ülehomme? millal meie selle rõõmsa jahi teeme?

— Olgu ülehomme, wähest ei saa ma homme weel oma asjadega siin korda.

— Tehtud!

Mehed lõitwad käd kokku.

— Aga waata, kas need ei ole siin inimese jäljed? küsis komtur mulla peale näidates, kui nad juba tüki maad hilbast mööda oliwad jõudnud.

Mehed waatasiwad mõlemad.

— Tõepoolest, need on inimese ja weel pealegi üsna wärsked. Kes pergel siin ometigi on käinud? Nad tulewad siia poole, ja enne ei olnud ometi ainust jälgegi näha. Nii oleks ta meile wasta pida- nud tulema. Ma kardan juba, et need mõne kodu- käija jalad on olnud, kes siin kõndinud. Kes teab weel, misuguste kaela murdjate õõsine tee see siin on!

— Mine ikka, komtur, ega sa ometi tonta ei kardad, manitses Hilba isa.

— Mina neid küll ei kardad, aga kolebada elufad on nad siiski, wastas ebausklik komtur ja ei jõud- nud mitte tahtmata wärisemist ära keelata.

— Minul on lusti seda tonti kätte saada, kes siia need jäljed on teinud, seletas lossiherra.

— Jäta, sõber, tühi tahtmine. Sa näed ju, et ta meist nägemata mööda on käinud, nagu õige tont kunagi. Kui tal keha on, siis oleksime meie teda pidanud ometi nägema, sest tagasi minemise jälge siin ei ole. Jäta maha tühi nõuu, läheme ära, katsume aga, et koju saame. Tontidega kallemine ei ole weel kellegile õnne toonud, aga murtud kae- lasid on küllalt olnud.

— Dotsa weidi, mu sõber, sa näed siin neid aukusid, siia sünnib tont wäga ilufaste sisse. Waa-

tame aga järele, kas ta mõnes nurgas mitte kõige oma patuse kehaga ühes ei kükita?

Nüüd algas otsimine. Veel mõni filmapilt, ja siis olivad otsijad ka selle augu ukse peal, kus tont warjul oli.

Hilda süda wärises. Otsustaw filmapilt lähines, mis ka tema elu ehk mitme teise elu wõis masta. Snn oli veel see, et nad ise tema jäljed kinni olivad tallanud ja sellepärast mitte kohe õiget koobast üles ei leidnud.

Mis ta muidu ialgi poleks julgenud, pidi ta nüüd ometi julgema, sest rohkem kui kinni wõdetud ei wõinud ta ju saada, millega muidugi kõik lootused kustutiwad. Miks pidi ta siis ennast just koopa sees kinni wõtta lastma?

Ta waritses parast filmapiltu. Nii pea kui otsijad ühe koopa sisse ta filmist kadutiwad, kargas ta oma warjupaigast wälja ja pani kõigest jõuust edasi jooksuma. Enne kui mehed tagasi tulitiwad, oli ta juba tee käänu taha otsijate filmist kadunud.

Õnnelikult jõudis ta nüüd ilma takistufeta ton-dilosfini. Siin läksiwad teed mitmesse arusse. Ta läks seda mööda, mis kõige kõrgemale wiis ja loski lae peal lõppis. See koht näis tal tuttam olema, sest kohe otis ta siin ühe kitsa trepi ülesse, mis ülesse lagunenu korstna juurde wiis. Sealt lastis ta korwiga midagi alla ja tõmbas jälle ülesse. Siis aga hakkas ta otsima, nagu oleks tal midagi kadunud.

Ilmsi wõi unes?

Wiies õõ oli juba sellest ajast saadik käes, mil Wiboane oma kitsasse keldrisse kinni pandi. Wae-sele wangile oli see aga mitme aasta pikkune wangi-aeg olnud. Ta ootas surma, kes ta hirmsast jänust ja näljast peastab, aga ka see wiimane peastja ei tulnud. Peasemise mõtled oli ta juba ammuugi maha jätnud, sest kõik asjata katsjed olivad seda ju sel-geste näidanud, et paksud müürid ta jõudu naersi-wad. Ta oli oma saatuse wangikoja müüridele usal-danud ja isa wiisil järeltulejatele mälestuseks jätnud. Nüüd oli wäsimus ja nõrkus ta kehas nii palju maad wõtnud, et ta enam ülesse ei jõudnud tõusta ega oma kirja lõpetada. Ta tundis, et ta walud pea mööbas on — tundmine hakkas kaduma, meeled segaseks minema — surm oli tal filmaga näha — pikalt, pikalt jõudis ta lähemale. Hirmus on küll see teadmine, aga ta oli sellega juba nii harjunud, et ta kartmata oma elu lautamise peale maatas. Siin ei olnud midagi — midagi parata!

Ta mõtled lautatiwad veel wiimast kord tiiwu ja lautatiwad ta minewiku õnnepäewade sisse tagasi, kus õnnelised filmapildud tema elust kui taewalised unenäud, kui nõidlikud pildid ta ümber heljutiwad. Nende piltide seast paistis üks kõige heledam, kui püha paistusega kroonitud piiga kuju araseletatud õnnelise naeratuslega wahet pidamata ta filmi. Ta süda läks soojaks, ta tundis oma aeglase were rute-mat liikumist, nagu peaks sinna uus elu tulema,

walud kadusiwad filmapilguks, ta oli kui magusasfe unesse uinumās; kōik ta ümber oli nii selge, nii armas ja kaunis, et ta enese taewa läheduses arwas olewat. Oli see surma ligidus? Oh kui surm nii ilus oleks, kes ei langeks siis rõõmuga tema külma kaisju! Üks armas heal kui taewalik muusika kõlas õrnalt ta kõrwu. Ta lõi tasa oma wāfind filmad lahti. Hele walgus paistis ta peale ja selle walguse sees sārasiwad need filmad, keda ta sellest ajast saadik, mil ta neid näinud, enam ei unetanud, kes igas unenäus ja filmawirastuses tema peal wiibisiwad ja ta südamesse üleilmliht õnne tõiwad.

— Wiboane! kuulsiwad ta kõrwad.

— Oh kui ilus on see kumin kõrwades ja kui kaunis see peaažu pilt, mis jampsi tujud ja waimu nõrkus ühes toowad, õhtas ta tasakeste ja wahtis üksi filmi ülesse. Ta oli ristiuju õpetuses lahtisest taewast kuulnud ja niisugune lahtine taewas näis tal praegu pea kohal seisma. Oli siis sellel usul, millele ta selga pöörnud, tõeste niisugune imetegev wõim? Ta hakkas seda jälle uskuma. — Ristiinimesed oliwad ise hirmsad, aga nende taewas — oh kui ütlemata ilus!

Ja see pilt seisis kaua, ei kadunud mitte nii nagu kōik teised mõttekujud ja filma wiirastused filmapilkmel.

— Oh ja taewalik kuju, jää paistma, kuni mu waim seist kolebalt wangist wabaks saab ja kõrge-masse kui inimese mõtled lennata wõib, õhtas ta nõrga healega. Kannata weel pisut, ära põgene mitte ära, sinu pūhas läheduses on õnn wiibida,

õnn surra. Dota weel pisut, ma pean oma tõdu-newa-kehaga lahkumise pidu pūhitsema, siis olen ma waba, siis wõin ma sinu juurde ülesse lennata —
— Dota, oota!

Aga jiski oli ilus nähtus kadunud; üksi wal-gust oli weel näha. See tuli ikka lähemale ja lähemale tema juurde ning waus wiimaks pikkamisi põ-lewa raswalambi näul ta juurde maha.

— Wiboane! Wiboane! kuulis ta sedasama healt ülewelt, ehk küll enam midagi näha ei olnud. Sa oled siin, ja elad weel. Taewale tänu, ma olen sind leidnud!

— Mis, see ei ole mitte unepilt ega filmawirastus? hüüdis nooremehe nõrk heal. Minu filmad ei ole mind mitte petnud, mu kõrwus ei ole mitte mõeldud healed helisemud. Räägi, sa kaunim muru-eide tütar, on sul liha ja werd, wõdi oled sa omegi mu äritatud waimu taewalik mõttekuju?

Neid sõnu oli ta tugewama healega kõnelenud, nii et nad kuulda pidid olema, kui sel kujul tema tema jauks kõrwu oli.

— Inimene kui iga teine, oli wastus. Siin saadan ma sulle keha kinnitust, marjawiina, wett ja leiba. Ma olin sinu pärast suurest hirmus, aga kōik mu katsed, sulle toitu muretseda, läksiwad tühja. Nende sõnadega libises üks korwike alla.

— Wõta kōik, mis seal sees on, enese tarwis korwist wälja, söö ja joo ja looda heade inimeste abi peale, kes sind ialgi ei uneta.

Wiboane tõmbas frampliku kiirusega wee ja weini

ja leiwa korwist wälja, mis teisel filmapilgul jälle ülesse ära kadus.

— Jumalad õnnistagu sind, mu kallis heategija! hüüdis ta ülesse waadates, kus aga midagi näha ei olnud, kui pimedust. Kõik oli kadunud — hele walgus ja ilus ingliskuju — —

Ahnelts kustutas ta oma hirmust jänu weini ja weega. Ta keel oli nii ära kuitanud, et ta kaua aega märjaks ei tahtnud jääda. Ilka tundis ta weel kanged kõrwetust oma kurgus ja sifikonnas.

Ometigi oli rammusal marjamiinal suur mõju, mis ta warsti tunda sai. Ta weri hakkas jälle korralikult jooksema, kadunud soojus tuli tehasse tagasi, nõrkus kadus ära ja ta wõis warsti ülesse tõusta.

Weel uskus ta neid filmi läbitungimata pimedeses nägewat, mis enne nii nõidlikult ta peal wiibinud. Ta uskus nende magust naeratamist mõistwat, ta tundis enese hinges üht tulukest täiel ilul leegitsema hakkawat — täis ära ütlemata magust walu, täis õnne soojust ja tasast magust wärinat. Sel kombel ainult wõib esimene kewade lilleke õnne tunda, kui see päike ta die nupud lahti suuteleb.

See nägu oli tema paleus — oli seesama piiga, keda ta karu käest peastnud, kelle pärast ta siia lossi tulnud ja siin wangikoopas surma ootas.

Kes wõib sellest õnnest aru saada, mis süda surma suust kõige kallima käe läbi lootuste taewasse tagasi tõstetud tunneb?

Surelik, oh ära püia

Selle õnne kõrgust mõista!

Aitaja palk.

Pedro oli munka nähes esiti wähe ära kõhkunud, aga ta sai kohe jälle oma ehmatuse peremeheks. Ühe pilguga mõdtis ta munga tugewuse ära ja nägi, et ta tema wasta wälja minna ei wõinud. Kui ta ise ka oma sõjariistadega ta wasta ei oleks saanud, siis seisis tal ometi terve perekond timukaid käe pärast, kes esimese märguandmise peale kohe oma peremehele appi oleksiwad tulnud, ja tema oleks kadunud olnud ühes Armikaga. Ta pidi aga oma elu hoidma; tal oliwad weel sõnumid wiimata, mis pärast teda siia saadetud. Küll aeg head nõun annab, kui aga praegu kimbatusest peasen, mõtles Pedro.

— Mis ja seal teed? kordas munk oma küsimust.

— Müüri! wastas Pedro lühidelt ja seadis kiwa teine teise peale.

— Mis müür see on, mis ialgi walmis ei saa? Kui ma enne siit ära läksin, siis oli ta walmis, nüüd on ta jälle pooleli? He, mis see tähendab? On linnuke wähest puurist ära lennanud?

— Ohoh, nii kaua kui mina nende puuride ukse kinnitan, ei pea keegi peasema. Remad lurjused on niisuguse logerdi müüri teinud, mida tugew mees ära wõib lõhkuda. Ma märkasin seda ja tahan nüüd nii kindlaks teha, et ta julgem on kui kalju-mägi peasmise teel.

Munk astus sõnalausumata ligidale, kuulis wangi healt sees ja jäi pealt näha rahule. Pedro hoidis oma näu tema uuritwa pilgu cest kõrwale.

Ta pähä tõusivad jälle peastmise mõtled. Miks ei võinud ta nüüd mungale üht tugevat hoopki anda, et ta alla keldrisse kukkus. Siis oleksivad nad ta riided võtnud, mida Armit selga oleks pannud, et nendega ilma kartuseta wälja saada. Siis oleks ta weel müüri teinud, nagu ta kõneles. Oh, see oli kaunis mõte ja kui ta korda läks, siis oli wõit nende käes ja Pedro wõis sõnumite asemel elawad inimesed oma Hilba preili ette wiia. Oh, kui ilus plaan, ja kui kaunis tänu ootas teda ilusast suust!

— Tee ruttu oma töö walmis, laiskworst! Kä-ratas munt ja ta filmad panivad suure hoolega igat töömehet liigutust tähele.

Pedro, kes elu seesgi müüri pole teinud, seadis nüüd kiwa, nii kuidas nad juhtusivad. Ta nägi ära, et wiitvitamine ei maksa, sest iga kautatud filmapilk oli kallisk ja munt wõis pealegi ta plaani märgata, sest seda pidi ta juba nägema, et ta mitte müüri meister ei olnud.

Ta käsi tõusis kiwiga. See ei olnud mitte müüri tarwis, waid sellega pidi munt langema. Enne aga kui ta oma eesmärgi peale wõis kukkuda, wälkus munga mõel ja kiwi Pedro käega tükis weeres mü-rinal põrmandule. Õnnetu Pedro kukkus uimastelt wastu uut müüri. Teisel filmapilgul tõmbas munt ta kinni ning lükkas läbi lahtise müüri augu alla.

Ta oli wang — õnnetu sõnumitooja!

Jälle tulivad mehed, kes müüri ette tegiwad ja suure raudulke tagast weel tugewate kangidega kinni panivad.

— Siis toodi waht kinniseitud kätega munga ette, kes oma riided Pedroga ära wahetanud.

— Kust oled sa need riided wõtnud, mis sul seljas on? küsis munt karedalt.

— Wahetasin, kostis küsitaw wärisedes.

— Kellega?

— Lossi Pedroga.

— Mikspärast?

— Ma olin wäga wäsinud, tahtsin magada.

— Kõlwatu waht, kes tondilossi wahtidest tohib walwamise tunnil wäsinud olla?

— Palun armu! ägas waht. Ma tõutan püha Maarja ja oma hinge õnnistuse juures, et ma ialgi enam oma kohut ei uneta. Halastust, armu!

— Kus oli Pedro, et sa teda lossi lastsid? kü-sis munt palwist hoolimata.

— Tema oli mu wahikoha lähedal waremetses.

— Mis ta sinna otsis?

— Ma ei tea.

— Jälle üks uus kaebdus sinu kohuse unusta-mise ja hooletuse peale, seletas ülekuulaja jääkül-malt. Sa leiad ühe wõera inimese keelatud koha pealt, see tähendab, sa ei olnud siis mitte oma koha peal, waid läksid weel sinna — ja teiseks ei küsi sa, mis ta otsib, mis ta tahab. Need süüd mõis-tawad su hukka. Kas tead, mis mõttega Pedro siia sisse tuli?

— Ta tahtis näha, mis wangidega sünnib.

— Sa sa oleksid ta jälle wälja lastnud, et sel-lest siis tervele ilmale kõneleda? Mis?

— Ta on ju rumal, mis temaga siis teha?

— Wilets wahike, kas sa ei tea, et see sinu pea wdib maksa, kui sa wderaid inimesi lossi sisse ja lossist wälja lased? Sa see pois ei ole sugugi nii loll, et ta seda meie kahjuks ei mdistaks pruukida. Snneks on ta nüüd ise ka puuris ja ei wdi kahju teha. Sellepärast ei ndua ma ka sinu kõlwa- tumat pead, aga meelde tuletuseks ju kohuse unu- tuses ja teiste manitsufeks lähed ja kümneks päe- waks wariwade peale.

Õnnetu mees langes kummuli oma ülema ette maha armu paluma.

— Ma olen ju ikka sind truuste teeninud, õh- kas ta, ainult seeford effisin ma, halasta mu peale! Halasta, õh halasta!

Teised wahid jäiwad seisma ega wiinud süüalust mitte kohe ära. Nad oliwad kõif osawõtlikud oma ametiwenna waljust nuhtlusest ja ootasiwad, et wali kohtumdistja ehk wahest oma otsust pehmen dab.

— Mis te weel ootate? küsis ta seisma jäänud meestelt. Kas te usute, et teha wdite, mis ise ta- hate, ilma et mina sellest midagi wälja teen? Ohoh! Tondilosfi teendrid ei tohi effida. See narr Pedro tuli ju otse mõrtsuka mõtetega siia. Kui ma mitte ta plaanist aru ei oleks saanud, siis oleksin ma wa- hest praegu keldris ja tema wangidega wäljas. Ei, nii odaw mu elu ei ole. Ara! Weel üks filmapilt wiitwitust toob koguni teise nuhtluse.

Wang wiidi mitmest urkast läbi wasta hoowi külge ühe weikse kongi sisse, millel raudwäraw ees oli. See kisti lahti, tõmmati wangil jalad paljaks ja pealmised riided seljast ära, ning lükati ta sisse.

Ses kitsas ruumis ei olnud muud kui neli seinu. Wärawast paistis walgust sisse ning näitas selgeste, mis hirmus asi see oli „warwade peal“ wangis olla. Põrmanda asemel seisiwad terawa kantidega warwad üksteise kõrwal, nii et need teha raskusel sügawaste liha sisse soonisiwad. Pealegi wdis ilm kõige oma tujukdega wärawast sisse saada.

Siin pidi õnnetu 10 päewa elama! Ainult keskaja hirmus nuhtluse jänu wdis niisugust piina- paika wälja mõelda.

Kui wäraw kinni oli pantud, tuli munk ja wa- jutas oma pitseri peale, et wahest kaastundlikud ametiwennad teda mõneks filmapilguks sealt lahti ei saaks lasta. Siis läks ta rahulise südamega minema.

21.

Wangi-urkas.

Weel kord käis munk keldrid läbi, kus ta wan- gid warjul seisiwad ja katsus ukseid järele, kas kõif weel korras on?

Ühe ukse taga kuulas ta iseäranis kaua. Siis pomises ta enesele arusaamata sõnu habeme sisse. Ta kolistas natuke aega roostetanud raskete riitwide kallal, kuni üks lahti läks. Ettewaatlikult astus ta pimedasse kitsasse ruumi, mis teda ühe teise ukse taha wiis, mis wanaduse pärast enam hingede peal ei seisnud, waid ette tõsta oli. Ra sealt kiskus ta kangid eest ära, mis teda wäljaspoolt kinni hoidsi- wad, ja astus ettewaatlikult ühte weiksesse ruumi,

kust kibe läppunud õht talle wastu tuli. Natuke aega läks ära, enne kui ta weike latri tulewalgus siinseid niiskeid seinu jõudis walgustada ja ta filmad sellega harjusiwad.

Tumedad tulekiired langesiwad ühe inimese keha peale, mis niiske põrmandu peal lames. See oli üks naisterahwas. Tulewalgus paistis ta näusse, mis furnukahwatu ja walust kokku kistud näis olema. Tükike aega tunnistas munk seda nägu, siiski ei saanud ta aru, kas sellel kehal weel elu sees oli wõi mitte? Ka temalegi oli see pilt jäle. Ta lükkas kepi otsaga maasolejat, et näha kas tal elawa wõi furnukehaga tegemist on?

Maasoleja lõi filmad lahti ja ajas enese istukile. Munk kargas kõhkudes tagasi. Ta ei olnud seda wistist mitte wotnud.

— Kas sina siin oled, mu laps? küsis wang nõdra healega. Ma näen walgust enese ümber — oh kui ilus see on! Raua ei ole mu filmad seda enam näinud, kawa, kawa on pillkane õd mu seltsimees olnud, mu filmad ei kannata enam nii suurt heledust. Kas see päikese paiste on, mis wiimaks weel mu lootuste rohtunud hauale särab? Kust tuleb päew mu elawa keha kolebasse hauda? Räägi, sa oled mu hea ingel ikka, räägi!

Ka munga kiwist südamesse oli see liigutaw pilt wähe kaastundmuse õrna õhku puhunud. Aga see oli filmapilguks. Ta kadus sealt, kus ta koht ei olnud, kui suitsutombike kange tuule käes. Aga ta ei wastanud sõnagi. Ta ei saanud wanakese jutust aru.

— Oh, oh, keegi ei wasta. Wistist on see

unenägu. Oh te trööstijad unenäud, ärge kaduge kellegist õnnetumast. Teie olete iga õnnetuse sisse tõugatud inimese ainus troost. Kui kõik lootused kustuwad, kui ahastuse ja meelearabeitmise pilwed elutaewa wilgatawad tähed koleda õõpimedusega kinni katabwad, siis wõib inimese wäsiind waim weel unenägude õndsasse riiki põgeneda, kus walud kuuwad ja elu tõsiduse tondilikud hirmutused maad ei leia. — Aga ei, need tondilikud näud ei kau mitte. Nad käiwad ka kõige ilusamates unenägudes ühes — nad ei jae kustil meist maha!

Ta filmad seisiwad liikumata munga peal, kelle nägu ta walgusega harjunud filmad aegamööda ikka selgemine nägema hakkasiwad.

— Mis see on? kelle nägu tuleb mulle siin ette? Hoo, need on ju munga jõledad filmad, tema hirmus nägu! Kole pilt, kau mu filmist, sa jõledus — minu õnne riisuja, mu elu hauda matja! Mis on sul seal asja, kus mu waimufilm ilusamaid asju näeb! Mine, sa igaweste põlatud hirmutes, sa südamete mõrtsukas — mine — mine!

Kole naer kõlas nende sõnade peale. Naerja ifegi märkas, kuidas wärin naise näust üle käis.

— Ra tema hirmus heal! õhkas ta.

— Haa, seda healt kardad sa kõige rohkem! Hirtwitas munk. Waata mu otsa, sa jampsija, ma ei ole mitte sinu rumalates unenägudes, ma olen ilmsi siin.

Nende sõnadega lastis ta tulewalguse oma näusse paista.

— Munk ise! Mis ja minust tahad? Kas ma siin ka veel su ees olen, pörgu ori!

— Su elupäevad kestavad kaua, ütles see lõikawa healega.

— Ha, ja sina oled neid lühendamata tulnud? Võta aga peale see wiimne kustuw lõhke! Ma tean ju, et sa muidu sammu ei tee, kui sa werd ei näe ja parandamata haawu ei löö. Siin ma olen abita olekus, wangitorni piinast nõrk ja jõuetu, võta see elu, mis sulle ka kõige sügawamas wangitornis rahu ei anna, võta, kui sul julgust on ja kui sa kord igawese kohtumõistja ees seda wastata jõuad — võta!

— Mine ikka, rumal nõid, mis ma sinu elust võtan, küll sellega ka nälg ja jänugi walmis saawad. Ma näen, sa hakkad juba seda surma kartma, ahähäh! Seal on naiste julgus! Kammata, kuni surm tuleb — ta tuleb aga tõeste, ehk see küll kaua juba tulemata on jäänud.

— Ja mispärast tulid sina siis siia?

— Waatama, kui kaua sind sinu nõialunst elus on jõudnud pidada.

— Sa nõia kumardaja, kas sa ei karda siis nõia juurde tulla?

— Wangis nõidabel ei ole enam mingit võimu — kui sa oleks midagi võinud teha, siis oleksid sa juba ammugi mulle kurja teinud.

— Sina oled ise ristiusku ja ei ole veel wist kuulnud, et kiri käseb „Kurja heaga“ tasuda?

— See on üksi alatule rahwale kirjutatud.

— Aga kõige alatumatele wist mitte? Seega

oled sina siis oma seltsiga wälja jäetud, sa kõige alatum alatumate seas.

— Jäta maha oma sõimamised, ehk muidu pead sa ka veel selle eest kannatama, ahwardas munk.

— Sinu ahwardusi ma ei karda, oma natukest wiletat etu ei hoiu ma mitte — ma tean seda nii sama selgeste, et sina mind siit wälja ei lahe kui seda, et sinule ja su terwele sugule kättemaksjad kasumas on. Üks kord tuleb päew, mil ülekohus oma teenitud palka saab, sest weri ihtab werehinda!

Munk naeris. Ta teadis wäga hästi, et kõik terasemad rahwa pojad tema woli all oma saotust ootaswad. Mis pidi ta kartma? Waene naisuke ei aimanudki seda.

Weike kahin ülewelt äratas munga tähelepäämist. Ta lõi silmad ülesse ja lastis walgust sinna paista. Näe imet, ülewelt tuli korwike nõõri mööda alla. Kuttu tõmbas munk ta enese kätte. Seal oli leiba, liha, piima ja wett sees!

— Haa, nüüd ma märkan, kust see tuleb, et wana nõid nalga ega jänu ei karda, hüüdis ta imestades. Seda pisuhända tahan ma tundma õppida, kes siia süia juua weab, ja häda talle, kui tal luid konta on. Need tahan ma puruks tampida.

Enne kui wanake teda tagasi sai hoida ning selle noore armsa elu eest paluda, kes tema eest nii suure hoolega muret kannud, oli ta juba uksest wäljas. Kohkunud wang kuulis üksi weel, kuidas ragisewaid raudu ukse taha lükati, et tema wahest oma elu ei peastaks. Ta ei kartnud mitte sellepärast, et ta siis, kui mungal forda läheb tema peastjat sinni võtta,

ilma toitjata jääb ja näljafurma peab surema, waid ta kartis palju rohkem oma tundmata heategija elu pärast, kes weel noor oli ja elada tahtis. Rõigest jõuust hüüdis ta sellepärast ülesse: — Põgene, mu laps, sind otsitakse taga. Munk on sind näinud. Hoia oma noort elu, ära saada seda minu wana mulla pärast hädaohu sisse. Põgene, põgene! enne kui hiljaks jääb!

Kas tema nõrk heal oma heategija kõrwu ulatas ja teda kardetawast hädaohust peasta aitas, seda ei teadnud wanake mitte. Tema ümber walitses jälle haura waitus. Paksud müürid ümberringi ei lastnud üht ainukestki healekest wõljaspoolt ta kõrwu tungida. Üksi sees kuulis ta weel tawast rabinat. See heal näitas talle tuttaw olema. Ta käsi käis tasakeste niiske põranda kiwide peal ümber, nagu midagi otsides.

Üks weike hiireke oli toidulõhna peale oma nurgast wälja tulnud. Ka tema oli siin wangis. Wisust oli ta jalg ülehel lustisõidu peal komistanud ja alla keldrisse kukkunud, kus ka temagi enam wälja ei peasenud. Ta oli küll hoolega igapäew ja õõaugu kaapimise kallal ametis, aga kõwad müüri kiwid ei kartnud ta küüni ega hambaid. Nii pidi ta siis waele emakesega oma saatust jagama, ja see juhtumine oli mõlemad hingelised sõbraks teinud. Wangi elu oli sest ajast saadik palju lõbusamaks läinud, kui weike loomake temale seltsi tulnud. Aga ka kartlik hiireke harjus warsti inimesega ja tuli ilma kartuseta tema juurde wangileiba jagama.

— Hiireke, rääkis wang pehme healega, tule

aga julgeste, weil on jälle toitu. Wõib olla, et kuri munk meie heategija kätte on saanud, siis on see wabest küll wiimane sõök, mis inimese heidus meile toonud. Siis ei wõi ka mina sulle enam midagi anda, ja meie mõlemad peame nälga surema.

Hiireke sõi ja läks jälle oma tööle, enesele auku kaewama. Ta kaapis wäsimata. Wang kuulis seda ja ta hinge walu kaswis suuremaks. Sei wiisil ihaldab rumal loomake priiust, ta teeb järeleandmata hoolega asjata tööd — ja inimene — Jumala näu järele loodud olemus, ei pea selle taewa ande järele kustutamata igatsust tundma!

Hiireke, ja kaewad ise enesele hauda!

22.

Stewalmistamised.

Toidutooja, kes keegi muu ei olnud, kui meie tuttaw Silba, oli wangi manitsust kuulnud ja ruttu ära minema hakanud. Tema tee wiis teda ühest wõlwalusest läbi, kust ta maa-aluse tee otsa peale lootis saada. Enne aga kui ta nii kaugele jõudis, tuli tulewalgus ja sellega ühtlasi ka munga must kogu nähtawale. Ruttu kargas ta tagasi ja jooksis üht teist wõlwalust mööda sinna, kust natukese aja eest isa Wiljandi komturiga ülesse oliwad läinud. Ruttu otsis ta põrmandul ümber ja wajutas jalaga wasta maad. Üks läks lahti, trepp tuli alla, kiirelt ronis piiga üles ja natukese aja pärast oli kõi jälle wagusi. Ta oli munga käest peasenud.

Raua luufis munk mööda urkaid ja otsis wangi-
söötjat — aga ei leidnud midagi. Talle oli aru-
saamata, et siit üks elaw hing ära wõinud peaseba.
Peaaegu hakkas ta uskuma, et tdeste nägemata
käed siin tegewad on.

Järgmisel päewal istus ta kaua oma isandaga
kirjutusetöös ja kõneles temaga tasakeste.

— Ma usun, tondilossis käiwad tdeste tondid
ümber, ütles ta.

— Kuidas nii? küsis isand.

— Täna õõsi nägin ma, et ühele wangile korst-
nast toitu alla lasti, ja kui ma tegijat tabama läk-
sin, oli ta kui suits kadunud.

— Õm, kas sa ka kõi kohad ilusaste läbi otsisid?

— Wiimase kui urka.

— Kas sa maa-alust teed ka tunnend?

— Maa-alusest teest ei tea ma midagi.

— Ma näen, et ma ka selle saladuse weel sinu
kätte pean usaldama, mis ma siimaani ainuüksi
oma teada pidasin, kõneles maa-ülem. See saab wa-
hest sind jälgile wiima. Aga enne pead sa wan-
dega tütama, et sellest keegi surelik sõnagi teada ei saa.

— Ma wammun sulle seda, ütles munk oma
kätt ülesse tõstes.

— Walewannet maksad sa oma peaga, ahwar-
das lossiherra. Kas mõistad?

— Wäga hästi.

— Waata, Goswin, seda lossi siin tondilossiga
ühendab maa-alune tee. See on juba ammu enne
ehitud, kui praegune loss siin. Juba esimene lossi-
herra, kes praeguse tondilossi ehitada lastis, tegi

selle tee. Keegi pole täna päewani sellest teest mi-
dagi teadnud, sest ta ehitaja oli wäga ettewaatlik
mees. Ta lastis kõi ehitajad, kui töö walmis oli,
ära tappa, et keegi midagi wälja loriseda ei saaks.
Seda teed oli tal mitme asja pärast hädaste tar-
wis. Wiimaks sai praegune loss selle tee otja peale
ehitatud, nii et nüüd teda wäga hästi tondilossi käi-
miseks wõib tartwitada. Raua seisis ta hoopis tar-
witamata, ja kui ma õõsel koju tulin, siis leidsin
wärskeid jälga sealt, mis tunnistawad, et keegi teine
weel seda teed tunneb. Ja ma usun, see saab wan-
gide söötja olemagi. Niisugusele asjale peab ots
saama tehtud, ütlen mina, ja sina, Goswin, pead
seda korda saatma. Waata siia, ma tahan sulle
lossi plaani kõige maa-aluse teejuhatustega anda, et
et sa iga murka ja saladust täieste tundma õpid.
Aga seda plaani ei tohi sa kellegi teise surelise näpu
wähele anda.

Ta segas paberid kaua aega. Siis läks ta ra-
hutuks.

— Ohoh, mu plaani ei ole enam siin, kus ta
pidi seisma. Kuhu on ta jäänud? Kes on ta ära
wõtnud? — Haa, ma aiman, et ta wistist selle
käs on, kes maa-alusele teele jälga on teinud.
Seda pead sa mu kätte tooma, Goswin. Ta peab
oma häbemata julguse üle aru andma!

Siis seletas ta suusõnaga pikemalt ära, kuidas
tee käib, kus ta sisse ja wälja käigu kohad on, nii
et munk nüüd täieste tee saladusi tundis.

— Homme sõidan ma Hildaga kodust ära, siis
wõta sa walwamine käfile. Aga ma ütlen sulle,

Goswin, ära tule mitte siis mu filma ette, kui sa midagi lätte ei ole saanud.

— Kas nii kaua wõin ma teda enese hooles all hoida, wõi mis pean ma tegema?

Selle jätan sinu hooldeks. Tee temaga, mis ise arwab; ma usun, et su kawal pea talle paraja karistuse wõib leida. Ära waata mitte selle peale, kes ta on. Kui ta ka mu oma poeg oleks, armu ei pea ta minu filmis leidma. Pea seda meeles ja nüüd mine. Siin on kolmandama keldri ukse wõti.

Mees tõotas teha, mis wõimalik ja läks röömnuga minema. Weel päewa walgel käis ta maa-aluse tee läbi ja waatas kõik hoollega järele, et ennast õõ tarwis hästi ette walmistada. Ka tondilossi wahib sawad igauks üksikult käsud. Kõigist wõis näha, et midagi iseäralist tulemas oli.

Nüüd pidi kawal kodukäija lõksu langema!

Kui munk ära oli läinud, lastis maa-ülem Wilken von Ilsebe tütre enese juurde kutsuda. Natukese aja pärast ilmus Hilda. Ta käik oli kõikum, nagu kahwatu, filmad ära nutetud. Wilken von Ilsebe waatas imestades ta otsa.

Siin ma olen, isa, mis sa minust tahad? ütles ta iseäralise healega.

— Mul on sulle midagi ütelda.

— Siis ütle, ma kuulen.

— Mul on nõuu homme reisi peale minna.

— Minul ei ole ju sinu reisi eeskohta midagi ütelda.

— Sa pead ühes tulema.

— Ma ei wõi — ma olen haige.

— Just sinu terwise pärast olengi ma seda reisi ette wõtnud. See on minu isa kohus, et oma ainsa lapse eest hoolt kannan.

— Ilaliku kohust auustan ma igakord, aga homme ühes tulemine on mul wõimata. Ma tunnen, et mu terwis reisi wõsitamist ära ei kannata.

— Weel on õõ tänase ja homme päewa wahel, ja see õõ wõib mitu walu ära wiia. Minu wiimane sõna on: pane ennast reisi wõistu walmis!

— Aga isa, miks pärast pean siis mina homme ühes tulema; muidu ei ole sa mind ialgi ühes wõtnud!

— Siinamaale olid sa weel lapse ees, aga nüüd juba walmis piiga. Sa pead ka ilma tundma õppima; ilma tarkust on igal täiealisel inimesel tarwis. — Ja pealegi on minu kui isa kohus ka sinu tulewiku peale mõtelda.

— Kuidas tahad sa siis reisi peal minu tulewiku peale mõtelda? küsis tütar.

— See on minu asi, sellest wõin sulle pärast kõnelema, nüüd küllalt su uudishimulistest küsimistest. Ma ütlen sulle weel kord, et sa homme hommiku reisi tarwis walmis pead olema. Nüüd mine!

Hilda läks. Ta isa ei olnud sellest midagi rääkinud, ega teda mitte manitsenudgi, et ta Wiljandi komturi nii wäga oli teotanud. Ta arwas, et Hilda ta plaanist midagi ei teadnud, ning et teda heaga ühes tulema saada, ei lausunud ta sellest sõnagi, mis teda nii rängaste oli wihastanud. Hilda aga tundis seda kawaluse wõrku, millesse ta oma isa teda meelega tahtis wedada.

— Täewale olgu kaewatud, et minu oma isa

mu vastu nii ülekõhtune on, õhkas ta iseeneses, kui ta üksi omas toas oli. Mis võin mina sinna parata, kui ma tema vastu enam usatawat lapsfarmastust ei saa näidata. Oh kui ma Wiida asemel oleksin, ma võiksin siis kümme kord õnnelikum olla! Ma näen selgeste, et ainus inimlik meel lossidest on põgenenud ja hõlekatustega hurtsikute all aset võtnud. Nende kiivimüüride peal lasub nagu hirmus wanne, mida waese töörahwa wrehigi süü on saatnud. Kui wanemate patud laste kätte nuheltakse, siis ei wõi ka mina selle wande nuhtlusest peaseada. Aga tulgu mis tuleb, mina tahan oma südame hea heale järele elada, mu süda ei jõua seda wälja kannatada, et süüta hinged hirmsat ülekõhut, nälga ja janu kannatavad. — Ma tean seda selgeste, kui ma homme isaga ühes reisin, siis ei tule ma enam siia tagasi. Ja siis jääwad kõik wangid näljafurma ohwriks. Nende seas on minu emalik sõbranna lossieit, ainus hing, kelle armu soojust ma tunda olen saanud — ja minu elupeastja — Wiboane, — ka sina oled furma mõistetud. Ma kuulsin su nõrka healt, ja kõnelesid kiidusõnu, taewas teab kellele. — Ja kui see ka ühele teisele surelikule piigale oli — sellegipärast pean mina oma pühaks kohuseks sind peasta. Nüüd tunnen ma su wangihanda, nüüd tunnen ma maa-alust teed — kui ma nüüd su heaks midagi ei tee, siis ei wõi ma seda ilma siin enam. Tulgu, mis tuleb, ma ei lähe mitte isaga ühes, ma ei wõi ta aautumat soowi täita ega mitut inimest furma ohwriks jätta. See on mu kindel, wäärdamata mõte.

Ta helistas kella. Teener tuli uksele.

— Lase Pedro siia tulla!

— Pedrot ei ole täna lossis olnud.

— Pedrot ei ole täna lossis olnudki? kordas ta üsna ära ehmatades. Kus ta siis on?

— Ma ei tea. Ta on juba eila õhtust saadik kadunud.

Enam ei küsinud Hilda midagi. Ta süda ei kannud küsida, sest ta ütles talle ju liig selgeste, mis temaga sündinud. Ka tema wiimne abi oli murtud.

Enne poolt ööd kadus ka Hilda lossist.

23.

Abitooja.

Wiida istub omas toakeses weel üleweel, ehk küll öö ammugi käes on. Mitu päewa on sellest ajast mööda läinud, kui Wiboane ära kadus. Ka oma sõbrannat Hilbat ei olnud ta sest saadik enam näinud. Lõpmata hingepiin oli rahu südamest ja une filmist riisunud ning meelearahetmisele teed walmistanud. Ta filmad oliwad juba kuiwaks muutunud, nii et pisarate pehmed wood walusaid haawu enam ei võinud waigistada.

Wäljas oli pime öö ja winge tuul wilistas hoode kaupa. Wiida filmad waatavad üksikfilmi pimeduse sisse. Kas seal ei liigu üks inimese fogu? Ta waatab terawamalt. Ometigi ei wõi film kottpimeduses midagi hästi seletada. Seal kuuleb ta jala astumist, tajaft koputamist; see on tõepoolest inimene.

— Wiida, kas sa ülelvel oled? küsitakse tasafeste wäljaspoolt.

— Jah! Aga kes sa siis oled ja mis sa minust tahad?

— Kas sa üksi oled?

— Minu isa magab.

— Siis lase mind sisse!

Wiida tegi ukse lahti. Wõeras tuli sisse. Selle aja sees oli Wiida ka tule üles puhunud ja peeru ahjurinda pannud, nii et sisseastujat selgemalt näha wõis.

See oli kena kaskwuga noormees kaunis heas riides. Wiidale oli ta nägu wähe tuttav, aga ometigi ei tunnud ta teda.

— Mis ajab wõerast noortmeest süda wõsi ühte majasse, kus tema sarnasid noori mehi ei ela? küsis maja tütar.

— Sõprade peastmine, oli lühike wastus.

— Mis suguste sõprade peastmine?

— Süüta wangide wabaks tegemine tondilosstist.

— Kas sa tunned neid, kes wangis on? Mis teeb Wiboane? küsis piiga uudishimulikult.

— Kas sa tahad tema peastmisesks midagi teha?

— Kõik, kõik, mis wõimalik. Mis wõin ma aga tema heaks teha?

— Julgeid mehi mulle muretseda, kes minuga ühes tondilossti tulewad ja wangid peastawad. Siia maale on nad taewa abiga weel elus hoitud, kauem ei wõi see enam sündida. Kõik teed on wõimatuks tehtud, kõik abid riisutud, nüüd ei aita muud kui wägitald, muidu on nad kadunud ja kõikide lootjate

südamed wõiwad nende elawalt maetute päraft walusaid meeäärakeitmise pisaraid nutta. Wiida, sa tunned oma ligikonda hästi, heida mu nõusse, meie plaan peab forda minema.

Selle mõtte on sulle taewas ise annud, kaunis noormees, kiitis piiga rõõmuga. Aga wähest ei lähe see ometi forda?

— Rahtlemine ei wii sammu edasi — julge peale hakkamine ise on pool wõitu. Anna ruttu head nõuu, mis siin teha wõib. On sul mehi teada?

— Meie wõime külaste minna ja sealt mõned tuua, wastas tüdruk nooremehe kõnest julgustatud.

— Kui sa, hea laps, wähest mu waewa wähen-dada tahaksid, siis mine sa üksi ja kutsu nii palju julgeid noori mehi kokku kui aga kätte saad. Mul on üks teine käik ees, mis selle aja sees weel peab ära käidud saama. Rutta, rutta, sel asjal on wäga suur kiir taga. Kui see täna wõsi ära ei saa tehtud, siis on kõik — kõik hilja ja mitu süüta elu peawad hirmsalt kustuma.

— Olgu siis, ehk ma küll ei tea, kes sa oled, siiski usaldan ma sinu awalikta filmi.

— See usaldus ei too sulle kahju. Aga nüüd ruttu!

Mõlemad astusiwad pimedasse wõsse, aga ukse taga lahkusiwad nende teed. — —

Tükikese aja järele tuli Wiida wiie mehega tagasi, kes tema kasku peale omale sõjariistad riiete alla ära oliwad peitnud. Tundmata noortmeest aga ei olnud weel mitte tagasi tulnud.

Magaja wanake oli sissetulejate käimisest ja jutu

kahinast ülesse ärganud. Ta waatis küsides koosolejate külameeste otsa. Wiida seletas mõne sõnaga asjaloo talle ära.

— Kes see mees on? küsis ta siis.

— Seda ma ei tea, vastas Wiida.

— Kuidas mõid sa tundmata inimest nii palju usaldada, et hulga paremaid ja julgemaid meie rahwa mehi annad?

— Aga ta ei ole ju mitte üks petja, kostis tütar paludes. Tema näust mõid seda juba ära näha.

— Lapsuke, sa ei tunne ilma, rääkis isa waguselt. Mina wana inimene tean, mis nii tihti ilmafüüta kuue all kurja tehakse. Kes wõeras ometi sel wiisil abi otsima tuleb? Mõid ju ka olla, et ta dige mees on, aga sel ajal peab wäga ettevaatlik olema. Palju, palju meie omaksetest on juba ülekohtu ohwriks langenud. Ratsugem, et see ohwriate arw ei tõuse — iga uus ohwer on üks uus kivi meie lootuste kalmukünkale. — —

Üks läks lahti ja oodatud noormees astus sisse.

— See on hea, mu armsad sõbrad, kõneles ta kõlawal healel, et teie mu palwet kuulda olete wõtnud ja siia tulnud. Meie töö on õnnistuse töö ja peab ka õnnistust kandma. Ma usun, et palju piisaraid wõõrnu filmawee ojadeks ümber muudawad ja mitmed auusad hinged hukatusest pääsewad. Ma tean, et teil igal ühel inimese soe weri soontes woolab, armastaja süda omaste wasta rinnas tujukub ja pahandatud meel kurjategijale kättemaksniisi ihaldab. Tulge mu järele — meie armsad kadunud

sõbrad ja sugulased peawad wabaks saama, enne kui kõik hilja ja kadunud on. Iga filmapill wiivitust mõid heaks tegemata kahju saata. Mis täna ööse ei sünni, see ei mõi ialgi sündida. Tulge, lähme!

Kõik ümberringi oli wait jäänud; igaüks waatas imestusega kena nooremehe otsa, kes niisuguse soojuse ja waimustusega kõneles, et kõikide kahtlus pidi kaduma. Siiski ei liigutanud keegi ennast minerkule.

— Enne kui need mehed sinuga tulewad, pead sa ütleva, kes sa oled? rääkis Wiida noore mehe wastas. Neil on asja seda sinult teada nõuda ja sinul kui digel mehel, kes oma rahwa kasuks midagi tahab teha, ei mõi põhjust olla oma nime warjata.

— Wiida on digust rääkinud, kiitsiwad kõik. Meie läheme hea meelega, kui teame, kes meie juhataja on.

Noormees nägi kafe wäkel olema; ta õrnast näust lendas kerge puna üle, mis wistist nukert meelt niisuguse updishiimu üle tunnistas. Siis pööris ta Wiida poole, tõmbas ta teistest kõrwale ning sofistatas talle mõned sõnad kõrwa sisse. Nõõmsa meelega pööris Wiida tagasi ja ütles:

— Armsad mehed, minge kartmata oma juhataja järele ja kuulge ta sõna — ma tean, ta on see, kes ta näitab — meie armsate peastja. Ka mina ühendan oma palwed temaga, tehke ruttu, mis teha mõite ja ärge wiitke uudishimuliste küsimistega aega.

See mõjus. Kõik olivad filmapill walmis minemas. Wanake aga tõusis üles ja ruttas noore

tundmata mehe juurde, pigistas südamlikult ta kätt ja sõnas liigutusega:

— Minu wanad filmad on elus mõndagi näinud ja kõrwad kuulnud, ma ei ole mitte mees, kes palju usaldab, aga sinu kõne, ju soojad sõnad — need ei peta mind mitte! Sa oled auus mees, keda ta rahwa nõrgemad pojad kord kõrgeks saatvad kiitma, sinust võid veel suur mees saada. Ma näen oma waimu filmadega sinu peas krooni, mis päikse heledusega hiilgab. Sa pead oma rahwa peastjaks saama, kes kaua, kaua juba orjuse teutawat ilket on kannud! Tõuta, mu poeg, teha, mis sa võid, et ülekohtu võimuse diguse terawate kiirte eest taganeks.

— Ma tõutan teha, mis mu inimese kohus minult nõuab, rääkis noormees pühalikult.

Siis läksivad kõik minema.

Tuul wingus jälle endist wiisi ja kõik oli muudu wagusi.

24.

Gotamata.

Umbes seltsamal ajal kõndis munt mööda tondilossi ruumisid ja waatas järele, kas kõik tondid oma koha peal walwsad on. Kui midagit kuskil pool puudu ei näinud, siis läks ta maa-aluse teele kodukäijat ootama.

Üle poole öö oli juba möödas ja kui ikka veel midagi iseäralikku näha ei olnud, sammus ta tagasi oma wangide juurde. Korda mööda kõikide uksti ja

müürisid terawalt järele waadates leidis ta kõik korras. Ta võis rõõmsa südamega oma süüdlasi läsa deruda: ta oli võidumees! Paraku võib ka delus oma võidust rõõmu tunda.

— Goswin, sa oled võidumees, kõneles ta iseeneses. Kõik ju tööd on hästi korra läinud, sa oled iseene ja oma isanda tahtmist auusaste täitnud — sa võid ilusa auupalga peale loota. Kõik asjata kraam on kindla paiga peal tondilossis ja tondiloss ei anna oma müüride wahelt ühtegi inimest enam tagasi. Kes peaks ka julgema neid siit tagasi nõudma tulla? Keegi hing rahwa seas ei tea asja diget põhja, aga ometi kardab igamees seda kohta ja hoiab hirmuga temast eemale, kui talle elu armas on. See tondi hirm on wäga targaste rumala ebauskliku rahwa sekka külwatud. Sogases wees on hea kalu püüda, sellepärast teewad kalapüüdjad meelega wee segaseks — ja seda peab ometi iga tark inimene ütlemä, et mina omas kalapüüdmise ametis tõeste paraja paiga peal olen. Maaülem uksti ei oleks nüüsguste mäsfajatega ialgi nii hästi walmis saanud.

— Aga kes peaks küll see üks olema, kes siiski on julgenud lossisse tungida? Seda tahaksin ma veel tundma õppida. Ta peab oma tegu kahetsema, nii tõeste kui mina Goswin olen. Taewale, sel wiisil võiks ju wiimaks kõik hirm tondilossi eest kaduda! Ma usun peaaegu juba midagi, mis küll võimata näitab olema, aga siiski ka võimalik võib olla. See wana Pedro ei tulnud wistist mitte oma peaga siia; — selleks on ta ju ise liig loll, — tal pidi üks saatja olema. Ja seda saatjat ei ole wäga raske

Ta oli ära ehmatanud ja ta kõiki hirmutusi pilkav julgus hakkas pea kaduma. Ruttu kargab ta keldrisse tuttava ukse alla, tambib vastu maad, mille läbi kinnine uks lahti läheb ja trepp maha tuleb. Ajaviitmata ruttab ta astmeid mööda ülesse, aga üks ootamata nähtus paneb ta sammud peatama.

Seesama nägu, keda ta pildis näinud, seisab talle nooremehena teel ees.

— Kes sa oled ja mis sa siit tahad, sa kutsumata tont! müürgas ta uues ehmatuses. Häda sulle, kui sul liha ja luud on — need on kohe peeneks tehtud.

Mööd käes tormab ta tundmata külalise kallale. Teisel silmapilgul võidib tal otsus käes olla, kes ta olnud, tont või inimene?

— Ära puutu minusse, jeda katset maksad sa kallilt, hüüdis see vastu. Mulle tuleb terve malewa tontisid appi — siis oled sa kadund. Pane maha oma sõjariistad — sa oled mu wang!

Nagu haatwatud metsaloom, kes ennast wiimise waluga kaitsta tahab, kargas ta nooremehet kallale. Enne kui ta meeleärakeitwa wihaga wastasele surmahoopi saab anda, tunneb ta enese ümber korrage mitmed tugewad käed, mis ta maha wiskawad, kinni hoiawad ja kinni kõidawad.

Ta on kinni wõdetud — ta on wõidetud!

Gondilosfis.

Wiboane istub oma kolebas wangimajas. Tuli, mis talle ülewelt antud, oli ära põlenud ja haaupimedus walitseb ta ümber endise kolebusega. Toit on ära söödud, ta tunneb, et see ta noorte liikmete sisse nut eludõhku on toonud ja lootuse koitu hehkima pannud. Aga see ei või ju muud olla kui petlik lootuse paiste. Mis pidi ta siin lootma, kus kindlad müürid teda enese wähele piirasiwad? Süiski tundis ta omas südames taewalist magust õnne. Oliwad ju ometi need filmad teda ta kõige wiletsamas wangikojas ülesse otsinud, kellede sära ta nõiduse wäega oma poole oli tõmbanud. See kõige kaunim piiga, keda ta ialgi oli näinud, oli ta õnnetusest osawõtnud — mis tahtis ta weel, mis pidi ühe sureliku nooremehet maapealne rind weel igatsema?

Aga nende õnnetundmuste sekka segas ka ennast piinlik õnnetuse tundmus ja ära seletamata südamewalu. Miks ei olnud ta prii, mikس ei wõinud ta oma ehailust piigat jälle wabas Jumala looduses näha, mikс ei wõinud ta oma südamega kurjategijatele nende hirmust ülekõhut kätte tasuda? Kui ta selle peale mõtles, läks ta nii kurwaks, et meeleärakeitmine ligi oli. Ta teadis ju selgeste, et siin ta haud oli, kui talle ka wähest tema ingli läbi mõni iwake toitu toodi. Kui ta kätte saadi, siis oli ka sel hallikal ots, ja ta pidi ikka nalga ja jänusse jurema.

Reist mõtetest äratas teda kompsimine ja põru-

tamine üles. Ta kuulab, — wärisewad paugub kestawad wahet pidamata edasi. Pimeduses ei wõi ta midagi näha.

— Kas keegi minu juurde teed nurrab, wõi tehaße ühele teisele õnnetumale ruumi? küsis ta iseeneses ja jälestuse wärin käis ta kehast läbi. Peetasse mind juba surmiks, eht tahab see werejännuline munk jõuetumat surejat wangi jänu ja nälja piina käes oma jalge ees wingerdamas ja armu palumas näha? Siis on ta ennast petnud. Nii kaua kui mul hinge rinnus on, ei pea ta minu suust ühtegi palwe sõna kuulma, kui ta ei tea mis sünnib. Nii kaua kui mu keele kõidid weel liigub, peab ta hirmust äraneedmist kuulma —

Suba langewad müüritükid ülewelt maha ja walguse kiired tungiwad ta pimedasse urkasse. Oh kui ilusad on need kauase pimeduse järele. Kuulutawad nad wabadust wõi surma ette? Wang tunneb, et need ta südamesse wärisewad, neil peab midagi iseäralist tuua olema. Ta waatab ülesse. Neetsamad filmad, seda ta juba ülewel walguse sees näinud, paistawad talle ka sealt wasta.

Waimustuse tuluke loidab ta lootuse soojendatud rinnas kõrgele ja hõisates hüiab ta:

— Minu taewane murueide piiga, ma olen siin, ja sina tuled kui hommikune koit mulle wabadust kuulutama, kui wärske taewa kaste mu priiuse järele jänunewat hinge kosutama. Need paksud müürid siin kuulewad su sõna ja langewad maha, et teed wabastada ühele waesele wangile, kes ilma süüta kannatanud.

Tulewalgus läks heledamaks. Üks noormees tuli rinnuni nähtawale ja Wiboane wahtis teda suure imestamisega.

— Tule üles, Wiboane, ja ära jampsi mitte, kõneles see talle magusa healega. Kaputa maha inetu wangitoll oma jalge pealt, peasta oma mõttewõim wangipaelust — sa oled prii!

— Prii! hõiskas Wiboane. Selle sõna taewalist kõla ei suuda ma ära kanda — mu rind lõhkeb õnne liig suure koorma all. Minu wanemate ja wanemate wanemate jumalad õnnistagu sind, mu peastja!

Nooremehe südant näis see õnn iseäranis wägewaste liigutama. Kui Wiboane waewaga oma hauast wälja oli roninud, lastis ta õnnelist wangi oma kaela ümber hakata. Ka tema süda oli sulanud ja kaua aega seisiwad mõlemad sõnata teineteise najal. Mis sõnad enam ei suutnud ütelda, seda ütlesiwad filmad ja kae pigistused.

— Kuidas wõisid sina, mu wõderas tundmata sõber, minu eest ometi nii palju waeuwa ette wõtta — oma elu mängu peale panna, räägi, sa jumalatest õnnistatud hea waim, sai Wiboane wiimaks rääkida.

Wastuse asemel pigistas weike pehme kaele Wiboane paistetanud kätt, nii et see walu pärast pidi karjuma. Ka pigistaja ehmatas ära, kui ülearu paksu sõrmi enese käes tundis ja wõimetut kätt filmas.

— Mida tegin sulle wiist hirmus haiget? küsis ta kaastundliku healega.

— Pole wiga, see käsi on mul wõimetu, olen

ta luu katki murdmud, kui tige munk mu siia alla keldrisse lütkas.

— Oh see hirmus munk! Ohkas noormees pehme, peaaegu walusa healega. Aga nüüd pean ma rut-
tama ka teisi peastma. Taewas olgu kiidetud, et
sind weel elus leidfin.

Ta tahtis minna. Wang pidas ta oma terwe
käega tagasi.

— Enne ütles mulle weel, kes sa oled, et mu
südame tänu jeda palawam wõiks olla.

— Sul ei ole midagi tänada — ma olen oma
tänu wõlga sulle maksnud, ole sellega rahul ja ära
nüua enam teada. Siin pole selleks koht — kui
Jumal tahab, siis saame wahest jälle kokku, kus sa
jeda wõid kuulda, mis täna teadmata peab jääma.

Noormees läks. Tema näitamise peale tuli üks
teine niisama noor meesterahwas Wiboane juurde.
Ka see näitas temale wõeras olema.

— Wiboane, ütles ta tasa. Sa oled peastetud,
sa oled waba, tule mu järele, ma tahan su siit hu-
katuse paigast ära wiia.

— Jälle üks jumalate saadik, ütles wang imes-
tades. Ka sina oled mulle tundmata — kas sina ei
wõi mulle jeda mõistatust seletada, mis mind nii
paksu saladuse kattega ümber piirab, et ma peaaegu
midagi ei wõi uskuda, mis mu filmad näewad.
Dlete teie tõeste inimesed, wõi taewalikud head wai-
mud, kes üksi unenägudes sureliste rinda lootuse
koidukullaseid kiiri puistawad!

Ümmelik naeratus oli wastuseks.

— Pärast, pärast, nüüd katsume, et siit hirm-

fast kohast peafeme, ütles noormees. Siin ei wõi
ialgi enne julge olla, kui nende müüride wahelt kau-
gel, kaugel wäljas oleme. Nende peal lasub raske
wanne ja see wanne saadab igale ühele hukatust, kes
siin paigas wiibib. Siis wõttis kõneleja Wiboane
käest kinni ja tõmbas ta enese järele suurema ruumi
siäse, kus weel mitmed teised inimese kogud tumeda
tulewalgusel liikusiwad.

Praegu kanti üks wana naisterahwas selle ukse
tagast wälja, mida Wiboane juba siis tähele pani,
kui ta mungaga suurt kellert mööda kõndis. Tule-
walgus oli ta filmad pimedaks teinud; ta waatas
enese ümber, ilma et ta midagi seletas. Praegu
tõiwad kaks meest munga kinni seutud kätega sealt
mööda. Naisukese filmad langesiwad tema peale, ta
näis teda ära tundwat. Ta käsi tõusis ülesse, aga
wajus jälle alla.

— Ha, see on see hirmus munk seal, rääkis ta
waewaga. Kas ma ikka finul weel ees olen, et sa
mu filmist ei kau? Kas mu wiletsad elupäewad finule
ikka weel liig pikad on, sa ära neetud deluse ori?
Sa tuled wist mu elu wõtma; ahahah, kannata weel,
warsti on see natuke elukest kustunud, siis wõid sa
rahul olla, nii rahul, kui su mõrtsuka süda sulle su
igawese kohtumõistja ees sind lubab olla, kes kõik su
jälledad teud tunneb. —

Wiboane oli neid sõnu suure äritusega kuulnud
ja oma noore sõbra najal lähemale tulnud, et kõne-
leja nägu näha saada. Tulewalgus paistis ta sur-
nutarwa kahwatanud näu peale, ta huuled oliwad
kõtku kistud, filmad auku wajunud, aga siiski pais-

tis nendest weel elaw kiirg wälja. Wõi oli see kustutwa künla wiimane loitmine?

— Minu ema! Minu ema! hüüdis Wiboane healetult ja langes kummuli haige maasoleja ette maha.

See ootamata juhtumine mõjus kõigisse juures olejatesse müristamise jõuga. Kawa waatas naisute nooremehe otša, kes ühe käega õrnalt ta kaela ümber oli hakanud, kuna teine käsi nõrgalt kõrwal rippus. Siis hakkaswad ta tumedad silmad iseäralikult hülgama ning rõõmus jume lehwis ta furnu näu ümber.

— Minu poeg — ma tunnen sind su isa näust, ütles ta siis õnnelikult. Kuidas oled sa siia saanud, kas nad ka sind siia on matnud?

— Näüd on kõik möödas, armas ema, meie oleme mõlemad priid, rääkis Wiboane. Waata need inimesed siin ümber on meie peastjad ja see inetu munk seal nende wang!

Wiboane emale lõi oma silmad ringi. Need oliwad tulewalgusega harjunud ja ta leidis nii mõndagi tuttawat armast nägu.

Ta huuled liikusiwad, ta tahtis kõneleda, aga pisarate jõgi, mis sügawate tundmuste kanget tormi kuulutas, ei lastnud ometi sõnu üle huulte tulla.

— Täewas õnnistagu sind, mu poeg, ja teid, mu peastjad — minu kannatused on möödas, mu hing lahkeb sellest muldsest majaast, mida wangi piinad ära on purustanud. Sumalale igaweses täewas olgu see kaewatud!

Kui kawa nemad mind siin kinni on hoidnud, seda ei wõi ma teada, sest minu ümber oli igawene õõ — ükski üks ingel on minu peale armus mõtelnud, ta

on mulle süüa ja juua saatnud, kuni see tige inimese soo teutus seal — ta näitas munga peale — ta twistist selle noore elu kustutas, et seega minule surma saata. — Mu poeg, ma annan sinu hoolets, seda inglit ülesse otsida, kui sa ise wabaks saad, ja minu asemel temale jõudu mööda seda kätte maksa, mis ta ühele õnnetumale emale on teinud. Poeg, see on su ema kõige palawam soow, ja kui sulle mu wiimane tahtmine kallid on, siis täida seda.

Noormees, kes peastjate eestweddaja oli olnud, lastis enese müüri najale. Ta rinnust tahtis üks hõiskaw õhkehal wälja tulla, aga ta jõudis weel enese üle walitseda. Seda oli ainult weel üks teine märkeganud. Keegi teine ei teadnud sellest midagi.

Wähe ajal oliwad ka teised wangid peastetud ja wälja toodud. Armas lugija, ära nõua minu nõdralt sülelt, et ma nende rõõmu hakkaksin kirjeldama. Ma pean seda pühaduse teotuseks — tunne seda ise oma tundwas südamel, see ütleb sulle kõige truumalt, mis sõnad ialgi enam üles jaks rääkida! Kaks ema südant, kaks wanemate armastajat poega leiawad teineteist oma kadund lootuste haul kõige ilusamas lootuse koidu kulla paistuses! Aga

Rõõm ja kurbdus kassikwennad

Täewa isa kojassa.

Üks neid isa sünnitanud,

Üks neid ema ilma kannud —

Dotamata jälleenagemise rõõm oli suurem kui surmani waewatud ja ära kurnatud wana keha seda ära kanda jõudis. Ta elujudud oli murtud, filmad

hakkasivad tumedamaks minema, keele kõibid kange-
maks jääma, meeled aega mööda kustuma.

— Nutate, lapsed, ärge wiibige kaua siin hirm-
sas kohas, rääkis ta waetwaga. Ma ei wõi teid
saata, minult on wabadus, elu, riisutud, hoidke teie
oma elu paremine, et oma orjuses ägawaid wendi ja
õdesid aidata. Mind ei wõi teie enam aidata, aga
sabadend õhkawad kadund priiuse ja diguse järele —
poeg, wannu, et sa seda aitad kätte saada! Siis
wõin ma rahuga lahkuda, kui ma tean et nende
hirmsad teud nuhtlemata ei jää.

— Siin on mu käsi, emake, ütles Wiboane lii-
gutatult.

— See on hea. Küüd ma tean, et mis wane-
matele kurja on tehtud, seda maksawad lapsed kätte.
Nad on su isa ära hukunud ja su ema elupäewad
lühendanud — pea seda meeles!

Natuke aega lõõtsutas ta, siis kõneles edasi:

— Peastke ka mu hiireke, mu ainus seltsimees
wangist, kes minuga kõik on jaganud, kui ühtegi
hingelist mu ligidal ei olnud. — Sa, seal sa oled,
mu peastja, ütles ta nooremehe peale näidates, kelle
nägu ainult teiste wahelt wälja paistis. Tule siia,
ma tahan sulle taewa õnnistust paluda — aga mu
jõud lõpeb — mu hing peaseb pea ihuwangist —
seal hiilgab päike ja tähed, olge terwitatud pika
igawa õõ järele! — Ma näen põlewaid lossisid,
suitsewaid külasisid — inimesed on kiskjateks metsela-
jateks saanud — weri wärwib jõgesid, furnukehad
katakawad maad — hirmus puujalaga sant käib üm-
ber — see on kakk — rahupõlw on otsa saanud —

nuttu ja õhkamist igalpool — päike on pimedaks
jäänud, õõ, igawene õõ katab ilma. — Põgene, mu
poeg, mu toitja, mu sõbrad! Hoidke kofku, purus-
tage õõ sidemed, süüdake diguse päike põlema. —
Wõidelge — äraneetud kurjategijad peawad ilmast
kaduma — ka mina kaun — mu õnne waim jäägu
teie päranduseks — — kui mind enam ei ole —
manitsegu ka need luud weel, mis suu enam ei
jõua — — —

Ta langes tagasi — ta oli surmud. —

— Oma, armas ema, karjus Wiboane waluga,
ära sure weel, ära lahku weel mitte minust! Tõuse
elusse, lase ennast lapse armu kätel läbi elu kanda,
— tõuse, ärka!

Uga see kallis keha oli ju külm — elu oli taft
kadunud — igaweste kadunud.

— Siis on ka see kallis elu minult riisutud,
ütles Wiboane, kui ta nägi, et kõik äratamise katsed
asjata olitwad ning ta ema surma unesse suikunud.
Oh te mõrtsukad, kes teie minult isa ja ema olete
külma südamega riisunud — olge ära neetud. Mina
olen pagan, ma ei tunne ristiusu õpetust — ma
wannun oma isaisade jumalate juures, et mu käsi
enne ei taha puhata, kui neile kõik hirmsad teud
kätte on maksetud. Kõik, kelle soontes teie rojane
weri woolab, on mulle jõleduseks, kellede peale ma
kui oma kõige suuremate kurjategijate peale waatan.
Minu isa on nad koleda näljajurma kätte annud,
minu ema elupäewad rõõwinud — minu on nad
surma mõistnud ja nagu ma näen, palju teisi minu
sugu rahwast — oh, see on taewani kiskendaw üle-

tohus, mis kättemaksmist ihalbab. Kui nende usk ka neilt ligemise armastust nõuab, siis on nad oma usudpetuse kõige suuremad teotajad. Kas ei pea nüüd suguse loo peale kõik inimlikud tundmused kaduma ja metslik wiha, halastamata kättemaksmise himu asemel tulema? Kuulge teie, mu sugurahwas, teie wanega koormatud wangikoja müürid, ma tõutan siin kättemaksmist kõigile, kes Saksa ordu werd oma soontes kannab — kättemaksmist — hirmust kättemaksmist!

Kõik kuulatiwad pealt — ka munk nende seas. Ta wärises neid sõnu kuuldes. Tsegi tema peastja — tundmata nooremehe kehast käis kookumise wärin läbi. Esimene wiha kustutuse ohwer oli wäri-seja munk, kes Wiboane keldrisse lükati ja ka tema eest tee kinni müüriti. Kõik teised tondilossi wahid oliwad oma elu wõitluses pealetungijate wastu kautanud.

Wõit oli täieline — loss Gestlaste käes. — See ootamata wõit kaswatas waimustust weel suuremaks, mis waiksel wiisil rinnas toidetud lootusele uut lennujõudu andis, ning uusi wõiduplaanisi palmitseis. Ja seda oli kõik wapper noormees oma julgusega tõrda saatnud.

— Ma tänan teid, mu armsad sõbrad, rääkis Wiboane nüüd pühalikult. Mina omalt poolt tõutan, et minu elu, keda teie olete surmast peastnud, teile kõigile, meie terwele rahwale peab pühendatud olema, ja ma tean, et teie kõik mulle abiks tahate olla selle suure töö juures, mis meil weel ees on.

— Siin on mu käsi, Wiboane, ütles Armit liigutusega. Kõik mis tuleb, tahan ma sinuga jagada

ja mitte enne puhata, kui meie waese sugurahwa käsi paremine käib. Seda tõutan ma siin sinu ema kättemaks jäänud furnukeha juures ja kõik meie kallid peastjad peawad selle tunnismehed olema. Tänu teile, head inimesed!

— Kui keegi tänu ära on teeninud, siis on see meie juhataja, kes meid siia on toonud, wastas üks peastjatest. Ilma temata ei oleks teie mitte weel wabad olnud.

— Kes on see mees? küsis Wiboane.

Kõik waatasiwad ringi, aga neil ei olnud midagi näidata. Tundmata noormees oli kadunud. Otsiti igale poole, aga teda polnud kuskilt leida. Keegi ei teadnud, kes ta olnud, ehk kuhu ta jäänud.

26.

Josfiherra ja Nilda.

Josfiherra magas sel ööl wäga rahutumalt. Nii pea kui filmad kinni läksid, tuliwad talle koke kookutawad pildid ette. Seal oliwad ühe wanamehe luud pimedas wangi-keldris, need hiilgasiwad kui tulised sõed, siis hakkasiwad nad liikuma, tõusiwad üles — liha kaswis peale, juuksed paha — ning ta wihamees, wana hukka mõistetud Mando, seisis ähwardades tema ees. Josfiherra lõi filmad lahti — ehmataw kogu oli kadunud.

Ta filmad wajuasiwad uuesti kinni. Uued pildid hakkasiwad jälle ta waimufilmade ees oma ära neetud tantsu. Seal oli üks wana emake külmal kiwipõr-

mandal. Ta nägu oli furnu-*ar*waline, filmad auku wajunud ja tumedad, heal ndr*k*. Ta katsus ennast weel ülesse ajada, aga jõud ei lubanud. Ta heitis ainult ühe pilgu lossiherra poole; sealt paistis sügaw põlgdus kui hirmus ahwardus temale wasta; ta huuled liikusiwad tasa, nad sofi*st*asiwad kuulmata sõnu — lossiherra üksi mõdistis neid — need oliwad wande sõnad, mis teda weel wiimsel filmapilgul needsiwad. — Seal oli üks noormees nälja ja jänu pärast ndr*k*tenud — aga ta käsi seisis weel püsti ja näitas wahet pidamata tema poole. Tema ümber kogusiwad mitmed ahwardawad näud, wanad ja noored — kõik nõudsiwad temale kättemaksmist, kõik wandusiwad teda, kõik ahwardasiwad — — — Lossiherra kargas asemel istukile.

— Mis teie minust tahate, teie ära neetud unetondid? hüüdis ta üksi oma ruumikas magamise toas ja ta heal kolas igast nurgast tumedalt wastu. Mis teil minuga tegemist? Mis teie kätte olete saanud, seda olete auuga ise ära teeninud. Ma olen digust teinud — ma olen teid diguse järele nuhelnud. Wõi arwate, et mind sellega hirmutate — mind, ordu walitsuse maa-ülemat! Dohoh.. Siin on teie pöörased katsed asjata. Jätke mind rahule, muudu lasen ma teie luudki tuhaks põletada. Kaduge minust, ma tahan magada, mul pole teiega midagi tegemist!

Ja tondid — tema kaebawa südame tunnistuse piinawad manitsejad — jätsiwad tema ka tõeste rahule. Üksi unenägudesse segasiwad nad weel oma kohutawat warju. Ka kurjategijad wõiwad rahuliste

magada, kui nad oma südametunnistuse manitsewad healed ära on lämmatanud.

Pool wäsinult tõusis lossiherra hommikul wõõdist. Ööfine rahutu uni ei olnud teda mitte kofustanud. See tegi ta muidugi juba tujuka meele weel tufasemaks.

— Kas munk lossis on? küsis ta teendri*lt*, kes teda riidesse pani.

— Ei ole näinud, kõrge maa-ülem.

— Siis magab ta weel — mine lase ta siia tulla.

— Ta ei ole ööl otsalgi kodus olnud — kõrge herra teab ju isegi, et munk ööfiti arwaste kodus on — —

— Täna ööfi on ta koju tulnud —

See on eksitus, auus herra.

— Unimüts, mina ise kuulsin ööfel lossi tulemist.

— See ei olnud munk, kogeldas teener.

— Kes siis?

Teener jäi wait. Ta oli nähtawas kimbatuses.

— Kel teisel on wasta hommiku*st* ööb lossis tegemist? küsis maa-ülem teendri kimbatust märgates walju healega. Räägi!

— Armuline preili tuli täna ööfi kolmandama luke-laulu ajal koju.

— Hilda?

— Hilda preili jah.

— Ja fina räägib tõtt?

— Siis kutsu ta kofe jalamaid minu juurde!

Teener läks.

— Mis salakäik pidi Hildal siis olema? rääkis ta üksi olles. Ta on mulle mõnest ajast saadik juba

arusaamata. Noh, aga küll nüüd asi muudab! —
Ja Goswin ei ole täna öösi veel midagi kätte saanud, muidu oleks ta tagasi tulnud. Ma ei wõi mitte enne rahule jääda, kui see salatee tallaja mitte kinni ei ole püütud. Millal tundsin ma enne niisuguseid öö hirmutusi — need on kõik sellest tulnud, et asi enam korras ei ole. Aga ka see asi peab paranema — mina olen ju veel siin peremees, kes tohib ennast minu asjadesse segada? —

Hilda astus peaaegu wärisedes oma isa ette. Wististi oli ta tema ahwarduse sõnu kuulnud.

— Kas oled reisi wastu walmis pannud? küsis ta lühidelt. Hobused on warsti ees, siis läheme minema.

— Isa, jäta mind koju — — ma ei taha reisisida, palus tütar wasta.

— Sinu tahtmist ei küsi ma, kas mõistad?

— Ma ei ole mitte terwe . . .

— Soo, kui öösi wäljas jooksed, siis pole sul midagi wigu — nüüd oled haige —

Hilda ehmatas ära. Kust oli isa ta wäljasolemisest teada saanud? Kas teadis ta ka tema toimetustest täna öösi? Oh, see oleks hirmus olnud. Ta ei julgenud sõnagi rääkida — tõtt ei wõinud ta ütelda, waletada ta ei tahtnud. Kitfikus oli suur. Ta waatas isa otsa; nagu ei saaks ta sellest kõigest midagi aru.

— Tee aga nüüd niisugune nägu, nagu ei teaks ja millestki, kõneles isa manitsedes ebasi. Mina ei taha ka rohkem sinu käikidest teada, ma usun, et sa oma isale kahju ega häbi ei taha teha — sa oled

juba täiskaswanud inimene — sinu tehas woolab auusa rüütli weri — see saab sulle diget teed näitama. Ma annan sulle kõik need tembud andeks, mis mind on pöhandanud, aga selle eest pead sa lubama, et sa edespäi enam kiusaka lapse wiisi oma isa tahtmise wasta ei pane. Kõige pealt pead sa talurahwaga ümberkäimise maha jätma — see ei kõlba ju ometi rüütlikule piigale — seda peaksid sa kord ise ära nägema. Mis peab sellest wälja tulema? Sa teutad sellega mind, iseennast ning ka terwet rüütlisugu. Selleks pead sa mulle oma sõna andma.

Hilda hingas jälle kergemalt. Isa ei teadnud midagi, mispärast ta wäljas käinud. Kui walusad tema sõnad talle ka olid, siiski nägi ta ära, et siin wastupanemine midagi ei maksnud. Pealegi oli ta oma töö ära teinud — nüüd polnud teda põlatud talurahwal ka enam tarwis — ta wõis isa tahtmist täita.

— Olgu siis isa, sinu tahtmine, ütles ta tasa.

— See on hea, Hilda, et sa kord jälle nii kaugele oled jõudnud. See ei tohi sinu poolt aga mitte paljas lubamine olla, waid mina nõuan kui rüütel, kes sõnapidamisega harjunud, ka finult sõnapidamist. Mõttele selle peale!

See nõudmine oli ränk. Hilda pidi seda aga.

— Ma tahan su soowi täita, ütles Hilda, aga ära wõta mind mitte ühes! Ma ei wõi mitte sinuga täna ühes tulla.

Lossiherra laks tugewat weresoont otsa ees läksiwad finiseks. Hilda nägi seda ja ta süda hakkas

värise ma — ta teadis, et see wiha märk oli — ja oma isa wiha tundis ta wäga hästi.

Täna aga ei langenud wiha rahe ometi mitte piiga kaela, nagu ta kartis, waid ähwardaw müristamine läks mööda. Ilma sõnalausumata astus isa toast wälja ja jättis tütre üksi.

Natukese aja pärast sõitis ta üksi kodust ära, ilma et Hilbaga enam sõnagi oleks kõnele nüüd.

Hilba oli üksi kodus ja nuttis. Kus oli weel üts süda, kes teda oleks trööstinud? Ta oli kõigest lahkunud — ta oli oma sõnaga enese wangi pannud.

27.

Leppimine.

Wõitjate ja wangide salk hakkas rongis tondilossist wälja minema. Kõikide südameid liigutas rõõm ja kurbus ühtlasi. Kõik wõitsiwad Wiboane leinast südamest osa. Waikselt astus ta oma ema furnuteha kõrwal, keda sõbrad kandsiwad, keldrist üles pea-käigusse, kus Antoniuje pilt seisis. Ta filmad hulkusiwad ilma tahtmata selle pildi poole, mis teda lossi tulles ehmatanud. Aga sellega oli ime sündinud. Müüri peal seisis küll weel wana pilt, aga ta elaw pea oli kadunud; ainult must auk oli sinna järele jäänud.

— Kuhu on pildi pea jäänud? küsis ta ümberolejatele.

Keegi ei teadnud wastust anda.

— Dodake wähe, ma seletan teile selle asja ära, ütles Pedro naeratades.

Ta kadus ühte müüri auku waatajate filmist. Natukese aja pärast oli pildil Pedro pea otsas.

— Siin on Antonius! hüüdis ta naljakalt.

Pildi taga oli weike kambrike wahtide jauks, kes läbi müüri augu, mis otse pildi pea kohta oli tehtud, oma pea wälja wõisiwad pista, kust kõik näha wõis, kui keegi lossi tuli. Seesama pilt oligi see kardetaw tont, mis kutsumata sissetungijad wangi pani.

Kui rong käiki mööda ukse juurde jõudis, leidis ta, et see kinni oli. Kõik katsed teda lahti teha olid wad asjata. Tugewad rauad ukse taga ei annud järele. Nõnda pidiwad wäljatahtjad uut teed otsima. Nende teejuht oli arusaamata wiisil ära kadunud, ilma et keegi teadis, kuhu ta jäänud. Wõi oli talle mõni õnnetus juhtunud?

Weel kord otsiti kõik urkad ja murgad läbi. Hoowi pool küllas oigas üks inimene.

— Kes seal on? küsis Armit.

— Waene wang, oli wastus.

— Kes on su wangi pannud?

— Munk, tondilossi ülem.

— Mis süüdi sa talle tegid?

— Mina lastsin ühe mehe tondilossi.

— Kas sa siis tondilossi mees oled?

— Jah!

— Ha, see on waht, selle mundriga ma lossi sain, hüüdis Pedro, kes mehe healest ära oli tunnud.

— Pedro, Pedro, sina oled ka siin. Peasta mind siit hirmsast wangist — ma ei jõua kauem

ipastu pibada — ma suren siia! Ma teen kõik, mis te tahate — laske mind aga lahti.

Armiki küsimise peale seletas Pedro, mis mees wang on, ning mispärast ta wangi pantud.

— Siis oma mehigi nuhtleb munt nii hirmsaste! põlastas Armik.

— Ta on südameta, halastamata — halastage teie mu peale, õhkas wang.

— Munga walitsus siin loosis on otsas, ütles Armik. Kui sa teist isandat truuste tahad orjata, siis wõid priiks saada.

— Ma teen kõik, kõik, nõua minult mis tahad, kui ma aga siit peasen.

Raudwäraw kisti lahti. Mees roomas wälja. Ta jalad olivad paistetanud, keha nõrk, liha sees sügawad sinised waud, mis terawate warwade peal feismisest tulnud. Ta tahtis rõõmu pärast oma peastja jalgele suud anda.

— Ara rooma nüüd selle ees, keda sa hiljuti hukka aitasid mõista, ütles Armik põlgdusega.

— Ma pidin käsku täitma — — ma olen ori.

— Siis orja edasi ja täida ka nüüd minu käsku. Ranna hoolt, et munt siit wangist ei pease . . . Ta on küllalt teisi wangi heitnud; maitsku ta ka ise seda põlwe, millesse ta süüta inimesi on saatnud!

— Minu truuduse peale wõid sa julge olla, kostis mees rõõmsalt, kui kuulis, et munt nüüd ise wang on.

Oma uut teenistust alustas ta seega, et ta looski ukse lahti tegi ja kõik seesolejad loosist wälja saatis. Kui raske üks jälle nende taga kinni läks, ei olnud

jeda kohta enam tundagi. Minult üks weike õige pragu müüri sees näitas ukse jälgi. Kes seda ei teadnud, et siin üks seisab, see poleks teda ial wõinud leida, sest ta oli niisama müür kui iga teine koht.

Armik oli üldinmelik, et ta ema, kellest ta nii kaua kaugel oli elanud, wangist jälle terwelt oli peasenud. Ta tänas igat meest, kes neid peastma tulnud ja pigistas südamlikult nendel kätt. Minult üks noormees hoidis enmast temast wähe häbelikult tagasi.

— Lase omale üht tänuiliku inimest kaela hakata, ütles Armik liigutuses tema wasta. Ka sina oled aidanud üht poega õnnelikuks teha, kes ise kõige tema wana emaga on peastetud. Kui palju õnne peaks taewas küll jagama, et teie kõikide head tööd tasuda! Sa oled weel wäga noor ja ometigi kihutawad sind juba täiskaswanud wakra mehe mõtled julgetele tegudele. Wõta mu tänu ühes südamlises suutelemises wasta!

Ometigi pööris noormees enese kõrwale, ehk Armiku sõnad teda küll olivad liigutanud.

— Mikspärast pöörad sa mulle selga? küsis Armik imestades.

— Ma ei wõi sinu tänu mitte wasta wõtta — ma pole seda ära teeninud — sa oled eksituses —

Seal juures waatas ta oma meesfilmadega ime-likult Armiku otsa, kes sellest waatest üsna waimustatud sai. Kus oli ta ometi enne seda õrna nägu nende sõstra karwa filmadega näinud?

— Ma tunnen su alandlikku südant, ütles ta siis pehmelt. Sa ei nõua enesele midagi selle eest, et

mitme inimese elu oled aitanud peasta, sa ei taha tänugi wasta wõtta. See tõmbab mind aga weel suurema jõuga sinu poole. Pealegi on su nägu mulle tuttaw, aga ma ei mäleta praegu ometi mitte, kus sind enne näinud olen. Kas sa ei taha minu sõbraks saada ja mulle ütelda, kes sa oled.

— Seda ei ole tarwis.

— Aga mina palun sind just sellepärast.

— Kas see ükskõik ei ole, kes ma olen?

— Minu tänuil süda igatsseb sinuga ligemalt tuttawaks saada.

— Ma kardan aga, et see just meid wõdramaks teeb.

— Ma ei tea mitte, kuidas see wõimalik on?

— Üsna lihtsalt nõndawiisi. Kui keegi häliste seda inimest leiab, keda ta mitte ei ootnud, keda ta wabest ei salligi — siis on see talle piinlik, wastumeelt.

— Haa, nüüd ma saan sinust aru. Sa usud, et sa mitte wabest minu meele järele ei ole olnud ja et ma nüüd sind tundma saades pika näu teen? Ei, sõber, see pole dige. Kui sa ka siamaale mu weriwaenlane oleksid olnud, siis oleks nüüd mu kohus lepitust meie wahel otsida. Kui ma sulle ülekohut peaksin teinud olema, siis tahan ma seda iga wiisi heaks teha katsuda — sa wõiksid minult kõik nõuda, mis aga iganes soowid, ma tahaksin täita — ja kui sina mulle ülekohut peaksid teinud olema, siis annaksin ma sulle kõik andeks. Mina pean oma elust lugu ja sellepärast ka neist, kes teda mulle jälle on annud. Ara põlga mu tänu, ta tuleb diglasest

südamest. Minu huuled ei ole harjunud teiseti kõnelema kui süda mõtleb. Kas pean ma sulle rohkem ütlemas?

— Olgu siis, Armit, ma wõin su tahtmist täita, ehk ma küll su ilusaid sõnu enese kohta tõeks ei wõi pibada, kõneles noormees kindlamalt. Nüüd on kõik häda möödas ja sina wõid ka teada, kes su wabastajate seas on. Ma panen wäga imeks, et sa mind kohe ära ei tunnud. Naera nüüd, kui sul seks lusti on.

Sellega wõttis rääkija oma kübara peast, mis tal silmini pead katnud. Selle alt langesiwad pikad juuksed olade peale ning kaunis piiga nägu tuli nähtawale. Ta nõiduwad filmad naerataiwad nooremehele lahkest wasta.

— Wiida, imestas Armit.

— Noh, kuidas on nüüd su sõna pidamisega? küsis neiu pool naljatades.

— See leidus ei muuda seda mitte, wastas Armit kindlalt. Ma olen sulle ülekohut teinud, ma palun seda siinsamas andeks, kui sa seda weel andeks anda jaksad. Ma tunnen nüüd, mil wiisil see sinu pehmesse südamesse on torganud — ma kahetsen oma rumalust südamest — anna mulle andeks — lepi minuga ära — ma tahan kõiki heaks teha.

— Ütelda on kerge, ma tahan kõik heaks teha, wastas piiga. Aga kuidas paned sa meelislille jälle kaswama, kui ta katki on murtud?

— Wabest teeb murdmine murdjale enesele rohkem walu kui lillale enesele. —

— Aga walu ei wõi walu parandada.

— Wiida, su sõnad panewad mind meelt ära heitma, hüüdis Armit walusa healega.

— Sätame selle jutu, Armit, ja läheme teiste järele. Näe, päike palistab juba taewa serwa ning kōik meie feltsilased on juba meie filmist kadunud.

— Wiida, ära jäta mind mitte üksi siia — sa oled minu wangist peastnud, peasta mind ka nüüd mu piinast.

Tütarlaps jäi seisma.

— Kadodus on mind niikaugele saatnud, rääkis Armit. Ma olen sind ainult mõni kord näinud — su filmad ja su nägu ei läinud ialgi enam mu meelest. —

— Ja sellepärast said sa mu waenlaseks nagu kōik teised? rääkis piiga wahela.

— Ma nägin, et sa Wiboanet armastasid ja mind põlgasid.

— Ma ei ole kedagit põlanud, aga olen kōikide teiste poolt põlgamist leidnud — üksi Wiboane on mu wasta hea olnud. Kui losjiherra ükskord mind oma metsast puutorjamise pealt kinni wõttis ja mind hirmsaste ahwardas, siis oli minu hea isagi mu wasta külm. Ma mäletan weel wäga selgeste, mis ta ütles, kui losjiherra oma ratsapiitsa minu pea kohal keerutas. „Löö aga, need hoobid kukuwad su enese pihta.“ Need oliwad ta sõnad, milledest ma praegugi weel aru ei saa. Tema pärast oleksin ma wistist pekka saanud, kui mitte Wiboane sinna ei oleks juhtunud, kes wahela tuli ja mind kaitfes. Selle teu eest pidi ta aga siit hoopis ära põgenema, sest losjiherra ahwardused oliwad hirmsad. Nüüd

oli ta kord jälle hulga aja järele siia kaima tulnud ning kōhe weeti ta tondilosfi.

— Ja teda läksid sa peastma!

— Teda ja ka teisi.

— Oh kui mina Wiboane asemel oleksin olnud, õhles Armit.

— Mikspärast tahad sa teise asemel seista, kas igauks ka enese asemel mees ei wõi olla?

— Kōik ei leia truu piiga armastust — see õnn on üksi Wiboanel olnud.

— Wiboonele hülgawad paremad tähed — mina kustun nende kõrwal ära.

— Hüilga minule! minu südamele toob see taewa õnne. Waata lepitusega mu otsa, siis on kōik wiha mu hingest pühitud ja ma olen jälle hea inimene ning mu walusad südame haawad paranewad ära.

— Sa oled iga tingimisega lubanud heaks teha, mis halb olnud, rääkis Wiida, ma panen sulle ainult ühe tingimise ette, millega ma lepin. Lõpeta wiha pidamine Wiboanega, siis olen ka mina sinuga leppinud. Kas oled sellega rahul?

Armit andis oma kae.

Armutunnistus ja needmine.

Tali oli sellest ajast saadik maad oma pehme walge tekiga katnud ja sooja päikese sulatawate kiirte eest warakult jälle põgenenud. Ilus kewade oli lin-
nub wõderalt maalt tagasi meelitanud ja metsad lau-

lumeisfritega täitnud ja üleni täidetud jõed ja maha
 ojad woolasivad rõõmsa wulinaga hiilgawal päikese
 paistel mere poole. Tasane tuuledõhk oli oma tal-
 wise kareduse kautanud ja puhus pehmelt üle maha
 ja maa, nagu tahaks ta sureliste rindadest wõt
 maapealsed mured ära wõtta ja õnnelisi kewade tun-
 deid asemele anda. Ja see nõuu näis tal ka kallis
 hästi korda läinud olema.

Metsa sees wuliseja oja kaldal istus üks piiga,
 nii kallis kui kewadine koit ja waatas üksi filmi
 lainte mängusse. Ta palgilt paistis magus õnn,
 aga ühtlasi ka waike walu. Ta õrnu palgeid, mis
 kahwatanud oliwad, kattis hõõgaw puna nõidliku
 lenadusega ja ei lastnud mitte kergelt oru saada,
 kas see ilusa kewadise ilma wõi seespidise tundmuste
 mõju oli. Mis ta südames ilma eest warjul seisis,
 seda awaldasiwad ta sõnad, mis ta tasakeste iseene-
 ses rääkis.

— Kuldne päike siniseb taewa wõlwil, oh kui
 sa teaksid, misfugusid leekisid sa ühe waese tütarlapse
 südames põlema süütad, siis ei paistaks sa mitte nii
 soojalt maha. Mis aitab see õnn, mis rinda üht-
 lasi ka waigistamata walujõed woolama paneb!
 Uputa parem ära oma kuldkirtesse need magusad
 igatsused, millel film läbi walu pisarate randa ei
 näe. Jää seisma, sa õrn kewade tuule õhk ja ära
 kanna mu mõtteid tundmata teedele, kust nad teda
 ei leia, keda nad otsiwad. Jätke rahule mind, teie
 ilusad unenäud ja ärge petke mind petliku lootustega.
 Ma ei wõi ju teda ometi leida ega kätte saada —
 ialgi! Waene rind, ole rahul selle trööstiva tundmu-

sega, et sa talle head oled teinud, et sa talle oma
 tänu wõlga oled tasunud, teda wangist peastnud —
 ära igatse muud — see on wõimata — wõimata!
 Temale hiilgab teine taewas kase truu tähega —
 sina wõid närtstida, sinu filmade sära on talle tume,
 nad ei tungi ta südamesse. Oh kes lõhub küll need
 waheseinad, mis meid lahutawad! Süda, jäta oma
 tuskumise, ja ei wõi oma igatsuse eesmärgile ialgi
 jõuda, rind, ära pöksi tundmuste määsul, waid
 heida enesest ära unenäu ilutsemised. — Aga kas
 pean ma siis tõeste ennast ühe inimesega kõitma, kes
 mulle hirmus on. Kas wõib helde taewas seda tõeste
 tahta? See oleks mulle hirmsam kui surm — ja surm
 ei olegi nii hirmus. Teie, ilusad lained, ka teie
 ei wõta mind lahkestest wasta ja ei kata mu walub
 igatse waikega? Teie ei räägiks sellest kellegile,
 et teie pehmes süles kord üks õnnetu piiga rind oma
 tuskumist on lõpetanud! Ja misfugune surelik teie
 kõnet mõistab. Kui te ka pikke keelel kiskendaksite?
 Ei, ei, ma usaldan teid, wõtke mind oma saladuse
 sülle wasta, ma tulen — ma tulen!

Mutamise heal ehmatas ta neist mõtetest üles.
 Ta waatas ümber. Tema selja taga seisis ta jamp-
 situste ja unenägede paleuslik pilt, ta igatsuste
 püha kuju!

— Wiboane! — sofstasiwad ta huuled.

Wiboane seisis sõnata paigal, nagu oleks ta kinni
 naelatud. Ta ei olnud wistist mitte seda piigat
 näha lootnud.

— Kõrgeid jumalad! kogeldas ta wiimaks suure

imestusega, kas sa tõeste ise oled, wdi näewad mu filmad wiirastust?

— Miks räägid sa jumalatest? küsis piiga wähe aralt. See on patt taewa pühaduse ja ristiusu wasta.

— Ma ei ole paremat Jumalat tundma õppinud, kui minu isaisade jumalaid, wastas noormees. Ma ei ole ristiusust midagi head kuulnud, waid olen neist inimestest üksi jõledust näinud, kes seda usku peawad. Sellepärast pöörasin ma ka sellele usule selga ja läksin oma isaisade jumalate juurde tagasi. — Nad on mind küll weega ristunud, aga mis mul muud teha oleks, seda pole ma kuskilt kuulda saanud. Ma tean, et mind sellepärast põlatakse ja paganaks hüütakse. Ütle, kas pole tõsi, ja kas sina mind ka sellepärast halvaks ei pea?

— See pole ju sinu süüd, kui sulle ristiusu kõrgust ära ei ole seletatud, tähendas piiga.

— Su sõnad on täis magusat waigistamise rohku mu südamele. Nii wõib ainult hea inimene kõneleda.

— Aga ma näeksin siiski wäga hea meelega, et sa omad jumalad maha jätab ja õige usu poole pöörad, ütles piiga. Kui sa halbu inimesi ristiusu tundma oled õppinud, siis ei ole see mitte usu süüd, waid inimeste delus, mis usust ei hooli. Diglane ja auus inimene wõib ristiusus wäga palju õnnistust leida.

— Olgu siis, kui sina seda nõuad, ütles Wiboane — ma jätan oma jumalad maha. Ole sina mu jumal, mu ristiusust, mu taewane õnn, mu elaw täht, kes mu eluteed walgustab! Ütle, kas tahad seda olla?

Piiga oli ülestõusnud. Ta waatas ütle mata õnnega nooremehe otsa. Pidi ta seda weel suuga üttelema, mis ta filmad ju nii selgelt isegi tunnistasiwad? Siis aga ajas ta enese sirgeks ja ütles kindla healega:

— Wiboane, mis sõnu sa räägid? Sa tead ju, et üks teine piiga on, kes siud kõige palawamalt armastab ja kellel sinu peale kõige rohkem digust on.

— Minu peale ei ole kellegil rohkem digust kui sellel, kelle kaunis kuju tähtede paistusel ja õõ pimedusel minu meeles on mõlkunud, kelle taewane pilt mind oma nõidusega wangipõlwes ja wabas elus on õõne ära seletamata magusa waluga täitnud. Kui sa teaks, mis õuguse igatsusega ma seda kaunist piigat olen otsinud! Ma olen igal pool otsinud, aga pole kuskilt leidnud — keegi ei teadnud mulle temast midagi kõneleda — ja nüüd olen ma ta leidnud — wotamata. Kas wõid sa ennast selle õõne tundmuse sisse mõtelda?

Piigake wärises kõigest kehast. Ta filmis hiilgasiwad kuldpisarad.

— Ma tunnen seda õõne ka, ütles ta siis tafa.

— Piiga, sa tundmata koidulill, sa tahad minu olla, hüüdis noormees tormiliselt — õõ, ma näen seda su filmist, su terwest olekust, kui su roosihüües ka waitiwad.

Ja neiu langes wastu panemata ta kaenlasse. Palaw, kaua kestaw musu pani uuele lepingule murtamata pitseri peale.

Nende hingedes paistis niisama selge päike, kui sinises taewas.

— Ütle mulle, mu kallis armuke, kuidas on su nimi ja kes sa oled? küsis Wiboane wiimaks õnnetujus ilusa piiga kätt oma käes pidades. Ma pidin juba uskuma hakkama, et sa paljas nõiduslik mõtte-
taju olid, keda keegi hing siin ümberkaudu ei tunnud.

Neiu oli korraga sügavasse mõttesse jäänud. Ta oli jampsitujus kõik ilma ära unetanud. Nüüd tõusid talle teistsugused pildid päha.

— Ära ndua seda teada, kes ma olen, ütles ta siis kurwalt. Ma aiman, et see meie õnne võid rikkuda — oh, ma kardan. — —

— Ära kardada midagi, waigistas noormees. Meie eluford peab paranema, ütlen ma sulle, meie rahvas peab ülekõhtu ikke oma olude pealt maha raputama ja meie kurjategijad peavad oma teenitud palka leidma — meie peame jälle wabaks saama — seda tõutan ma sulle, mu armuke. Seefama käsi, mida kord kolwatu lossiherra oma munga läbi murda lastis, on jälle paranenud ja ihaldab kättemaksmist.

— Kättemaksmine on minu päralt, ütles ristiusu Jumal, rääkis piiga tase wärisemisega. Ühewardamine on hirmus — ära tee seda mitte, see võid ränka õnnetust tuua.

— Kas sina ka meie waenlaste eest seisad, kelle üle meie lossiherra Wilken von Siede on? küsis Wiboane imestusega.

— Ma olen tema lihane tütar Hilba, rääkis piiga rõhutatud healega.

— Sina, Hilba, tema tütar! hüüdis noormees ja kargas tagasi, nagu oleks ta kihwtijele usfile liig ligidale astunud.

— Jah, aga miks see sind nõnda wäga ehmatab? Sa näed ju ometi, et ma oma isa elu eest pean seisma.

— Oh, mu ilusad unenäud on kadunud, mu taewas kõige ta iludusega purustatud, õhtas Wiboane oma otša ette lüües.

— Mis kõne see on? küsis Hilba imestades.

— Tagane minust, kiusaja, sa oled selle liha ja weri, kelle peale ma jälestusega pean waatama. Haa, nüüd näen ma ka sinu kätte külles oma isa, oma sugurahwa werd — ja see kisedab kättemaks-
mist. Mine minust, sa hirmutes kõige ilusama muru-
piiga näul — ära waata oma ussifilmadega mu otša, su pilk on kui põletaw leek — ma olen sinu sugu ja sellega ühes ka sinu ära neednud. Kuidas võid su ilus nägu mind nii hirmsaste pimestada, et ma ennast sellega tahtsin ühendada, kellele ma hukatust olen wandunud. Mu isa luud on selle tunnistajad — ma olen neile tõutanud — ma pean sõna. Ma olen sind armastanud, nagu surelik süda armastada jõuab — ma armastan sind praegugi meelt ära heites — aga ma tahan sind wiikama õppida, tahan sind kõigest hingest polata, ja hirmus ussifugu, keda ma eluotsani nean.

— Wiboane, Wiboane, hüüdis neiu südame waluga ja langes oma armastatud nooremehe ette maha. Ta oli sõnata, ta ei saanud rohkem kõneleda.

Hirmus torm mässas ka Wiboane südames. Siin seisid nüüd ta hinge igatsuse helkiw eesmärk — tema kaua oodatud südame armuke — aga ta oli ta kõige suurema kurjategija liha ja weri, kelle sees kõige

wähematki libet inimlikust tundmusest ei wõinud olla — ta oli tema ja ta sugu ära wandunud — ja ometigi armastas ta nüüd ühte niisugust ärarääkimata, nõdrameeleliselt. Siiski ei kestnud wõidlus kaua. Piirita wiha wõitis. Ta lükkas piiga tugewaste enesest eemale ja läks ruttu ära.

See ootamata juhtumine oli Hilda meeled riisunud. Ta oli jõuetult maha langenud, süda tuisus hoo kaupa, weri jooksis kord hirmsa kiirusega, siis ähwardas ta jälle seisma jääda — ta uskus, et surm lähedal on.

Päike paistis ifka ühte wiisi soojaste maha, wjake wulises wana wiisi ja tuule õhk oli niisama pehme kui ennegi.

29.

Jüripäewa õõ.

Tondilos ei olnud sügisesest juhtumisest saadit mitte enam rahwale kardetaw. Jutud inimeste kadumisest kadusiwad aega mööda ära ja iga mees wõis jälle julgeste kardetawa lossiwaremetest niihästi õõsi kui ka päewal mööda käia. Endine hirm oli lõpnud ja endine tontide hullumine tondilossis kadunud. Kõik näis waiksaks jäänud olema. Siiski aga waltises seal mõni kord ka iseäralik elu.

Ilusad kewade ilmad oliwad ainult mõne päewa kestnud ning siis Jürikuu tujudele täie woli jätnud. Iseäramis oli Jüripäewa ees torm nagu wangist wallale peasenud ja ei wäsinud päewase möllamisega weel ära, waid hullas ka õõ otja taga järele. Pil-

wis kiuta taewas tegi õõ nii pimedaks, nagu oleks sügise õõ käes. Metsapiud painusiwad tuule käes madalale ja mõnigi wana tugew tüwi, kes tormidele aastakümnete ja sadade kaupa kindlalt wastu pannud, nõrktes looduse wäega wõibeldes ning lastis oma ilusa krooni praginal maha kukkuda. Näis, nagu oleks torm kõik tondid täna oma peidupaigast wälja hirmutanud, sest pea iga põõsa warjul tondilossi lähedal liikus musti inimese kogusid, kes tondilossi müüride wahel ära kadusiwad. Ka ülewal waremete müüridel oli inimese kogusid liikumas, kust tuulehõogude wahel tasane jutu kõmingi maha ulatas.

— Kas rahwas koos on? küsis üks heal.

— Koguwad praegu, wastas teine.

— Ega meid siin ometi keegi ei luura?

— Niisugusel õõl, kus tondidgi ulu alt wälja ei julge tulla, ei wõi keegi luuramas olla!

— Aga Harjumaalt ei ole weel sõnumit tagasi tulnud?

— Ei ole weel.

— Nüüd on juba aeg käes — kus ta peaks olema?

— Wõib olla, et ta ei tulegi. Sest nii pea kui kõik walmis on ja terve Harjumaa sellest osa wõtab, siis antakse meile märki.

— Kuda wiisi?

— Raiesmiku kingu peal süüdatakse wana Baja-mäe hurtsik põlema. Selle leegid saawad kaugele pealehakkamise märki andma, sest õõ on pime kui fott ja kannab tulekuma üle maa laiali.

— Kas seda märgi andmist igal pool teatakse?

— Ma olen perest peresse ja külast külasse kõik

wallad läbi käinud ja sõnumi laiali kannud. Kõik on walmis nii pea kui tulekuma taewa serwa wal-gustama hakkab.

— Siis tuleb see otsustus filmapilk, mil meie rahwas kas oma wabaduse kätte saab ehk ta lootuseti hauda kannab. Teist teed ei ole ega muud nõuu üle ei jää. Seda peame oma meestele kõwaste südame peale panema, et nad julgust ei kautaks ning selle läbi meie terwet ettevõtet nurja ei laseks minna.

— Aga üks peab siia ometi walwama jääma, kas tulekuma näha on?

— See on õige! Jää siia, ma tahan mehed all kõik kokku koguda ja neile weel asja tõsistust ette panna. Teata aga meile nii kohe, kui midagi näha on.

Sellega jäi kõik wait. Tuul kõhas endist wiisi ja tõi wihma ühes ning inimeste kogud kadusiwad all müüride wahetele. — — — — —

Selsamal ajal istus üleweel mõisa maja suures heledaste walgustatud saalis hulk rüütliid pidulaual kalli marjawiina pudelite taga. Kõik oliwad rõõm-sas tujus ja kõnelesiwad läbisegamine suure healega naerdes. Noored ülemeelsed rüütliid jutustasiwad teine-teisele, kuidas nad oma talupoegade käest kümnele maksu sisse ajawad ning seal juures maksu toojaid tüsawad. Kõik naeriswad selle peale, kui keegi jälle midagi uudist teadis ütelda.

Selle meesterahwa seltskonna seas oli ainus naisterahwas Hilba, kes oma isa wõeraid pidi tali-tama ja seal juures külaliste kõnesid kuulma. Ta kõrwad huugasiwad ammu juba nii, et parem maa alla oleks pugunud kui niisugust kära kuulnud.

— Noh, Hildakene, hüüdis Wiljandi komtur naerdes, kui see temast mööda läks, kas pole tena ja lõbus jutt, miks ei taha sa ka meie seltsis wiibida? Istu siia, ja ma tahan sulle kohe naljakaid juhtumisi jutustada, nii et su alatine peawalu jäädawalt ära kaub.

— Mina ei taha niisuguseid lugusid kuulda, neid ei kuule keegi naisterahwas, wastas Hilba kül-malt ja tahtis ära minna.

— Oh ja rumal ära hellitud ema-tütar, ütles komtur ja tõmbas piiga käest kinni. Wiljandis mõis-tawad ka sinu wanudused piigad wäga hästi juba töörahwa jäuks piitsa tarwitada — ja seal on koguni teine kord kui siin, kus igamees oma pead tantsub ja lõssipreili neid weel inimeste sekka loeb.

Hilda oli enese komturi käest lahti kiskunud ja waatas ahwardawa näuga tema otsa. See naeris selle üle südamest.

— Piitsa tarwitamine ei ole kunst, seda wõiwad ka need teha, kes siinamaale ise piitsa saanud, rääkis piiga põlgdusega. Mõtelge selle peale, et teie oma ülekohtuse waewamisega waesed inimesed wihale olete äritanud, kes seda ka kätte wõiwad maksa, kui kan-natus katkeb. Mis saab siis?

— Ahahah, naeris komtur südamest — koer maksab kätte, kui ta peremehe käest piitsa saab! ja hobune koorma ees hakkab oma ajaja wastu mäs-sama! — —

— Mis walgus see seal peaks olema? küsis üks pidulistest komturi jutu wahetele ja waatas ise aknast wälja.

Rõik waatafiwad aina poole. Kaugel pimedadaewa all walwendas midagi isearalikult.

— Wistist on mõni wilets orja urtsik põlema läinud. Rahju, et see nii kaugel on, muidu wõits seda nalja waatama minna.

— See oleks tõepoolest naljakas, rääkis komtur rõõmsas tujus. Midagi ei ole lõbusam, kui neid kookunud orja kogusid näha, kes meeletumalt kui pooled hullud tule ümber tantsiwad ja oma räbalaid tulest wälja kisuwad. Sakala maal olen ma oma külalistele seda nalja teinud ja paar tõdrahwa hurtfikut põlema pannud. Oh, see oli niisugune nali, nagu ma omas elus paremat enam ei ole näinud. Raske unega, nagu nad laisad worstid juba oma loomu poolest on, ei arkanud nad enne üles, kui tuli juba kõrwetama hakkas. Aga siis oli jooksmist ja karjumist, et kas wõi naera lõhki.

Rõik naerfiwad ühes. Hilda kuulis seda naeru, see käis talle südamesse, ta läks ära sellest seltskonnast, kus inimlisi tundmuisi jalgadega sõtkuti.

Naer ei olnud weel lõpnuud, kui häkiste eeskojas kolinat ja mürinat kuulda on. Saali ukseid lähewad lahti ja hulk mehi finni kaetud nägudega tungiwad sisse. Rõigil on sõjariistad käes — kirtwed, angud labidad, noad —

Rõõmus prassijate seltskond oli ära ehmatanud. Keegi ei teadnud, mis see peab tähendama. Oli see mõne naljahamba kuri nali, wõi tõsi?

— Talupojad, sai lossiherra kõige enne suure ehmatuse järele sõna suust. Mis on teile pähä tulnud, kes on teile luba annud oma herra majasse

tungida? Andke filmapilk wastust, ehk muidu lasen ma teid furnuks peksa.

— See ahwardus ei hirmuta meid mitte, wastas üks tugew heal sissetungijate seas, teie wõimus on murtud, teie walitusus on langenud, nüüd tahame ka meie ford peremeheid olla, teie olete juba küllalt kaua meid piinanud — andke endid heaga alla!

— Teie olete hulluks läinud, hüüdis lossiherra. Kes oleks seda enne näinud, et orjad oma isandate wastu nii häbemataks lähewad? Sõjariistad kätte ja raiuge maha need lurjused, kisedas ta tulises wihas oma rüütlite poole.

— Pidage, mitte ükski ei liigu paigast, kel elu armas on, wastas kõneleja oma kätt palja mõdoga üles tõstes. Sina, lossiherra, pead seda üleskohtuks, kui waese rahwa kannatus sinu ja su sugu wastu katkeb — ütle mulle, kus on wana wapper Mando, kus on tema poeg Wiboane, kus on ta naine Wamba, kus on su tütre kaswataja lossieit, kus on tema poeg Armit? Kosta mulle! Kes on nad hirmsa naljasurma kätte tondilossi saatnud?

Lossiherra oli selle kõne üle kohmetanud. Siis peasis ta hirmus wiha sõnades lahti.

— Wilets ori, kuidas julged sa niisuguseid sõnu oma suhu wõtta ja minu käest otfust nõuda? Kes on sulle luba annud tondilossi saladustesse puutuda — kas sa ei tea, see maksab su elu! Mu auusad rüütlid, wõtke need warese näud finni ja pekske nad furnuks! Kus on ometi mu Goswin, et ta niisuguste järele paremine ei ole walwand: Ka tema peab mu wiha tunda saama.

— Asjata ahwardus, ütles kõneleja rahuga, ta on oma palga kätte saanud, nüüd on kord sinu käes! Ara hukatud inimeste wainud on sinu kättemaksjaks saanud. Waata siia, kas sa seda nagu weel tunned?

Nende sõnadega tõmbas ta oma näukatte eest ära. Ta näü arm oli heleda tule walgulsel selgeste näha.

— Armit, hüüdsiwad lossiherra ja Wiljandi komtur pea ühel healel.

— Haa, teie wärisete juba — mikspärast? küsis Armit ahwardades. Teie olete Armiku tondilossi surma mõistnud — ta luudki oliwad juba teie teades kõdunenud — aga nüüd on ta teie ees ja nduab aru oma süüta hukkamõistmise üle. Minu kohus on ruttu mõistatud! Andke endid alla, teie jauks on tondilossi ruumid tühjaks tehtud — wastapanemine on asjata. Waata selle tulekuma poole, see on märgiks, et praegusel filmapilgul terwel maal rüütlik maha saawad lööbud ja nende lossid ära põletatud. Waata, kuidas siin ja seal filmapiiril uued tulekumad ülestõusewad ja iga filmapilguga nende arw weel kasvab ja paistus suuremaks läheb. — Näed? Tee ruttu, meie ei taha mitte kõige hiljemad olla.

Tõe poolest oliwad ka mitmes paigas tuleleegid paistma hakanud ning pimeada öö walgeks teinud. Piduliste purjus pead oliwad ühe korraga selgeks läinud ja hirm julguse mõitnud.

Haa, see on ju päris põrgu wärk, ütles lossiherra wälja waadates, ja seda julged sa ise rääkida. Murjatu sulane!

— Meie ei taha oma waenlastele mitte kätte maksa, ilma et nad teaksiwad, mispäraast see on; ei, nad peawad teadma, mispäraast nad peawad oma inetu elu wälja õhkama. Kas annate endid heaga alla?

Wastuse asemel tormas lossiherra, kes lähemast warnast mõõga kätte oli saanud, Armiki peale. Kõik rüütlik tegiwad sedasama, nii et tore pidusaal filmapilk hirmsaks sõjaplatfiks ümber oli muudetud. Wiha ja meeleäraheitmine andis mõlemal pool lõpmata waimustust, nii et surmapõlgdusega mõlemalt poolt wõideldi. Suba lamestiwad mitmed wõitlejad põrmandul oma were sees, kui tuba korraga walgeks hakkas minema.

— Loss põleb, hüüdis Armit. Tagasi, mehed, enne kui tee eest kinni on. Wäljas peame walwama, et siit keegi ära ei pease! Üksi Hilda preili elu peate teie hoidma.

See uus sündmus lõpetas wõitlemise filmapilguks. Tuli ei lase omaga naljatada, tema eest peab iga hing ennast peastma. Selle läbi muutus sõda ka kohe korratu edasi tagasi jooksmiseks ning igamees katsus ennast peasta. Aga kuhu pidiwad põgenejad peasema? Kes tulefurmast peasis, see jooksis waritsejate kätte, kes lossi ümber olitwad piiranud.

Nüüd alles hakkas hädaoht oma täies suuruses piduliste filma paistma. Meelt ära heites tormasiwad nad põlewast majast wälja ja katsusiwad enesetele waenlastest teed läbi raiuda, aga langesiwad. Üksi lossiherral Wiljandi komturiga oli korda läinud ära põgeneda — kõik teised oliwad külmaks tehtud. Ka nemad ei olets muidu peasenud, kui nad mitte

enestele saalis langenud Gestlaste riided selga ei oleks ajanud ning sel kombel tundmata wiisil wastaste riidest keelmata läbi saanud.

30.

Wiimsed termitused.

Hilda oli oma kambrisse põgenenud. Wõitlejate hirmus kisa ja hele tulewalgus wäljast tungis tema tupp. Ta ei teadnud weel mitte, mis sündinud oli. Almale astudes ehmatas teda katusele maha loitaw tuleleek ja hirmus palawus suitsuwinguga tagasi. Gemal tulewalgusel liitusiwad sõjariistadega inimeste kogud ja kisedasiwad hirmsa healega. Ta nägi oma isa külalisi lossist wälja jookswat, nägi nende meeleärakeitwat wõitlemist elu pärast, nägi nende lange- mist. Mis ta ammugi aimanud, oli sündinud — Kõutlite kisedawast ülekohtust oli rahwa südamesse kättemaksmise säre külwatud ning see säre oli alalise hõõgumise läbi häwitawaks leegiks kaswanud, mis nüüd laastates üle maa käis ja ärakawitust külwas, kus aga Saksa werd leidis. Oh kui palju ilma süüta inimesi ei pea oma wanemate, oma sugurahwa patu pärast kannatama! Ka tema tundis ära, et ta selle wiha ohtu riiki saab, ehk ta tüll alati waele töörahwa eest oli seisnud ning sellepärast oma sugu poolt põlg- dust leidnud. Nüüd oliwad nad ärapõgenenud, ilma et temale keegi kardetawast hädaohust sõnumid oleks toonud! Ja teisel pool seisis wihale ärritatud rahwas, kes nagu kiskja metsaline werd nähes weel were- jänulisemaks läheb. Mis pidi ta tegema?

Sel filmapilgul kargas ta toauks häliste lahti ja Pedro astus ehmatanud näuga sisse.

— Preili, sa oled weel siin! hüüdis ta hingetult. Loss põleb ümberringi; rahwas on hulluks läinud, on kõik rüütli ära tapnud — põgene, põgene, kallid preili. Lossi katus on juba ära põlenud, pea langeb lagi sisse, siis on kõik tuleroog, mis sees leida. Põgene!

— Kulla Pedro, kuhu pean ma põgenema. Kas sa usud, et need wihased inimesed mulle armu anna- wad, kes kõik mu sugulased ära on tapnud?

— Sinule peawad nad armu andma, Hilda preili, sa oled neile rohkem head teinud, kui keegi teine in- mene ilma peal. Ma tahan oma eluga sinu eest seista — kui nad sinu elu tahawad, siis peawad nad seda alles weel saama, kui minu süda enam ei tufsu. Põgeneme, tule minuga ühes!

Wõitjate rõõmukisa kolas wäljast Hilda kambrisse.

— Kõik, kes Saksa werd on, peawad surema! hõisati wäljas.

— Sa kuuled, Pedro, mis wäljas räägitakse, ütles Hilda imekspanemise rahuga, Mine nüüd, sa näed, et mina siit eluga ei wõi peaseda. Mine, enne kui hilja on. Ma tänan sind, et sa üksi weel minu peale oled mõtelnud, kuna kõik teised — ifegi mu isa — mind siia on jätnud. Surm on mul igal pool ees, miks peaksin ma waelete mässajate peale, kes meeleärakeitmisel hirmsaid tegusid teewad, oma were walamise pattu koormama? Minu elu on ka üsna asjata — omaksed on mul otsa saanud ja rahwas, kellele ma küll midagi kurja ei ole teinud, saab

minuga niisama ümber käima, kui minu südame-
 sugurahwa naiste ja lastega. Siimene oma mee-
 tumas wihas on ju hirmsam kui kõige worejänulise-
 m kiskja metsaline. — Ja nende seast on ka — Wibo-
 ane, kõneles ta tasemalt edasi. Mina mõtlesin temast
 teifiti — kōik oli pettus — ilus unenägu, mis üles-
 ärkamisega nagu suits tuule käes ära laub. Tema
 on minu äratõuganud, ta on minule kadunud —
 mistarwis pean ma weel elama — mine, Pedro,
 ruttu — kuule, juba hakkab loss koku langema —
 wii Wiboanele minu wiimseid terwitusi, ütles talle, et
 ma temast mitte wihas ei lahtu — mine nüüd, mine!
 Tuba oli juba palawat suitsu täis, leegid lõitwad
 äknast sisse, Pedro põgenes wälja . . . .

Wäljas hõiskas rõõmus rahwas pragisewa tule
 ümber. Nüüd oli ta wali peremees kõigi oma sõb-
 radega langenud, ta loss tuleroaks saanud — rahwa
 eesmärk — priius — oli käes, mis pidi ta weel tahtma?

* Metsawahelt tuli praegu ühe nooremehe koogu näh-
 tawale. Põlewat lossi nähes jäi ta kōhkudes seisma.
 Põksuwa südamega pühkis ta higi otsa eest ja waatas
 häwitawa tuleleegi poole, mis kange tuule käes kau-
 gele oma hirmust wäge kuulutas. Pealt näha wõit-
 les ta iseeneses, kas ta weel edasi pean minema,
 wõi seisma jääma.

— Oh, kui ma hiljaks olen jäänud! õhkas ta
 iseeneses — ma ei wõi teifeti, ma pean tema ära
 peastma.

— Wiboane, hüüdis üks peenike heal. Ta waa-
 tas ümber ja nägi üht naisterahwast enese poole
 ruttama. Pimedas ei wõinud ta näha, kes see oli.

— Kes sa oled? küsis ta.

— Wiboane, kas sa mind enam ei tunne?

Ja siis lükkas ta oma rätiku tagasi ning laskis
 tulewalgust näu peale paista.

— Wiida! hüüdis Wiboane imestades. Mis otsid
 sina siin?

— Ma ei wõinud üksi kodus olla kui kōik teised
 wälja läksiwad. Mu süda aimab midagi iseäralist
 — hirmust. — Need lõpmata tulekumad, mis õõ-
 pimedust walgustawad, on mu äraseletamata rahu-
 tusega täitnud — ma rõõmustan wäga, et sind siin
 leidsin — ütles, mis see walgus tähendab?

— Need, kelle pärast meie rahwas oma maa-
 mulda wrehigiga on lastnud, on oma külwi lõika-
 nud, ütles Wiboane sügawa healega ja näitas käega
 furnukehade peale, mis põlewa lossi ees oma were
 sees maas lamefitwad.

Wiida waatas metsa puude wahelt põlewa lossi
 poole, mille ümber tuttawad näud liikusiwad. Nende
 ees seisiwad langenute furnukehad, omaksed ja wõe-
 rad. Ehk küll wõit kallilt oli ostetud, siiski rõõ-
 mustasiwad need, kes elama jäänud, oma uueste
 loitwa priiuse üle. Wiida aimas, mis siin sündi-
 nud ja imelik kartus asus ta südamesse.

— Püha Maarja, mis on nad teinud, hüüdis
 ta kōhkunud healega. Seal põleb mõisa loss, ja
 need on ta põlema pannud — seal lamewad rüüt-
 lite furnukehad, ja need on nende ohwrid — Tae-
 wane halastus, mis on nad teinud! Kuidas jõuawad
 nad seda wastata, kui raudmehed nende käest kord
 aru nõuawad? Oh ma näen juba ette, et werised

päewad tulemas on, mis rahwale hukatust külwa-
wad. Taewa tulised nooled saawad kurjatööd hirm-
saste karistama.

— Wiida, mis sa räägid! hüübis Wiboane imes-
tades. Kuidas wõid sa sel wiisil meie suurest ette-
wõttest kõneleda? Kas sina siis tahad, et meie iga-
weste wõera kepi all peame orjama ja ülekohut kan-
natama? Mis siin sündinud, see on õige — õige!
saame jälle wabaks rahwaks, meie walime enestele
kuningad, meie isaisade waim saab jälle endise tuge-
wusega meie sees elama, meie wanad jumalad pea-
wad jälle meie wõõrdumata toed olema — meie
peame ise oma jala peal seiswaks rahwaks saama —

— Sa sina loodad ka seda? küsis Wiida.

— Rindlaste, oli wastus.

— Lootused on petlikud, neid argu keegi uskugu.

— Wiida, ma ei saa sinust aru. Sa oled ikka
iseäraline — imelik. Sa näed ka kõige selgemas
hõnamitu loodus kohutawaid tondikujusid. Mis keegi
on külwanud, seda peab tema ka loikama.

— Wiboane, see ongi, mis mind kartma paneb.
See külw seal ei wõi head loikust tõutada, ütles
Wiida losfi poole näidates, kus furnukehad maad
katsiwad.

— Tüdruk, sa kõneled asjast, millest sul aru-
saamist ei ole. Jäta maha niisugused mõtted, mis
rahwa mõtetega ühte ei lähe. Ära wiida asjata
oma kallist aega, ma pean minema — mul on veel
üks südame kohus täita.

Nende sõnadega hakkas ta edasi minema. Wiida
kargas talle teele ette.

— Wiboane, ütles ta paluwa healega, ära mine
mitte sinna, kuhu hukatuse seemet on külwatud. Kuule
mu palwet!

— Mis sa tahad minust, hull tüdruk?

— Wiboane, sa tead ju küll, et ma sind roh-
kem armastan kui oma elu, wastas Wiida kõwasti
nooremehe käest kinni wõttes ja tormiliselt oma pala-
twaid huuli sinna peale wajutades. Ära mine mitte
minust ära — ära sega ennast nende sekka, kes meie
kõigile hukatust kaela kisuwad —

— Wiida, mõtle, mis sa räägid? ütles Wiboane
oma kätt tagasi tõmmates.

— Põgeneme siit ära, kõneles piiga waimustu-
sega edasi. Kaugel, kaugel siit wõime waitist õnne-
list elu elada — ma tean üht saart suure mere sees,
kuhu kellegi Saksilase wali käsi, kuhu wiha ega kätte-
maksmine ei ulata. Seal elame õnnelise elu, seal
oleme kõigi hädaohtude eest warjatud. Tule mi-
nuga ühes — põgeneme, enne kui kättemaksjad oma
hirmust wiha meie peale saawad wälja walada.

— Sapsuke, kuidas pean ma nüüd arglikult põ-
genema ja oma suguwennad hädasse jätma? ütles
Wiboane manitsewa healega. Meie peame wiimise
meheni kofku hoidma, sest iga üksik mees peab selle
tugewa müüri kiwiks olema, millega meie waenlast
oma uuesti peastetud isamaalt tagasi peame hoidma.
Põgenemine oleks argdus — patt — — —

— Kui sa aga oma elu kautad?

— Siis olen ma seda oma rahwa ja isamaa
priiuse eest teinud — mis nõuad sa ühe mehe käest
rohkem?

— Ja kui selle läbi üks tütarlaps oma kõige ülema wara, oma eluõnne kautab ja õnnetuks, wiletjaks inimeseks saab — selle peale sa ei waata?

— Sää rahule, lapsuke, kus hulga õnn kaalu peal seisab, ei wõi üksiku inimese õhwori peale waadata. Hulga inimeste — terve rahwa eluõnn on iga üksiku inimese eluõnnest nii mitu korda suurem ja kõrgem, kui mitu korda ta ise üksikust inimesest arwu järele suurem on. Kes tohiks siis nii iseenele kasu nõudja olla, et üksi oma pärast nii üli suurt asja pooleli jätab ja arglikult oma nahka hoides pakku põgeneb?

Piiga oli oma ilusate filmadega ärarääkimata õrnalt nooremehe otsa waatnud. Nüüd langestiwad need kinni, käed kukkustiwad jõuetult kõrwa ja leha nõrkse ära.

— Sa ei armasta mind — sa armastad Hildat! ütles ta maha langedes tasase healega. Oh, ta on ka sind ära teeninud — ma pole sulle midagi head teinud — tema on kõik teinud — ma ei wõi tema peale wihtane olla, — ta on ka minu elu peastnud — —

— Hilda on minu elu peastnud. Hilda on minu head teinud? hüüdis Wiboane suure elawusega. Kas sa tunned teda? — Kas see on tõsi? —

— Jah — wastas piiga pea healetult.

— Do, siis olen ma ülekohut teinud! Miks räägid sa sellest mulle alles täna? Nüüd wõib kõik juba hilja olla — näe, loss langeb praegu kokku. — —

Ta tormas kui meeletu lossi poole.

Wiida waatas imestades ta järele. Ta ei saa-

nud aru, miks mees nii jooftis ja miks Hilda nime teda just sinna ajanud, kust tema teda ära tahtis hoida. Kus Hilda oli, kes wõis seda teada — ta ei olnud oma heldet sõbrannat kaua enam näinud, nii ei wõinud ta teada, kus ta elas — kes ta oli, seda polnud ta weel ialgi kuulda saanud. Et Wiboane Hildat armastas, seda nägi ta selgeste. Ta tahtis kurwastuse pärast meelt ära heita, et tema süüta puhas armastus sel wiisil tagasi oli läkatud. —

Wiboane oli lossi ette rahwa jekka jõudnud ning kisendas healetult:

— Kus on tema? Ta ei tohi delatega ühes hukka saada. Kas on ta peastetud?

— Kes? küsiti rahwa seast imestusega.

— Hilda — — —

— Kes nõuab Hildat taga? küsis lossi teener Pedro, kes kinni oli wõetud, kui ta põlewast lossist wälja põgenes.

— Kas sa temast midagi tead? küsis Wiboane tagasi.

— Tean, aga seda wõin ma üksi ühele inimesele rääkida, mitte kellegile muule.

— Kes see inimene siis peaks olema?

— Wiboane. Kui tema siin on, siis wiige mind tema juurde — temale ma räägin!

— Mina olen Wiboane. Räägi!

Pedro filmas rääkijat natuke aega kõrwalt, siis läks ta nagu röömsaks.

— Jah, nüüd ma tunnen sind; sa oled Wiboane, sellele Hilda preili wiimseid terwiseid saadab. Tema ei tule mitte wälja — ta teab, et ta ometi siit

eluga ei pease. — Minu kallis preili teab, et teie oma wiha tuju fees hirmsad olete ning sellega hirmust wastutamist oma peade peale wõtate. Ta ei tahta seda rasket walu koormat oma surmaga enam suurendada. Tal ei ole midagi ilmas enam oma — ta südamete sugulased on furnud — Wiboane on talle kadunud — tal pole kellegiga ilmas wõlgu, ta jureb rahuga — ta ei kaeba mitte teie peale, waid kannatab oma sugurahwa pattu.

— Mees, kas su sõnu wõib uskuda? küsis Wiboane.

— Nad on tema oma sõnad, kostis Pedro kurwalt. Pedro pole sealt midagi maha jätnud ega ka midagi juurde pannud — Pedrol on hea mälestus. —

— Siis peab see kallis elu peastetud saama, hüüdis Wiboane suures ärrituses, ja tormas põlewa maja poole. Range tuul tõi talle palawad leegid kaugele wasta ja sundis teda taganema. Wihas mässawad looduse wäed naersiwad nõdra inimese mõtlemata katset.

— Hilda, Hilda, hüüdis ta lõhkewa südamega tule sisse. Maja põles igalt poolt, katus oli sisse langenud, peasemise peale ei wõinud keegi enam mõtelda. Tuul kandis nooremehet meelt ära heitwa hüüde metsa laiali — tuli kohas wanawiisi edasi, wastust polnud kuskil kuulda.

Juba hakkas noormees aimama, mis hirmust wilja nende tulekõlwanamine maitsta andis. Ta oli Hildat kustumata leegiga armastanud. Kui see leek tord ka hirmsaks tõusis ja häwitawaks wihaleegiks muutis, siis oli see ometigi lühikese aja kestnud.

Ribe kahetsus oli selle asemel südames maad wõtnud ja nüüd loitis walus kahetsuse leek niisama kõrgesse, kui see tuli, mis taewa poole keerles ja wahest ka tema kõige kallima hinge igawese taewa õndsuse kodusse wiis. Ta oli Hilda enesest põlgdusega ära tõuganud, kui kuulis, et ta rüütli sugust on. Pime wiha rüütli sugu wasta ei lastnud teda kallist kiwi ära tunda.

— Tema on sulle head teinud — ta on sinule pimedasse wangitorni süüa ja juua toonud, rääkis ta iseeneses: Kui keegi teine enam sinu peale ei mõtelnud, siis oli tema see jumalate saadik . . . ma tean nüüd, et see mitte unenägu ei olnud . . . see oli ilmsi . . . see oli tema ise . . . ja sina lükkasid ta enesest ära . . . ja tegid talle rääkimata südame walu, aga tema on sulle seda andeks annud . . . ta on ilma wihata hirmas tulefurmas sinust lahkunud . . . Oh mu waene pea kuumab otsas . . . mu süda lõhkeb kange walu pärast — — — Kes wõib seda mõistatust seletada et ühel werejänulisel rüütli niisugune tütar on — tal ei wõi mitte sedasama werd soontes woolata, mis kõik teised Saksad hirmsaks teeb. — —

Rahwa hüüd äratas ta neist mõtetest. Ta oli nende inimeste peamehiks heitnud, kes waenlastega ühes ka selle elu olitwad riisunud, kelle eest ta nüüd kümme surma oleks furnud, kuna ta tema enne halastamata enesest ära tõukas. Nüüd wõis ta jälle oma algatud teed julgeste edasi sammuda — teist sarnast kalliskiwi ei olnud tal enam puruks tallata. Kes hulga õnne otsib, peab tihti oma õnne õhwerdama.

— Wõta mu wiimsed terwitused, ja ülekõhtuselt

ära tõugatud, aga surmas leppinud ristiusu ingel, hüüdis ta veel suitsewa tulekuhja peale waadates. Mina tahan oma walusad haawatud ära tunda, kui nad ka parandamata on — paari ei oleks meist ifka wõinud saada — meie armastamine pidi igaweste nooreks jääma, kui koidupeiuul ja ehaneiuul õndsatel suweöödel. — — Arg süda, mis püiad sa oma inetumat tegu pureda teiega kinni katta — sa oled ometi ühe ilusa elu lõpetaja — ühe puhta südame mõrtsukas — — joo tühjaks see karikas, mida sa enesele kibeda meeleärakeitmiseega oled täitnud. Siinmene, kui lähike on sinu nägemine ja kui pealiskaudne su kohtumõistmine. Kui sa ohtakaid oma lilleaias ei falli, siis kisud sa nendega ühes ka oma kõige kallima lille üles! Tuleleegid, mis lendate teie taewa poole — kannate teie Hilda hinge ülesse ja kuulutate tähtedeale seal üleweel, et ta minuga ära on leppinud, ehk näitate oma wihasse keerlemisega, et süüta weri kättetasumist igatseb? — — Mu süda on täis haawu, — ta on lõhkenud!

31.

Mis weel Jüripäewa ööl sündis.

Sialgi enne ega pärast pole Harjumaal õõ sar-nast tule paistust näha saanud kui Jüripäewa ööl 1343. Paksud wihmaga täidetud pilwed tõttasid wileda tuule tiitwul kiirelt üle maa ja paistsid tulekumal nii imetarwalised mustad, nagu kannaks nad sügawaid saladusi enestes kaugele. Sa ometi

kuulutasidwad nad selgemalt kui kõige heledam häda-sarwe heal seda, mis pime õõ oma süles peitis. Oli see Gesti rahwa priiuse hommiku koit, mis pimedat õõd walgustas, wõi oli see kustutwa küünla wiimne heledaste loitmine ta surmawoodil?

Rööda maad wajasidwad rahwaparwed häwitawa mere laine kombel edasi, panidwad Sakste elumajad põlema ja löiwad armuheitmata kõik maha, kes Saksa werd oli ja neile teele juhtus, olid need mehed, naised ehk lapsed. Ettewalmistused olidwad nii kawa-laste toimetatud, et sellest Sakste kõrwu kõigewähematti teatust polnud ulatanud. Sellepärast oli rahwa wõit ka täieline. Sojariistadega ilmusidwad nad häkiste mureta rüütlite majade ees, murdsidwad wägi-waldselt lukus ukssed lahti ehk süütasidwad nende majad põlema ning raiusidwad siis maha, kes ennast tulesturmast tahtis peasta. Raua wastapidaw ülekohtune kannatamine oli kattenud ja piirita wihale maad annud, mis hukatust külwates üle maa käis. Merelainetele tehakse tammid ette, jõgebeale antakse uued teed ja juhatakse wihased laened teise paika — aga inimese wiha on kui häwitaw tuli, mis maad ja metsad ära sööb, ning kellele keegi surelik piirifid panna ei suuda.

Wiboane oli oma seltskonnast natuke maha jää-nud, kui see maha põlenud maa-ülema lossist tule-walgel ööl edasi minema hakkas, et endid teistega ühendada, ühes wõidelda ja ühes wõita. Ta süda oli raske ja meel nukker — sest see heal, mida südame-tunnistuseks hüütakse, kaebas raskete tema peale ja mõdistis ta tegu armuta hukka. Tema teadis ju ette

ära, mis täna õpsi terwel maal sünnib, miks ei olnud ta Hilbat ära peastnud? Miks pidi nii auus hing delatega ühes hukka minema? Kas siis lapsed wanemate pattude eest peavad kannatama? — Ta ei olnud enese meeletst sugugi parem kui lossiherra, kes süüta inimesi oma hirmsas wangi-lossis nälguda laskis. Ta kahetses peaaegu kõik seda, mis tema äsfitamise peale ette oli wõtetud. Kui tema mitte nii järelandmata kihutaja ei oleks olnud, siis oleks ta täna kõik wana wiisi olnud. — Aga isa surm, taewani kisendaw ülekohus — uuesti ülesse ärganud priiuse igatsus — need oliwad need tugewad sundijad, mis teda rahule ei jätnud. Ja oli ta kord peale hakanud, siis ei wõinud ta nüüd enam seisma jääda. See oleks tema ja terve rahwa hukatus olnud. Ta ei olnud nüüd mitte enam enese pärast, waid rahwa oma. Ta filmad läksiwad niiskeks, kui ta kustuma tuleleegi peale waatas, kes oma töö ära oli toimetanud.

Ta läks oma wendade järgi. . . .

Raua, kawa, oli ta metsa mööda edasi ruttanud, enne kui oma mehed lätte sai. Nende elaw kõra pani teda kuulama. Heledad paluwad healed tungisiwad kõrwu. Ta ruttas edasi ja peagi oli ta kawatsejate keskel. Praegu tungis üks talupoeg ühe naisterahwa kallale, kes särgiwäel ja palju jalu kaht pool halasti last enese käte wahel hoidis ning haledaste armu palus.

— Pea kinni, mees! hüüdis ta oma tugewa päsfihealega. Mis seal on?

— Siin on üks rüütli proua oma kabe lapsega,

waatas ta naerdes. Ta on kusgilt salaja putkama saanud, ma tahtsin ta wiletsat elu lühendada.

— Armu, armu! palus naisterahwas surmahirmus. Halastage ühe waese ema peale. Mis kurja on need wäetifised teile teinud, et neid hukatuse sisse tahate saata?

— Neist wõitwad aga meile niisama sugused rööwliid kaswada, nagu kõik su suguwõsa, andis mees wastuseks. See on meie waenlaste liha ja weri — kadugu see!

Enne kui Wiboane wahela sai astuda, käis kirwes mehe käes ringi, ja naine langes surmalt oma were sisse maha.

— Tagasi, ära puutu lastesse! hüüdis Wiboane meest tagasi tõmmates. Lapsed ei pea mitte wanemate tegusid wastutama, millest nad ei tea. Olgu sellest küll, et ema oma palka on leidnud — aga, kes süüta — ei tohi süüdlase nuhtlust saada. Minu filma all ei tohi see teistkorda sündida, et õiged ülekohtustega ühes hukka saawad. Neile lastele muretse kaswataja, neist wõiwad weel head rahwa liikmed saada.

Mees waatas imestades Wiboane otsa.

— Misjuguine Gesti ema julgeks neid madusid oma rinnal imetada? küsis ta siis. Kes on hundi-kutsikast karjakoera kaswatanud?

— Inimese laps on kui sawi, millest iga hea meister kena poti wõib teha, kui ta aga oskab, wastas Wiboane. Noored puudgi lasewad ennast painutada, miks siis mitte lapsed? Ma olen juba kord rängaste eksinud, teist korda ei pea see enam ette tulema. Minult kurjus peab oma palka leidma, mitte

füüta olemused. Mis keegi on külwanud, seda peab ta lõikama — kes veel midagi pole külwanud, sellega ei tohi lõikuse üle aru pidada. Neile wäetikestele annab iga Gesti ema omas wiletsas majas hea meelega aset. Muretse nad aga kellegile kätte.

Selle mehe sõnade wastu ei julgenud ematapja midagi enam ütelda. — Ta uskus iseeneses kindlaste, et see see ainus juhtumine on, kus waenlase lastele armu anti. Muidu löödi kõik maha, keda aga kätte saadi.

Kes wõis neid pisaraid lugeda, mis sel ööl rüüt-lite perekondades walati, ehk kelle kõrwad suutsiwad seda hädakisa kuulda, mis surma hirm ja ahastus nende suust wälja pigistas, kes harjunud oliwad käs-kusid andma ja hoopisid wälja jagama? Palju rüüt-lite naisi ja lapsi peasiswad paljalt põgenema, ilma riieteta, palja jalu, et aga elu peasta. Mitmed neist külmetasiwad ja nälgisiwad päewade kaupa metsades ning mitmed leidsiwad külma ja nälja läbi haledat otsa. Ja seda rääkimata õnnetust oli mõningate ülemeelsete wõdimuste tegu toonud. Kui palju diglasi südameid ei pidanud selle pärast oma tuskumist kõige wiletsamal wiisil lõpetama! —

Paadise kloostri wärawal koputas hilja õhtu üks kerjaja munk, kes küladest armuandeid korjamast koju tuli. Wärawawaht tegi talle lahti, kui tutawat healt kuulis.

— Kas abt (kloostri ülem) veel ülel on, küsis munk ruttu ja näis ise wäga äritatud olema.

— Tuli oli ta toast ära kustunud, wastas mees lähibelt.

— Ja frater Petrus?

— Ei ole veel tulnud.

— Siis oota, kuni ta tuleb, ja pane wärawa fõtwasti finni.

Munk kadus pimedada kloostri müüride wahetele ära. Natukesel aja pärast oli ülema toas tuld näha. Waht filmas tulewalgusel peale abti ja kerjaja munga veel mitu teist munka õõriides elawalt kõnelema ja ruttu sinna ja tänna käima. See pani teda wäga imestama, niisama ka kerjaja munga iseäraline rahutu olek ning käft täna iseäralise hoolega wärawal walwata. Mis oli sündinud? Oli midagi kardetawat liikumas? Ta süda lõi kartma — ta aimas midagi paha. Seal tungis kaugelt talle tume tulekuma filma. See ei wõinud aga midagi halba tähendada. Sel ajal oliwad ju tõelised metsas põldu tegemas, ja mis ime, kui nad endid õõsi tule juures sojendasiwad — wõdi oli mõni taluhurtfik põlema läinud, mis ka kellegi uudis ei olnud.

Waht ootas tulejat Petrust — ootas ja ootas, kuni ta selle juures aniseks jäi. Kui ta jälle filmad lahti lõi, ehmatas ta peaaegu ära, sest nüüd oli see tume paistus ennast terwes hommitu pool taewaseraswas laiali lantanud ning käis selge leegina siin ja seal kõrges loites pimedada õõ taewa poole.

— Püha Maarja, mis see peab tähendama? ümises wärawawaht iseeneses ja lõi risti ette. Kui see wahest wiimise päewa tulefadu ei ole? Pühad hinged, halastage ise mu patuse hinge peale! —

Kloostriis oli selle aja sees suur liikumine. Kerjaja munk oli kõhe kloostriülema juurde läinud ja selle

woodist wälja toonud, et talle iseäralisi uudisi kõnelda. Unine abt pahandas kangeste niisuguse eksitamise üle.

— Toomas, mis su kolamine nii hilja öösel peab tähendama? küsis ta pahaselt.

— Kõrgeauuline abt, wastas kerjaja munk alandlikult oma ülema ees seistes. Üks iseäralik asi on mind siia sundinud tulema.

— Mis asi siis?

— Täna ei saanud ma mingisuguseid andeid.

— Seda pattu oleksid ka homme veel wõdinud tunnistada. Selle cest pead kolm ööd paluma. Ka inimesed peawad karistatud saama.

— Kõrgeauuline püha kloostris ülem, mitte see ei ajanud mind siia, waid hoopis teine asi. Täna õhtu oliwad kõik mehed küladest ära kadunud ja naised ei kartnud muu sajatust ega tahtnud mu õnnistust.

— Kuhu oliwad siis mehed jäänud?

— Minule teadmata.

— Mis pead sa siin siis nii iseäraliselt, et seda mulle veel öösi magamise peal teatad?

— Naiste suust olen ma ahwardusi kloostris kohta kuulnud — nad teadsiwad ühest mungast kõnelda, kes inimesi kuskil Järwamaa pool ühte wanasse lossi wangi wedanud — mungad olla kõik niisugused petised ja nad saada warsti oma palka kätte.

— Tühi lori, kloostris pühaduse wasta kae ülestõstmise riisub inimese hinge õnnistuse, wastas ülem pühalikult. Jäta nüüd mind rahule!

— Kui ma koju tuln, juhtusin ma ühe tropi meeste peale, kes mind ei näinud. Nad rääkisiwad isekeskes elawalt. Ma kuulsin ainult mõned sõnad.

„Põlema ta ei hakka,“ ütlesiwad nad, „kõwad kivi-müürid naerawad me' tuld — meie peame teist nõuu leidma — meie peame sisse saama — öösi magawad mungad — siis on wõit kerge.“ — Nii palju ma kuulsin, siis ruttasin ma seda teatama. Püha Maarja teab, mis kurwaim nende sisse läinud — ma kardan, et täna öösi midagi õnnetust sünnib. Seda poolt paistawad ka mitmed tuled juba, enne oli üks ainus näha. Kloostris ülem ja munk waatasiwad mõlemad aknast wälja.

— Lase ruttu kõik mungad siia tulla, ütles ülem siis rahutumaks minnes. Meie peame nõuu pidama, mis teha tuleb. —

Warsti oliwad mungad koos. Kõik kummardasiwad auupakkisult oma ülema ees.

Ülem andis lühidelt teada, mis Toomas näinud ja kuulnud, ning käskis kõiki walwjad olla ja sõjariistad käepärast hoida.

Enne kui nende koosolek lõppis, kuulis wärawa-waht teist korda koputamist wärawa taga.

— Frater Petrus, kas sina oled? küsis ta kartliku healega.

— Jah, oli wastus, tee lahti!

Naste raudwärawa ragises ja läks lahti. Üks munga riides mees astus sisse. Waht tahtis sõnalasumata jälle wärawat finni panna — aga seal tundis ta häliste laks tugewat kätt oma olade külles, kes ta filmapill maha kiskusiwad, ja enne kui ta healt sai teha, oli ta suu finni topitud ja käd finni seutud.

Munk läks wärawa juurde, kiskus selle lahti ja wilistas paar korda tajakeste. Warsti peale selle

hakkasivad ümberringi mustad kogud liikuma, ning natukesel aja pärast kogus hulk talupoegi kloostri hoovi peale. Rinniseatud wärawawaht nägi seda ja wärikes kui haawa leht. Müüd polnud enam mingit kahtlust, et ta hirmus aimamine õige oli. Need tuleleegid polnud muud kui põlewad lõssid ja need mehed siin olivad wihased talupojad — keda wali rüütli- piits wihasteks metsalisteks, halastamata mõrtsuka- teks oli teinud. —

Mungad istusiwad weel koos nõuu pidamas, kui juba kõrged saaliuksed lahti kisti ja wihased talupojad sisse tungisiwad. Ohmatanud mungad wõitlesiwad kuidagi nad wõitisiwad.

Hommikul loeti 28 munga furnukeha. Muist kloostri warandust oli ära riisutud, muist ära lõhutatud ja laiali pillatud.

Wärawawaht oli kõige selle hirmsa juhtumise tunnistaja — temasse polnud keegi puutunud. — —

Kui Jüripäewa hommikul päike üles tõusis, leidis ta endiste uhtete rüütli lõsside asemel ainult weel suitsuwaid tuhahunnikuid, ning siin ja seal mõnda isanda enese ehk tema perekonna liikme furnukeha. Põldude peal ei olnud enam orjajaid talupoegi liikumas, waid wõidetud wara juures oma wõidupidu pidamas.

Wõidu rööm, sa walad inimeste weresse elawat joovastust . . .

Neli küningat.

Jüripäew oli tertwele Harjumaa rahwale suur pidupäew. Wanad ja noored, mehed ja naised, noored mehed ja piigad tulivad kokku wõidupidu pühitsema. Piirita röömulaine käis wägewaste üle kallaste ning wiskas kõi tulewiku mured unustuse nurka. Wali orduwalitsus oli maha raputatud ja orjama harjunud õlad tundsiwad oma koorma korruga kadunud olema. Rahwas oli röömus kui wangist peasenud lind, kui kurja wõderaema walitsuse alt lahti saanud poisike, kui kaua igatsetud armukest leidja noormees: Ta astus ju kaua aja järele kord oma jalge peal esimesi sammusid.

Röömupidu juures aga ei unustatud ka mitte kõige tarwilisemat asja ära — noort priiust enesele pidada. Wõit andis julgust ja waimustust siamaale korda lainud asja lõpuni edasi ajada. Selleks oli aga eestwõdajat — küningat waja. See mõte oli rahwa seas warsti laiali lautatud ning küninga walimine järgmise päewa peale määratud.

Järgmine päew tõi Gesti rahwale esimesed küningat, kes aga paraku ka wiimaseks on jäänud. Et rahwas mitte ühte paika kokku ei suutnud tulla, waid neljas kohas walimisele kogus, siis andis see ühel päewal korruga neli küningat, sest iga maakonna rahwas walis ise oma tahtmise järele.

Paar päewa peale küningate walimise tuli tertwe Harjumaa rahwas Raiesniku küla wainule kokku. Ühe kõrgema kingu peal seisiwad lugemata rahwa

hulga keskel kolm sirget meest keskmises wanaduses. Raugele särasivad kuldsed neiu kroonid, mis nende päid ehitasivad. Kirjud mantlid oliwad neil seljas, kullaga koetud wööd wööd ja jalgas kõrisesivad kullatud kannuksed. Kõik ümber olejad waatasivad uhkusega nende peale — need oliwad nende kuningad.

Üks puudus weel, — teda oodati.

— Sealta ta tulebgi, — ütles üks kuningas ja näitas käega keskmiseku poole. Kõikide silmad pöörasivad käe järele.

Dige. Sealta tuli weel uhkemas ja säravamais mundris, kui teised kolm, neljas kuningas suure hulga rahwa saatusel.

— Wiboane, tere tulemast, Wiboane! hüüdis rahwa hulk.

— Tänu lahkuse eest, mu sõbrad, wastas Wiboane ringi waadates, ning astus siis edasi kuningate poole, kellel ta sõbralikult kätt pigistas.

Kui rahwa esimene uudishimuline kõnelemine ja rõõmuühiskamine oma nelja kuningat nähes waiksemaks oli jäänud, astus Wiboane kõige kõrgema koha peale ja rääkis walju, kaugele kuuldawa healega:

— Kallid sugulased ja sõbrad! Hirmus töö on tehtud — meie waljude ülemate luude kallal katlewad kaarnad, suitseswad tuhahunnikud näitawad meie nende uhkete lõsõide asemel — meie oleme wabad! Meie oleme weriselt oma priiuse ostanud — aga weri ihkab wõre hinda. Suitses tuhk lisendab kaebades meie peale, külmad rüütlite kehad karjuwad kättemaksimist; ma usun, enne kui päike oma teelt lõdne poole tagasi pöörab ning ehapiiga ja koidupeiu koku

laseb tulla igawest noorepõlwe armastuse õndsust maitsuma, tulewad langenute sugulased raudmehed mere tagast meie peale. Mehed, olge te noored ehk wanad, heitkem koku ja ehitagem neile elawa meestemüüri ette, kus sees meie kuulsate esiwanemate wäpürus noorendatud näul elab. Meie seisame praegu ühe tee peal, millel kaks otsa on. Teises otsas hülgab wõit, kadund priiuse meie ja tulewatele põlwele — teises otsas sügaw orjapõlwe org, mis meie lähikese priiuse igawese orjapõlwe koleda õõga matab. Seal on meie noore lootuse koidu haigutaw haud. —

— See haud ei tohi meid mitte ära neelada, rääkis üks wanem kuningas wahela.

— Sellepärast oleme enestele kuningad walinud, hüüdis Armit, kes rahwa keskest Wiboane kõnet oli kuulnud. Nemad peawad kui walgustawad tähed sõjapimeduses meie eel käima, nad peawad meid sõjendama kui selge päike sinisel taewa wõlwlil meie esiwanemate waimuga. Käige eel, kõrged kuningad, wiige meid tulest ja weest läbi, kui aga wõit teie teede kõrge siht on, siis tuleme meie järele ja wõitleme kuni oma wõidumäele jõuame ehk wiimseni meheni langeme. Üksik mees wõib ainult siis elada ja waba olla, kui rahwas elab ja waba on. Sellepärast on wõitlemine iga üksiku mehe kohus, ja praegu algatud teel ei ole seisma jäämine enam wõimalik. Langenud rüütlite sõbrad ja sugulased ei jäta meid tõeSte mitte puutumata.

— Armiti sõnad on õiged, hüüdis Wiboane jälle tugewa healega. Armit sõbrad, lubage, ma ütlen, meie ei ole oma asja mitte kõige paremine teinud,

et meie neli kuningat korruga enestele oleme lastnud walida. Üks ainus peab meie kuningas olema. Nelja mehe mõtled wõiwad hõlpsaste lahtu minna — üks ainus mees peab meid juhutama ja käskima. Mina olen seda auu ainult sellepärast wastu wõtnud, et oma sõprade sootwi mitte täitmata ei tahtnud jätta. Aga ma tean, nad ei wõi nüüd enam minu üle pahandada, kui ma siinsamas teie kõikide ees oma krooni ja ameti nende kätte annan, kes wanemad, targemad ja wapramad on kui mina. Mina ei igatse mitte enese auu, waid oma rahwa head käekäiki, teie kõikide wabadust. Ma tunnen ära, et mina selle ameti kohta weel liig noor olen — seda auukrooni peab mees kandma, kes teba ära on teeninud. Pealegi on see arw ka liig suur.

Selle peale tuli elaw läbirääkimine ja waidlemine. Palju olitwad Wiboane nõuus, palju aga ka wasta. Ühe kuningaga oleks kõik muidu rahul olnud, aga kes pidi see üks olema? Iga seltskond tahtis seda meest üksi kuningaks, keda tema oli walinud.

— Lapsed ja sõbrad! kõneles siis üks wanake oma nõrga healega. Teie näete, et igaüks oma kuningat armastab ja ainult teda üksi oma ülemaks tahab. Argem tehkem asjata tüli! Kui siin nii mitmed waprast rahwajoad selle läbi haawatud saawatad, et nende tahtmine luhta on läinud, siis wõib see meile kahju tuua. Nemad ei wõi enam meie rahwa asjast nii suure soojusega osa wõtta, nagu enne ja nagu seda hädaste tarwis on. Jätame sellepärast kõik nii kuidas rahwas ise on teinud. Oleks

siis walimiseks kõik kokku tulnud, siis oleksime muidugi ühe walinud. Olgu nüüd kuidas ta on. Kui neli meest ilusaste kokku hoiawad, siis wõiwad nad rohkem teha, kui üks mees. Neljal mehel on ikka nelja mehe nõuu ja jõud. Jää siis ka sina, Wiboane, ikka weel sellesse ametisse, kuhu rahwas sind walinud. Meil ei ole praegu üht ainustki meest üle aru, palju enam oleks meil weel abi tarwis.

Rahwas kiitis targa wana mehe sõnu.

Wiboane aga wõttis oma kuningliku krooni peast ja palkus seda wanakese kätte.

— Wõta see kroon; mis ma olen ütelnud, sellest ma ei tagane, ütles ta pühalikult. Ma tunnen, et ma mitte selle auu wäärt ei ole, mis mu kallid suguwennad mulle sellega on teinud. Ma tahan iga wiisi oma waest ifamaad teenida, aga kuningaga auu ei wõta ma mitte wasta. Ma usun, see kroon ehitaks sinu hõbewalgeid juukseid paremine kui minu noorusest wõlkat pead. See kulb sünnib su pea hõbedaga wäga hästi kokku. Wõta see ehe enese kätte.

— Ei, Wiboane, minu wana pea ei jaks enam rasket kulda kanda. Ma tunnen oma wanus kontides juba surma wäsimust, kuhu praeguse filmapilgu kõrge waimustus üürisefeks ajaks oma kosutust on toonud. See lõpeb pea ära, ja siis on kõik otsas. Krooni peab see kandma, kelle pead tema raskus weel maha ei rõhu.

— Siis wõtku teda üks noorem mees oma pähe, ütles Wiboane liigutusega. Et teie, mu armsad, mitte sellepärast mu üle ei pahandaks, siis tahan ma

teile kōhe ütelda, mis toimetuse ma enese peale tahan wōtta.

Ta peatas wāhe. Rahwahulk waatas oodates tema peale.

— Meie oma jōuuga ometi waenlasega walmis ei saa, algas ta. Meie peame enestele wōderast abi otfima.

— Kust? küfiti mitmelt poolt korraga.

— Meil on pōhjamere taga sugulased Soomlased, seletas Wiboane. Reid peame meie enestele appi paluma.

— Kas nad tulewad aga? küfis wanake.

— See oletis ilus, see on hea nõuu, hūüdsiwad kuningad.

— Meie saadikud peawad Abo linna wanema Nikolaus Soni juurde minema ja meie asja ilufaste talle ette panema, seletas Wiboane. Meie peame teatama, et meie Harjumaal kōik Sakfad sellepärast ära oleme tapnud, et nad meie rahwast hirmsaste on waewanud, piinanud ja pekšnud ning et meie oma raskest tööst mitte igapäewast leibagi ei saa, et kōige suurem häda meid on sundinud nende walitsust oma olade pealt maha raputama ja ülekohut kätte maksma.

— Kui Abo linna wanem aga seda kuulda ei wōtta, mis siis?

— Siis lubame talle head palka — tōutame temale head maksu, kui ta meid aga meie kōige suuremate waenlaste eest kaitseb.

— Seda peame küll tegema. Aga kes wōtab selle suure asja toimetuse oma hoolde?

— Mina, kostis Wiboane rahulifelt.

Kaua kestis rōõmuhüüd selle peale.

— Selleks on mulle aga üks laewake ja mõni julge seltsimees tarwis, rääkis Wiboane edasi, kui rahwa rōõmukisa waikinud oli. Asi on rutuline, abi pea tarwis, ma tahan weel täna õhtu teele minna. Kui pime käes, siis ei wōdi enam aega wiita. Päewa walgel wōib meid merel näha ja meie plaanist liig ruttu arusaada. Teie aga, auusad kuningad, wōtte kōhe malewa kōfku ja minge Tallinna alla, enne kui sealt sõjawägi maale saab tulla meid karistama.

Wiboane nõuu kiideti igal pool heaks. Tema asemele waliti üks wanem neljandamaks kuningaks ning rutati siis kuningate juhatusel kiirelt sõjawastu walmistama.

33.

S i l d a.

Meie pöörame tagasi Jüripäewa öö sisse, mil Rannewere loss ära põles ning wana lossi Pedro selle teatega wälja tuli, et Hilda sisse on jäänud.

Nii pea kui Pedro Hilda toast wälja oli astunud, jättis ta waene maha jäetud piiga oma toa üksi, mis juba palawat suitsu täis oli. See oli peafemifeks ta wiinne filmapill. Niipea kui ta ukse lahti tegi, purskas ta ühe korraga tuule wõul tuld täis. Hirm kihutas teda taga, nii et ta üegi ei teadnud, mil wiisil ta läbi tulega täidetud

korridori selle keldrini sai, kust maa-alune tee tondilossi käis.

Siin wõis ta jälle kergemalt hingata. Nüüd oli ta kõige wähemalt tule-surmast peasenud. Aga sel wiisil ei wõinud ta ometi wälja minna, ses riides oleks igaüks teda ära tunnud ja siis oleks ta ometi weel wihase rahwa läbi surma wõinud saada. Ka selles kimbatuses leidis ta enesele nõuu. Need riided, milledega ta poole aasta eest töörahma tondilossi wiinud, Wiboane ja kõik teised wangid peastnud, oliwad weel siin keldri nurgas warjul. Ta wõttis nad wälja ja pani enesele selga. Nüüd oli ta jälle seesama noormees, nagu ta selkorralgi olnud, kui ta nagu mõni suur sõjamees tropi julgete meeste juhataja oli?

Nii on ilm. Tee talle head, ta tasub sulle kurjaga. Aga Hilda ei murisenud sellegi pärast kurjategi jate peale, kelle läbi ta tules kõige walusamat surma oleks leidnud, kui ta ise ennast ei oleks mõistnud peasta. Reegi ei teadnud ju, et tema nende peastja oli, kuis wõiswad nad ka tema wastu täruklikud olla? Kui sügawalt rahwas Saksu põlgas, seda oli ta Wiboane läbi kõige walusamalt tundma õppinud. Nii kaua, kui see ei teadnud, kes ta oli, näitas ta teda armastama, nii pea aga kui ta tema seisust kuulis, tõukas ta tema enesest halastamata ära. Ja rahwal oli paraku õigust teda ja tema sugu põlata. Kas ta ise oma filmaga wähe ülekohut oli näinud, mis Gestlastega tehti!

Dõ pimedus ei olnud weel kadunud, kui ta waewalise käimise järele tondilossi wälja jõudis. Suur

metts ümberringi ei lastnud teda kaugemale waadata kui ülesse taewa poole. Seal ujustiwad kange tuule käes wiledad pilwed ning wiskasiwad omast aruldasest wärtwist nõidlikku paistust musta metsa puude ja toleda tondilossi müüride peale. Nii august õõb ei olnud ta weel enne näinud, polnud ka kellegi teise sureliku film ialgi näinud. Kuhu pidi ta siit minema? Tuule hood tõiwad talle wahete wahel rahwa metslift hõiskamist ja õnnetumate meelearahetwa appihüüdmise heali kõrwu. Kõik ilm oli määsamas, punaw taewas kuulutas, mis hirmust ahastust wihased Gestlased tema sugurahwa majadesse külwasiwad. Ta oli üksi, nüüd tundis ta seda elawamalt kui ialgi enne. Kus pidi ta nüüd warjupaika leidma, mis pidi temast weel saama?

— Püha, pühas Maarja, palus ta külma tondilossi müüri najale põlwili langedes. Palu sina taewa ja maa walitsejat, et ta wihawaenu kustutaks ja neid, keda ta oma näu järele loonud, mitte mõistmata metselajate wiisil üksteist hukatuse sisse ei püiaks tõugata. Sinu ees on kõik inimesed ühesugused, kauta minu uhke sugurahwa kiwine süda ja lepita waesed waewatud Gestlased ära, kes ülekohut on kannatanud. — Kus on see ristiusu taewalik troost: suur rahupõlw on taewa all, kõik waen on otsa saanud! Dns see weripunastes wärtwides hõljuw taewa lautus pimedal ööl rahumärk, tähendawad need häda ja metsliku röömu healed, et kõik waen otsa lõpnud? Oh, püha waga neitsi Maarja, palu meie eest, aga ära kaeba meie peale taewaste walitseja ees. Palu, et ta inimestele uued südamed looks, et wen-

nalik üksmeel maa peal diguse walitsuse kepi enese kätte saaks — palu, palu — kuule, mis üks surmani kurvastatud ja maha jäetud piiga sinult palub. —

Astumise heal ehmatas ta ülesse. Üks inimene tuli tema poole. Ta tundis seda juba ta käigist ära — see oli Pedro — tema truu teener.

— Kes siin kõnnib? küsis ta ülesse tõustes wõera healega.

— Ara pahaanda, auus noormees, wastas kartlik Pedro pea nuttes. Ma arwasin tema healt kuulma — oh ta heal kumab ka igal-pool mu kõrwus —

— Kelle heal?

— Minu hea Hilda preili heal — —

— Kes on su hea Hilda preili?

— Losfiherra tütar — —

— See oli ju Sakslane ja sina oled Gestlane, kuidas wõid sa seda inimest, kelle sugu sinu rahwast mitu põlwe orja ahelas on waewanud, heaks kiita.

— Ma ei tunnud ühtegi paremat inimest maa peal.

— Kas sa julged seda ühele wõerale ütelda, keda sa ei tunne? Sa wõid selle eest wahest oma elu kautada.

— Terwele ilmale tahab Pedro kõneleda, ta ei karda kedagi — nad on tema kallil Hilda preili ära põletanud.

Mees nuttis nagu wäeti laps. Ka Hilda ei jõudnud oma pisaraid tagasi hoida. Ometi oli weel üks truu hing, kes tänulise meelega tema peale mõtles. Kas ta ei pidanud oma wanale teendrile mitte

seba rõõmu tegema, et talle ennaft tunda andis? Ta wõitles iseenesega — aga jäi ometi oma ettewõtte juurde kindlaks. Raua ei wõinud ta wiletsuse päewad kesta — kui rahu tagasi ei tulnud, siis tuli ometigi surm, kes kõik kurbdused igawese unustusega katab ja lõhkewale südamele rahu annab. Kui Hilda ei tahtnud ta enam elada — sel elul ei olnud mingit eesmärki — ta tahtis ilma teades surunud olla, siis ei teadnud ta nurjatunud sugulased teda enam otsida — siis wõis ta wahest weel oma kallil Wiboanega kokku saada ning kui talutüdruk tema armastust enesele wõita. See oli ta mõte, mida meeles äraheitmine talle pähä annud. Ta tundis ära, et ilma Wiboaneta ta elada ei wõinud.

— Jää rahule, sõber, waigistas ta siis Pedro murtud healel. Sinu truu süda saab lord rõõmust wilja kandma, kui ilmas weel õnne on. Ara wihasta aga oma wendi mitte sellega, et sa Hildast kõneled.

— Ei, wõeras, sa ei teagi, et Hilda ka teiste südames tänulises mälestuses elab, wastas Pedro. Kui ma temalt Wiboanele weel wiimseid terwitusi tõin, hüüdis tema sügawa healega: „See kallis elu peab peastatud saama.“ Ta jooksis põlewa maja juurde. Tuul keerutas talle sealt tuld wastu filmi. Siis hüüdis ta weel kaks korda Hilda nime. Muud ma enam ei tea — ma tulin nuttes ära.

— Sa kuulsid seda oma kõrwadega?

— Kuulsin ja nägin, mis praegu ütlesin.

Mõlemad waitisid. Mis Hilda südames liitus, oli ärarääkimata. Wiboane ei olnud teda siis wiim-

sel filmapilgul ometi mitte ära unustanud — ta ei olnud mitte tema peale igaweste wihaseks jäänud! Oh, need sõnad oliwad talle kallid, kallid. —

Kolm päewa oli ta sellest ajast saadik juba mööda metsi ümber hulkunud. Oh kui palju wiletsust nägawad ta filmad selle aja sees. Ta oli mitu korda oma sugurahwa naiste ja lastega kokku juhtunud, kellest ta mõndagi näu ja nime järele tundis. Nad oliwad palja jalu, ilma riieteta, tühja kõhuga külma kewade hommikuse hallatuse peal ööd pidanud — nad põgenesiwad kui jahil taga aetawad hirwed tema eest, sest tema riided tunnistasiwad teda nende õnnetumate waenlaseks. — Ta õrn kaastundlik süda nuttis werd seda nähes. Ta hüüdis neid, ta palus seisma jääda, ta nimetas mõnda tuttatwat nime, ei keegi usaldanud teda.

— See on juba hirmsam kui hirmus, ütles ta iseeneses — see ei wõi wagusi enam mööda minna — see kiskendab nuhtlust, ja waene rahwas saab tagasi langema oma orjuse sisse, ja siis tõmmatakse orja ahelad ta kätte ja jalgade ümber weel pingumale . . . Waene Gesti rahwas, sa oled küll ennast peasta tahtnud, aga sel wiisil oled sa ise enesele weel hirmsama orja kõie keerutanud, mis sind wähest furnuks pigistab.

Tallinna linn oli Gesti malewast ümber piiratud, kui ta wana Gesti Lindanisa lähedale jõudis.

Õõ oli käes — ta ei suutnud enam edasi astuda, waid istus ühe suure kuuse alla maha puhkama, mis ka tema õõmajats wõdis saada.

Kaua ei olnud ta weel unenägude wabas riigis wiibinud, kui tasane kõnelemine teda tähelepanewaks tegi.

— Nad on oma sõjawäe Kimola küla lähedale üles seadinud, rääkis üks tume heal Saksa keeles. Kui meie ordumeister nüüd meile abi wõiks saata, wõiksimme nad fergelt ära wõita. Selja taga on neil just suur mets, kust ferge nägemata ligi peaseda — aga paraku — ei saa meie nii pea weel abi.

— Siis on nad ka Soome wõi Rootsimaaale saadikud saatnud, kes sealt neile abi peawad tooma, kõneles jälle teine heal.

— Kas nad juba ära peaks olema läinud?

— Wistist juba eile õhtu.

— Ja seda ei saanud meie mitte enne kuulda.

Kas suur seltskond on läinud?

— Mitte suur, wiis kuus meest.

— Kas neid enam merel kätte ei peaks saama?

— Kätte enam ei wõi saada.

— Hirmus kahju.

— Aga tagasi tulles peame nad kinni püüdma.

— Mis see enam aitab? Siis on nad juba wähest enestele abi saanud.

— Aga mäsajad ei tohi mitte kindlat teatust saada — see on ka juba üks hea asi. Pealegi saame siis ühe kõige kardetawama mehe oma küüsi, kes igal pool meile arwamata kahju teeb. Tema ei tohi mitte elawalt tagasi saada.

— Kes see mees siis on?

— Wiboane, see ristiusust ära langenud pagan, hirmitas teadja.

Enam ei wõinud Hilda kuulda, sest et nad juba

temast mööda olitvad jõudnud ja puude wahese ära kadunud. Enam ei olnud tal ka tarwis teada.

Wiboane oli hädaohtus, ja kui talle mitte abi ei saanud, siis oli ta kadunud.

34.

Mõidetud süda.

Gesti sõjavägi on juba mitu päewa Tallinna all laagris olnud, ka Läänlased olivad kõik Saksad Harju rahwa eeskuju järele ära tapnud ja nende uhked elumajad tuhaks põletanud — aga Wiboane ei tulnud sõnumiga Soomest ikka weel mitte tagasi. Palju ei olnud mitte eluga põgenema peasenud, kes aga peasis, sellel ei olnud riideid seljas ega warjusid jalas — kõik olivad nii, kuidas nad õõsi sängist wälja saanud. Nõnda wiisi jõudsiwad naesed oma wäetimate lastega vöö ja päewad otsa tühja kõhuga mööda metsasid, soosid ja rabasid ümber ekses Paidesse. Dinnawanem kirjutas sellest ordumeistrile, kes kiireste ühe Gestikeelt mõistja orduwenna rahwale teatust saatis wiima, et nad oma hirmsad teud maha jätafiwad, sest tema tahta selle eest seista, et nende elukord nii palju parandatud saada, et nad rahule wõiwat jääda, ning kõik pahandused heaks saawad tehtud. Sellepärast pidada kõik Gesti kuningad ja wanemad pühapäewal peale ristipäewa Paidesse kolku nõuu pidama tulema, mis selleks teha tuleb.

See nõuu oli wäga Gestlaste meelepärast, sest nad nägitwad ju isegi ära, et nad kuu wägewa

ordumeistri wasta sõda pidada ei jõua. Nüüd wõis kõik weel hästi minna. Kui Sakslased rasked kumnese maksud maha jätsiwad ja neile rohkem priiust andsiwad, siis oli ju kõik hea. Muud ei olnud nad ka tahtnudki.

Hoolega walmistati sellepärast tähtsa nõuupidamise wasta ette. —

Tuttawas hurtsikus Rannevere lossi lähedal istus Wiida dhtu hilja sügawas mõttes ja waatas üksifilmi õhufeste wingupilwedega kaetud ehakuma sisse, nagu näeks ta seal midagi iseäralist. Ilm oli waike, ainult lindude laul ja tasane tuuledõhki puulehtedes ekstas seda furma waikest, mis sellest ajast saadik, mil kõik mehed põllutöö maha jätnud ja sõjariistad kätte wõtnud, pea kohutawa tõsidusega walitses. Enne oli ikka weel heali kuulda olnud, kui ka igauks oma raske töö juures oli ning higi hõõgawa otsaesise pealt maha pühkis. Nüüd oli karjalaste huikaminegi kadunud. Tasa ja waikselt kui warjub käisiwad lapsed ja wanad, just kui oleks rõõmus naer ja wali kõnelimine furma ahwardusel ära keelatnd olnud. Minult kodu kolde juures kõneldi, mis isad, pojad ja wened sõjas teewad, kui nende emad, tütreid ehk õed moonu wiimiseft tagasi tulitwad. Meeste hingedest ei olnud peale nende ühtegi kodus, kes nooruseft nõdrad ehk wanaduseft juba liig wäetimad olitwad. Õfegi Wiida isa oli sõjawäe hulgas, ja tema üksi weel kodus.

Mis wahtis ta kumawa eha sisse? Mis kuulustitwad talle need punakad jooned kuldses kumas?

See mees, keda ka Wiida armastas, ei olnud veel Soomest tagasi tulnud. Teadis ehapiiga temale Wiboanest sõnumid tuua?

— Mis on temaga sündinud? ümises ta iseences. On wihane meri ta oma wiludesse woodesse matnud ja marutorm ning mühawad laened talle surmalaulu laulnud? Ehib taewane ehakuld ta tundmata wilu hauda ehk palmitsewad kullatud pilverinnad talle surmapärga? Taewa tuuledõht, sa löötsud üle kaugete maade ja ääreta merede ja näed kõik, kõik, mis wiisil muutlik saatus surelikkudega mängib, kõnele, räägi, mis on temaga sündinud — selle mehega, kelle kallid pilt mu terwet olemist oma nõidusega täidab?

Ta ehmatas nende mõtete juurest tagasi, Wiboanel oli ju ometi üks teine, keda ta armastas — Hilda. Kuis wõis ta weel wahale tikkuda? Hilda oli ju tema elupeastja, tema ja mitme teise inimese kõige suurem heategija — kuidas wõis ta nii ülekõhtune olla, ja jeda sidet lõhkuda, mis taewane wägi ise kaswatanud? —

Uga kus oli siis see Hilda? Kui ta weel elas, miks ei näidanud ta ennast temale enam? Temaga oli üks suur saladus ühendatud, sest miks warjas ta oma elukohta, miks ei ütelnud ta, kes ta on?

Eha oli juba kustunud — pilwed oliwad paksuks läinud, öö pimedaks, laiad walgud lõuna pool taewa serwas walgustasiwad ööd filmapillilise loitimisega. Ikka istus Wiida weel hartsiku ees ja ta mõtted käiswad niisama karmeste ja kiireste kui wehklewad walgud, kuid ainult selle wahega, et neid

teegi näha ei wõinud, ka mitte see noormees, kes juba tüüke aega tema kõrwal oli seisnud ning teda terawaste filmitseenud.

— Wiida! hüüdis ta wiimaks tasase healega, kui see mitte weel tema seal olemist ei märganud.

Tüdruk ehmatas ära.

— Kes on siin? küsis ta.

— Ära pahanda, Wiida, et mina sind siin pühas rahu julgesin eksitada.

— Armit, sina siin, kust ja siia said? küsis neiu imestades. Ma ei kuulnud su tulemist mitte.

— Sa olid wäga sügawas mõttes.

— Mis sõnumid tood sa Wiboanest?

— Sa mõtlesid Wiboane peale? ütles Armit ja ta healest kõlas nutrus, kurbus. —

— Wapra noore mehe peale mõtlemine ei tee kellegile piigale häbi, wastas Wiida.

— Kas sinu filmis üksi Wiboane selle auu wäärt on, et noored neitsid tema peale mõtlewad?

Wiida ei wästanud mitte kõhe.

— Miks sa waikid, Wiida, räägi.

— Sgaühe peale ei ole luba mõelda.

— Seda ei ole ju ka tarwis, aga ütle mulle, Wiida, kas Wiboane kõrwal ka mõnikord mõne teise noore mehe pilt su filmade ette ei tule?

— Mul ei ole ühtegi teist sõpra, kes minust lugu peaks, ja sõprus ei siigi mitte ühelt poolt.

— Ühtegi teist sõbra? Kas sa ei ole minuga ära leppinud? Ma olen su nõudmise täitnud ja sinu pärast Wiboanega sõbraks saanud.

— See on sinust väga ilus. Wiboane on minust
ikka lugu pidanud.

— Kui aga mõni teine oleks, kes sind kõige oma
südame soojusega auustaks, kõigest hingest armastaks
— kas võiksid ja siis veel külmaks tema vastu
jääda ja üksi seda meeles kanda, kes sind wabest nii
ei armastanud, kelle weri nüüd enam —

Noormees peatas häliste.

— Miks pärast jääd sa järsku seisma? Mis
tahtsid, sa ütelda? Räägi wälja, mis keele peale jäi!

— Anna enne minu küsimise peale mulle was-
tust! rääkis Armit natuke wärisewalt.

— Armit, sa tead ju, et mind kõik inimesed
põlgawad, miks sa seda weel minult küsid? Ara
kisu lahti neid haawu, mis mulle walu teewad —
üksi Wiboane on minu vastu hea olnud. —

— Ja teised kõik halwad?

— Ka sina oled mulle hea olnud, Armit, was-
tas Wiida taha, ja weel üks inimene ja mu isa. — —

— Kes oli see üks weel?

— Ma ei tea isegi, kes ta oli?

— Ega sa seda, kes ta on?

— Ma ei ole teda kaua enam näinud.

Armit ohkas raskesti.

— Kas sa armastasid seda tundmata meest?

— See oli naisterahwas — noor tütarlaps,
wabest noorem kui mina.

— Piiga, nagu sinagi! ja sa armastasid teda!
hüüdis Armit imestades.

— Ta on mind surmast peastnud, ja sind ja
teda ja weel teisi.

— Sa eksid, Wiida, mind pole keegi teine
piiga surmast peastnud, kui sina —

— Aga wangisti, kus sa elawalt surma olid
mõistetud, parandas Wiida.

— Ma olen üksi tondilossis wangis olnud ja
sealt tõiwad mind mu waprad wennad sinu ja ühe
noore tundmata mehe juhatusel wälja.

— Ja see tundmata noormees oli see piiga,
kellest ma kõnelen. Tema nimi on Hilda — muud
ma temast ei tea.

— Hilda! kas see oli tõepoolest Hilda? hüüdis
Armit suure imestusega.

— Jah. Kas sa tunnud teda?

— Tema on ju meie lossiherra tütar, lossi-
preili. Seda head inimest tundsin ma ammuigi.
Ta oli nagu hoopis teisest ilmast, nagu juhtumise
läbi werejänuliste metsloomade sekka juhtunud.

Wiida ei leidnud oma imestusele sõnu. Nüüd
läks talle selgeks, miks Wiboane ta nime kuuldes
lossi juurde tormanud.

— Kus on ta praegu? küsis ta põnewalt.

— Seal, kus ta sugulased — oli lühike wastus.

— Surnud, tapetud? hüüdis Wiida hinge pidades.

— Ta ei ole lossist wälja tulnud, ja loss on
maani ära põlenud, seletas Armit ühe tooniliselt.

— Ohmatanud Wiidale purtskasiwad pisarad
filmi. Seda ei jõudnud ta süda ära kanda. See
oli ülekohus, hirmus, kiskewatw tegu! Selle weri oli
walatud, kes kõigile oma hullkajatele kõige rohkem
head teinud, ja weel nii hirmsal wiisil.

— Ja keegi teist ei hoidnud oma elupeastja

kallist elu, kui teie rüütlib maha taprite ja nende majad tuhaks tegite! ütles piiga nuttes. Kuidas jõuate seda kord igawese kohtumõistja ees wastata?

— Keegi ei teadnud, et tema meie peastja oli, ja põlewast lossist ei saanud teda ka enam keegi peasta. Tema teener oli wiimane, kes weel lossist peasis — see tõi selle hirmsa sõnumi, et ta preili meelega põlewasse majasse jäänud — — —

Eh! see sõnum küll nii hirmus oli, et ta noore tütarlapse wärisema pani, siiski oli ta sees ka kotsutawat oli praegu lööbud wärskete haawale. Tema auus sõbranna, kes head tegi, ilma et ta kellegilt tänu oleks tahtnud, ei elanud enam, nüüd wõis Wiboane üksi tema pärast olla.

— Sa pidid esiti Wiboanest midagi kõnelema, Armit, hakkas piiga tüki aja pärast jälle. Kus on ta nüüd?

— Ta läks Soome maale.

— Ja ei ole weel tagasi tulnud?

— Keegi pole teda näinud.

— Siis on ta weel Soome maal!

— Ta laewa on tuul mõne päewa eest tühjalt randa ajanud —

Wiida kiljatas waljuste.

— Siis ei ela ta enam?

— Meie waenlased on talle merele wastu sõitnud ja ta kõige tema meestega mere põhja matnud.

— Wiboane, Wiboane! hüüdis piiga waluga. Ra sind ei ole enam. Öö, jää pimedaks, päike, ära enam paista, süda, waiwi rinnus — kõik on

ladund — kustugu ka mu tundmused, jäägu seisma mu were jooki!

Ta langes jõuetult maha . . .

Sellaste tõstis Armit ta ülesse ja sofistatas talle magusaid troosti sõnu kõrwu.

— Unusta, kallis Wiida, mis sündinud — weel on üks süda, kes surmani sulle truuks tahab jääda, kõik waewa ja wiletsust sinu eest kannatada. Arka elusse, ära wanni mitte ilma ära. Weel wõib päike soojaste paista, tähed heledaste särada ja mets ja muru põlwest põlwe haljendada. Las' walgud helen-dada ja pikne paukuda, las' marud tammesid maha murda ja wihawaen inimesi surma saata — armastus jääb ikka sureliste rindadesse elama nii kaua kui maa jalge all ja sinine taewas pea kohal seisab. Wõta mu palkwet kuulda, mu magus Wiida, ära wii teistele õnnetumatele uusi õhwruid järele! Neg saab kõik haawatud parandama, walab ka sinu lõhutud südamesse terwist — wõta mind omaks! Sa ei tea, kuidas ma sind armastan — sa oled minu taewasina, kelle poole wagad inimesed oma käed wait-kes palwes ülesse tõstavad, sina oled mu õnn ja mu elu. Kui sind ei ole, siis katab mind igawene pimedus ka kõige heledamal päewal rääkimata ahastufega. Ma lähen rumalaks, kui sa mind enest ära tõukad, ma heidan oma meele ära, kui sa mind wastu ei wõta. Räägi üks ainus sõna, ütle, kas sa mind ka ei wõi armastada?

Wiida oli liigutatud. Ta tõstis oma filmad üles, neis hiilgasiwad suured pisarad walgu walgu-sel. Riisuguseid sõnu ei olnud weel keegi inimene

— Üks wanake, kes wähest teelt kõrwale eksi-
nud, kostis Armit. Meie saame kohe näha.

— Head noored inimesed, kas te wõite mulle
ütelda, kus ma praegu olen? rääkis wanake.

— See on siin maa-ülema mets ja maa olnud,
see hürtsik on siin praegu veel wana Mangu oma —

— Mangu oma? kordas wanake elawalt. Tae-
wale tänu, siis olen ma dieti tulnud. Ja jah, nüüd
ma tunnen seda kohta — need tammed seal on mitu
põlwe rahwast ära näinud ja ikka mühawad nad
weel endises jõuus. Ma olen lapsena nende all män-
ginud ja tahan wanaduses nende all puhata, kui
teie, mu lapsed, seda mulle lubate.

Ta wõttis mütsi maha, ta pühkis filmi.

— Ole südamest terwitatud, mu kallis kodune
pait! ümisesiwad ta huuled. Raua pidin ma sinust
kaugel elama — kord, ometi kord olen ma sind jälle
näha saanud.

Noored inimesed waataiwad osawõtlikult ja imes-
tades wanakese peale.

— Kas wana Mangu ise ka kodus on? küsis
ta siis.

— Ta on sõjas, wastas Wiida.

— Sõjas? Siis on see õige, mis ma juba Jär-
wamaal kuulsin, et rahwas rüütlite wasta sõda ha-
kanud pidama?

— Õige. Kas sina, hea wanake, seda siis veel
ei teadnud?

— Mulle räägiti seda Järwamaal — see ajas
mind siia . . . Ma olen ruttu tulnud . . . taewas

taitsku, kui ma hiljaks olen jäänud . . . Kas sina
oledki wähest Mangu tütar?

— Jah, minu nimi on Wiida . . .

— Wiida!

Wanake waatas kaua tütarlapse otsa. Siis ümi-
ses ta iseeneses arusaamata sõnu.

— Kas Wilken von Ilsebe veel maa-ülem on?
küsis ta jälle.

— Ei ole enam.

— Kus ta siis on?

— Ta on wistist mässamise ööl furma leidnud,
mil tema maja ära põletati.

— Tema maja — Kannelwere loss on ära põ-
letatud?

— Tervest lossist pole muud kui tuhahunnik
järele jäänud —

— Kas temal ei olnud ka üks tütar?

— Tema tütre nimi oli Hilda. Jah.

— Kus on see Hilda nüüd?

Selle küsimise juures oli wanake wäga ärritatud.

— Ta on lossi ära põlenud.

— Lossi ära põlenud!

Need sõnad kõlasiwad kui walus karjumine. Noo-
red inimesed waataiwad imestades kord wanakese,
kord teine teise otsa, nagu tahakiwad nad küsida,
mis see kõik peaks tähendama?

— Kas ja tundsid lossiherra tütar? küsis Ar-
mit osawõtlikult.

— Kas ta wähest ka fulle head ei ole teinud,
nagu ta meile igale ühele ära rääkimata suurt head
on teinud? küsis Wiida.

Suurte filmadega waatas wanake piiga otsa, siis tattis ta oma filmad mõlema kättega kinni.

— Jumal on õige — ta on mind raskete karistanud — mu pöörane plaan on tühja läinud — ma olen otsas — — —

Enam ei kuulnud ehmatanud noor paar ta suust. Kui Armi tema käest selgemat teatust nõudis, tõusis ta häliste üles, waatas wõderalt piiga otsa, ja hüüdis siis prohweti healega:

— See noormees seal on sinu peigmees — ma ei taha mitte teie õnne rikkuda, aga ma ütlen: teie ei ole mitte paari loodud. Teie ei leia õnne — teie tulewik on tume, pime. Teid waritseb haud — parem lahkuge kohe ühest, enne kui armusidemed liig kangeks on lastanud. Teie pea kohal keerlewad wälguud, need saawad teid puutama. Sina, noormees, kui sa hukatuse sisse ei taha saada, jäta maha see piiga, teie ühendus on teie mõlema õnnetus!

Kõhudes waatas noorpaar wanamehe otsa. Kas ta mitte nõdrameeleline ei olnud!

— Sündigu mis iganes tahes, ütles Armi, sind, mu kallis Wiida, ei jäta ma iialgi maha. Mu armastus on kindel kui kõige tugevam tamm, kes iga tormi wastu kõikumata seisab, kui kalju meres, mida kõige wihasemadgi lained paigast ei nihuta. Usu mind, Wiidake, ja looda mu truuduse peale. Ja sina, wanake, ära katsu asjata meie õnne-taewast lõhkuda, see on kutsumata külaliste tarwis niisama kõrgel kui see sinine kumm meie peade kohal — kuhu waenulised käed juurde ei ulata. Ära kuule ta juttu, Wiida, ta ei tea, mis ta teeb! Oleks ta weel noormees,

siis peaks ta oma sõnade üle mulle fiinsamas wastust andma, aga ta pead katawad hõbewalged juuksed, ta päewad on õhtus, ta mõistus on nõrk — anname talle seda andeks! Ütle mulle, mu tuwike, et sa mulle truuks tahad jääda, siis lähen ma rahulise südamega, kuhu isamaa ka mind saadab — ma tahan lõik takistused mehe tugewa käega eest ära lõhkuda ja kõrwale heita — meie peame kokku saama ja kokku jääma, ütelgu teised sellest, mis nad ise tahawad. Kas lubad mulle truuks jääda?

Wiida andis waitfelt oma kae.

— Nüüd ei karda ma enam kellegi ettekuulutusi ega ühtegi takistust, ütles ta südamlitult piigat enese rinnale wajutades. Nüüd lähen ma rõõmuga — ära piia sa, wanake, ka enam oma kihwtise keelega meie õnne wähele tikkuda, see on asjata katse. Wõi on sul selleks mõnda põhjust, siis räägi.

— Armastus on pime iga põhjuse kohta, kostis hallpea. Mis aitab siin pikem seletus, see on paraku niisama kurb. Jäta parem lõik nii kuidas on, ma ei räägi enam midagi.

— Aga enne kui sa waitid, wõta oma hirmsad sõnad tagasi, nõudis Armi.

— Ma olen paraku õigust ütelnud, ümises wanamees waewalt kuuldawalt. Ma ei saa midagi tagasi wõtta — — —

Armi lahkus Wiidast ühe lühikese suuandmisega ja palawa kae pigistamisega.

Wanakese arusaamata sõnad oliwad temasse ometi sel wiisil mõjunud, et ta endine rahu ja rõõmus

meel nagu mure linifuga kaetud oli, kui ta metsi mööda oma malewa juurde tagasi ruttas.

36.

Torm ja wõitlus merel.

Mõni päew enne seda juhtumist purjutas Soome lahes üks weike purjulaewake wiie tugewa mehega Gesti maa ranna poole. Laewa tüüri juures istus pikk sirge mees ja wahtis üksi filmi dhtu poole, kus paksud pilwed weepinnalt ülesse kerkisivad ja ruttu terwet dhtupoolist taewast kõige looja minewa päikesega katsivad.

— Meie saame täna dhtu weel tormi, ütles ta oma seltsimeestele. Waatke, seal lagunevad pilwed Hiigla jduuga filmapiiril laiali, warsti on pimedus käes ja randa pole weel näha, seadkem kõik selle wasta walmis, et õnnega maale wõime peaseda — wennad Tallinna all ootawad ammuugi juba Soomest sõnumid; ja meil on neile häid sõnumid wiia. Abo ja Wiiburi linna wanemad wõtsivad mind wäga lahkelt wasta ja lubasivad nii pea Tallinna alla tulla, kui iganes wõimalik sõjawäge kokku saada ja sõjalaewu walmis panna.

Pilwed tõusivad ruttu kõrgemale, pea oli taewas nende pea kohal must, tuule-ema hakkas wingemalt löötsuma, lained rahutumalt tantsuma ja walget wahtu üles wiskama.

— Olge waprud, wennad, hüüdis laewa juhataja — rand ei wõi enam liiga kaugel olla — meie

peame õnnelikult kalbasse saama. Kui torm liiga kange ei ole, siis on ta meile õnneks, sest niisuguse ilmaga ei ole meil waenlaste poolt mingit kartust. Kreegi ei tule niisuguse ilmaga mere peale.

— Aga mis seal lõune pool lainetes kiigub? küsis üks laewas olejatest terawalt sumedaks jäänud mere peale wälja wahtides.

Kõik waatasivad sinna poole, kuhu kõneleja käega näitas.

— See on üks laew, hüüdis siis tüüri juures istuja laewamees.

— Seal on kaks laewa — mõlemad täies purjus, nad tulewad wistist meie poole. Wiiboane, kui waenlased meie jälgil on!

— Meie peame rohkem homniku poole hoidma, et nendega kokku ei puutu, rääkis see mees, keda Wiiboaneks kutsuti ja kes ta tõe poolest ka oligi.

Laewamees ei olnud mitte ekstituses, kui ta neid laewu waenlaste laewadeks pidas. Nüüd wõisivad nad kõik näha, et need otse koha nende poole purjutasivad. Neil oli tuul otse selja tagast, kuna Wiiboane laewale kange torm pool wasta puhus, selle pärast wõisivad wõerad laewad ka palju rutemine edasi saada, nii et wahe nende wahel ikka weiksemaks läks.

— Kõik purjud ülesse ja eest ära! hüüdis Wiiboane tugewa healega, kui wõerad laewad juba nii lähedale olivad jõudnud, et inimesigi näha wõis. Nüüd ei wõi meie enam randa katsuda, waid aga eest põgeneda. Meie jõud on liig weike nende kabe

suure laewa täie meeste wasta. Raks meest tüüripingile, teised wõtku mõlad kätte, et nendega aidata.

Rõik katsed ei aitanud midagi. Mehed oliwad endid ära wäsitanud, aga tagaajate eest ei jõudnud nad ometi pakku saada.

Juba oliwad laewad külgepidi koos ja wõera laewa pealt müristas üks tugew heal:

Andke endid alla, muidu olete kadunud.

— Eluga ei pea nad meist ühtegi oma kätte saama, kinnitas Wiboane oma meestele. Nad ei pea mitte enam meie isandad olema. Edjariistad kätte ja wasta!

Wõera laewa pealt tõugati ja tõmmati suurte haakidega Wiboane laewakest, et seda ümber wisata. Tuul aitas ka omalt poolt ning peagi oli ta pooleni wett täis. Müüd oli häda suur ja oht lähedal — kaks meest oliwad juba langenud — kolm kaitseiwad oma laewa waenlaste löökide eest ning katsusiwad wett wälja wisata. See oli aga asjata waew — iga uus laine tõi ikka weel wett juurde — paat wajus ikka sügawamale ja weel mõni filmapilk, siis hakkas ta juba wajuma. Rõik kolm ülejäänud meest kargasiwad wette. Waenlase laewa pealt kajas suur rõõmulisa mühawa maru sees — nad oliwad wõidetud — wesi neelas nad oma rahutumasse külma hauda.

Kui enam kedagi näha ei olnud, pööris wõeras laew rahuga tagasi ning tema järele ka teine laew, kes esimesest maha jäänud.

Wõitluse ajal oli waenlase laewa peal üks noor rüütel õrna naisterahwa näuga rahutumalt edasi ta-

gasi käinud ja suure põnewusega wõitlemist pealt waatanud. Kellegil polnud teda aega tähele panna. Kui Wiboane laew wett täis läks ja wajuma hakkas ning Sakste wõidurõõmu kisa kuuldawale tuli, kargas ta ruttu laewa taha otsa, kus üks paat lainete sees ülesse ja alla kiitus. Raski osawusega kargas ta sinna sisse, tõmbas paari noalditega kõie läbi, ning lähemal filmapilgul lükkasiwad lained ta laewast eemale. Rõik laewamehed oliwad kangeste laewa ümberpöörmise kallal ametis, nii et keegi paati astujat noort rüütli tähele ei pannud. Warsti oli ta kõige lootfikuga õõ pimeduses nende filmist kadunud. Mis otsis ta selle tormiga mere peale? Kas tal elust himu täis oli?

Ta filmad käiswad otsides ümberringi. Mis tahtis ta siin pilkases pimeduses leida?

— Taewas, ma tulen hilja . . . lained on ta matnud . . . õhtas ta iseeneses. Wiboane! Wiboane! hüüdis ta waljuste.

Tuul kandis ta heale laiali . . . maru ja lainete kohisemine oli nii kange, et ta isegi oma healt ei kuulnud. Ta wõttis mõla kätte, et paati risti laineid hoida — aga ta käed oliwad selleks liig nõrgad — tuul ja lained mängisiwad siin temaga kuidas nad tahtsivad. Tal oli surm filmaga näha, ta aga ei kartnud teda mitte.

Korraga jäiwad ta filmad ühe musta tüki peale seisma, mis natuke maad tema ees wee peal ujus. Ta tõmbas tugewaste mõne korra, aga enne kui ta sinna ligi sai, kadus see kogu wee alla. — Ta süda

warises sees, see oli inimene, ta oli praegu wee alla wajunud, ja ei tulnud sealt wahest ialgi enam wälja.

Hätiste tundis ta oma mõla nagu ühe asja külge puutuwat. Ta katsus seda wälja tõmmata aga ei tulnud. Ta kiskus tugewamine — pikkamisi tuli mõla ometegi wee sees wälja ja selle külles filmas ta üht kätt. Ettevaatlikult kiskus ta mõla enese poole, kuni käsi nii ligidal oli, et temast kinni wõdis hakata. Nüüd tuli ka teha järele. See oli Wiboanel

Rõike oma jõudu kokku wõttes tõmbas ta mehe paati. Ruttu katsus ta weest wälja tõmmatud mehe käsa, need oliwad weel soojad, süda tufsus weel sees — ta elas alles!

Kutemalt peffis peastja süda sees. Weel lastis ta oma filmad ringi käia. Midagi polnud kuulda ega näha, kui maru hulumist ja mühisewate laenete walget wahtu. Siin polnud enam midagi teha, kõik kes kadunud oliwad jäiwad ka kadunuks. — Meri ei anna oma ohwrid mitte wälja! — —

Kui Tallinnasse purjutawa laewa peal wiimaks mehi järele lugema hakati, kas wõitluses ka mõni surma ei saanud, siis leiti paari haawatud mehEGA noor rüütel kadunud olema. Kui keegi temast midagi ei teadnud, siis arwati ta wõitluses merde sukfunud ja ära uppunud olema. Mis sellest ühest elust, kui aga wiis waenlast selle eest langenud! — —

Õo otsa oli rüütli paat lainte ladwul tormi käes edasi tantsinud ja kui hommik kätte jõudis, paistis paremal käel rand. Wäsimata ja ilma uneta oli paadi juhtija tüüri käes pidades tüüripingil istunud ja sellest ka tuli, et nad suurel merel surma ei olnud

leidnud. Merest wälja tõmmatud mees oli kõige aja kui surnud maas olnud, hulga wett enesest wälja ajanud, ning löi alles siis wahest esimest korda filmad lahti, kui paat randa tõukas.

Ta kuulis oma nime nimetawat — ta waatas üles. Tema ees seisis üks noor rüütel ja see waatas armsa pilguga tema otsa. See nägu oli talle nagu tuttav.

Ta mõtles natuke aega, nagu tuletaks ta meelde, mis temaga sündinud. Siis ütles ta kuitwalt:

— Sina oled mu surmast peastnud!

— Ma tänan taewast selle abi eest, mis ta mulle seal juures näitnud, wastas rüütel.

Wiboane löi filmad maha.

— Kas sa ka tead, keda sa oled peastnud? küsis ta.

— Inimest, oli wastus.

— Aga see inimene on sinu waenlane.

— Mina ei ole talle mitte kurja teinud.

— Aga sinu sugu . . . sa oled rüütel . . . ma ei wõi sind mitte oma peastmise eest tänada . . . ma olen Gestlane . . . sinu waenlane . . .

— Surmas ei ole waenlust . . .

— Sa teadsid kes ma olen, ja peastsid mind siiski?

— Ma teadsin seda.

— Ha, teie ära neetud rüütli . . . teie ei lase inimest ka surra . . . Sa oled mu sellepärast peastnud, et minu käest kuulda saada, mis sõnumid mul oma rahwale wõderalt maalt tuua on? Do, ma märkan teie põrgulist nõuu. Siin ootawad mind sõdemed . . . piinamised . . . teie wõite mind surnuks piinata, selleks olete ju mu merelainetest wälja toonud . . . wiileksad argpüksid, minu suust ei pea teie sõnagi kuulma!

Noor rüütel waatas imestusega Wiboane otsa.

— Sa eksid, Wiboane, rääkis ta siis. Mina ei nõua sinult midagi — sa oled prii ja wõid minna, kuhu tahad. On sul oma rahwale häid sõnumid wiia, siis rutta, et nad sinu pärast asjata kartuses ei oleks.

Wiboane waatas hulk aega sõnata noore rüütli otsa. Ta ei tahtnud oma kõrwu uskuda, mis ta praegu kuulnud. Kuidas wõis rüütel nõnda kõneleda?

— Sa ei wõi rüütel olla, ütles ta wiimaks waimustusega. Ütle, et sa mitte rüütel ei ole, siis langem ma sulle elu peastmise eest põlwele ümber — wiska maha enesest see hirmus rüütli kuub, näita oma õiget nägu . . . kuidas wõib kiskjast hundist waga lammas saada?

— Riided ei riku inimest, ega seisus inimest, kui aga rinnus inimese süda tuisub . . .

— Wõta siis mu tänu, sa oled mu elu peastnud, olgu sa ka rüütelgi. Kui sul inimese süda rinnus on, siis oled sa inimene . . . Oh, sa kustutad palju mu põlawast wihast rüütlike wastu ära . . . Oleks ma enne niisugust südant tundma saanud, siis ei oleks wähest ka tema mitte weel furnute seas! Nüüd on hilja . . .

— Kellest sa räägid?

— Ühest piigast . . . aga jätame selle jutu . . . see kisuks uueste mu südame werised haawatid lahti . . . nad peawad paranema . . .

Wiboane ei näinud mitte kui wäga äritatud noor rüütel oli ning et ta filmist pisaraid pühkis. Ta waiakis . . . ta ei saanud rääkida.

— Luba, et ma su kätt pigistan, auus mees,

ütles Wiboane ja pakkus talle oma kätt. See käsi oli pehme ja soe, tal oli nagu oleks ta seda kätt ennegi pigistanud ning ennegi neid sügawaid filmi näinud. Siin oleme meie sõbrad, aga oma rahwa seas waenlased . . . Lase ma lähen . . . mu süda ei kannu siin kauem wiibida . . . ma teen pattu oma rahwa wastu . . .

Noormees pööris oma näu kõrwale . . .

Wiboane läks ära . . . Nad oliwad lahkunud.

Kange tuul oli nad Ingrimaa randa wiinud —
Narowa jõe taha. — —

37.

Paide lehtlas.

Wähe ajal oli Raiesniku külas suur lahing olnud, kus Kurši komtur orduwend Johan de Witte ja Paide maršhal Järwa sõjawäega Gestlased wõitis, kes 300 meest kautasitwad. See oli Sakste esimene wõit ning andis neile julgust. Pealegi oli neil ka warsti abi loota.

Ilus pühapäewa hommik suure ristipäewa järele oli käes, kui salkade wiisi ülemaid ja alamaid rüütlik Paidesse kokku woolas. Linna tornist helisestiwad neile kiriku kellad wastu, nagu iga pühapäewal inimesi palwele kutsudes. See kord aga jäiwad kirikud igal pool tühjaks. Kellegil polnud aega Ladina keeli jutlust kuulama minna, täna oli kõigil tähtsamaid asju diendada.

Ordumeister Burchard von Dreilitzen tuli praegu

hulga rüütlite ja sõjaväe saadetusel linna. Tema järel sõitsivad Riia komtur Dirk von Rambow, Wiljandi komtur Goswin von Hercke, Järva maa-ülem Wilken von Ilfede, orduwennad Hermann von Messen, Andreas von Steinberg ja palju teisi kõrgeid ordu isandaid walgeis mõõgarüütlite riides punaste ristidega.

Linna wärawas lehtwis rahu lipp ja päistis kaugele üle metsa, mille taha Gesti laste malewa koku oli tulnud. Igal pool olivad elawad nõuupidamised, sest täna oli ju päew, mis terve rahwa tulewiku üle otsust pidi andma. Mis sel päewal kindlaks tehti, see kestis põlwest põlwe.

Kui kõik walmis oli, tõusis weel kord seesama wana mees, kes Raiesniku küla juures kuningas walimisel kõneles, üles ja rääkis kaugele kõlawa healega:

— Teie, kuningad, meie rahwa kaitsjad — teie lähete täna raskele teele. Meie wastased on tigejad ja kanged, olge sellepärast targad oma sõnades ja tegudes. Nõudke oma rahwale suuremat wabadust, suuremat digust. Meie ei taha mitte enam nende orjad olla kõige ihu hingega, waid niisama inimesed nagu nemad, kes omale wara wõivad koguda, sõjamehi pidada, laewadega merel kauplemas käia, jah-tisid pidada — orjusest ja sõnakuulmisest wabad. Nõudke seda järel andmata kindlusega; meie walwame teie elu üle. Oma malewat ei tohi me linna ligi wiia, aga meie seame wahid wälja, kes meile süa koha teatust saadawad, kui teid hädaoht peaks ähwardama. Wiiboane on Soome maalt õnnelikult tagasi saanud, — teised on nad merde matnud — ja ta

on meile häid sõnumeid toonud. Kannatame weel — meie saame abi — siis wõime seda wägitallaga nõuda, mis meile nüüd heaga ei taheta anda. Minge nüüd rahuga — terve rahwas õnnistab teid sel teel ja terve sõjawägi walwab teie elu üle!

Kuningatega ühes oliwad weel nende lähemad nõuuandjad ja teendrid. See rong ei olnud pikk ega suur, waid weike salgake, kõigis 12 meest. Pea ühel ajal jõudsiwad nad Tallinna piiskopiga, kes oma särawas ameti mundris uhkete ehitatud Gesti kuningatest wälimise hiilguse poolest mitte palju ees ei olnud. Kui nad wärawast sisse oliwad astunud, langeksiwad raskest raud-wärawad nende taga kinni...

— Miskpäraast pannakse tee meie tagast kinni? küsis wanem kuningas wahilt.

— See on kõrge meistri käst.

— Meie nõuame, et wärawad lahti saawad peetud ... kinniste ukste taga ei taha meie oma asju ajada.

— Meie teeme ainult seda, mis meister meid käseb, wastas üks wahtidest

Linnaülema juures oliwad kõik kõrgeid maa-ülemad ja komturid ordumeistri ja piiskopiga koos. Kõik istusiwad aias suures lehtmajas, kuhu ülema teendrid ka Gesti kuningad tõiwad.

— Miskpäraast olete teie kõik Sakslased, noored ja wanad, nii hirmsal wiisil ära tapnud? küsis ordumeister von Dreilwen.

— Nad on meid nii kaua waewanud ja piinanud raske töö ja ränga maksudega, et meie mitte enam kauem ei jõudnud kannatada.

— Ja miks pärast olete teie siis waesed Paadese floostri mungad furnuks löönud! küsis ordumeister jälle.

— Kui ja seda küsid, siis ei tunne ja nende tegusid waese rahwa wastu ehk ei taha teada, wastas Gesti kuningas. Nad on inimesi igal pool riisunud ja põrguga ahwardanud, kui waesed inimesed oma wiimast leiwakanikast neile heaga ära ei tahtnud anda ja ise wäetimate lastega nälgida. Oli see siis nende Jumala auustamine, kui nad waesed inimesed filmawees raske päewa töö järele tühja kõhuga koju oma kõwa aseme peale aelama jätsiwad? Ja kas ei olnud see ka jälle munn, kes Kannawere tondilossi ilma süüta inimesi igaweste wangi wedas, kus nad näljasurema suriwad. — — —

— Seda ta waletab! kirjendas maa-ülem Wilken von Alrede wihaga wahela.

Ordumeister waigistas teda ja rääkis siis:

— Kas teie ka selle peale olete mõtelnud, et walatud weri ja häbemata mõrtsuka-töö nuhtlust nõuab? Kui kaugele ulatab teie jõud — see on pea otsas, kui meie oma raudmehed meretagast siia toome? Minge koju ja jääge rahule, muidu wõid teie käsi halwaste käia, sada korda halwemine kui siamaale. Mis teie siis ära tahate? Kas sellest teile küll ei ole, kui oma igapäewast leiba sööte? Wõi ei taha teie enam sugugi tööd teha, milleks teie ometi loodud olete?

— Need sõnad ei lepita meid mitte, ordumeister, wastas kuningas. Sa pead lubama, et keegi maa ega linna ülem meie käest maksusid ei tule

nõudma, mis neile keegi maksa ei jõua, ja pead igale inimesele priiust andma sinna minna ehk seda teha, mis ta tahab.

Terwe seltskond kõrgeid herrasid naeris selle peale täiest suust.

— Sa ei luba seda?

— Ei tule kellegil rüütli meelde niisugust lepingut teha.

— Kas ka siis mitte, kui meie endid selle eest jälle nende alamaks anname. Aga siis peate meie uued herrad seadima, kes aga mitte wanade wiisi wägiwallaga meie warandust enesele ei riisu ja meie rahwast loomadega ühesuguseks ei pea. Mis ütleb selle kohta?

— See on tühi nõudmine.

— Siis on meie leppimine wõimata, kõneles Gesti kuningas ärritatult. Mõtles selle peale, ordumeister, et ja ise oma käega silla ära oled lõhknud, mille peal Gestlased teile rahu pakkudes wasta wõitwad tulla. Meie ei pane mitte enne pead maha wäsimust puhkama, kuni wiimne Sakslane, ja olgu ta ka küünra pikkune, furnud ei ole. — Tõhke oma linna wärawad lahti, meie tahame minna ja ise oma õnne katsuda.

— Ma soowiksin, et niisugused inimesed sündimata oleksiwad jäänud, hüüdis ordumeister wihaga, kes niisugust mõrtsuka tööd nuhtlemata tahaks jätta, mille sarnast maailma algusest saadik weel pole olnud. Meie oleme teile nõuu annud, rahuga alla heita, sest alla heitma peate ju muidugi. Siis ehk oleks teie nuhtlus kergem wõidnud olla — aga kui meie sõja-

vägi süa saab ja teie ikka veel taperiistu kannate — siis ei leia keegi elaw hing armu. Wäriſege, wiletsad orjad, oma kättemaksjate ees!

Sellega oli rahuline oled otfas. Kuningad tahtſiwad minna.

— Nad on veel nõuu pidanud kõiki rüütliid Väides ära tappa, ütles Järwa maaülem oma meestele ning on suure hulga talupoegi wifatite ja kirwestega linna lähedale metsa ühes toonud. Nii pea, kui nende külge puudutakse, siis saawad need kofe linna peale tormi jookſma.

— Do, siis peame nende meestega hoopis teise rehningi pidama, ütles ordumeister. Pea ſina nad ſiin veel kinni, Ühede, ja ole nende wastu hästi sõbralik — meie ei tohi neid enam tagaſi laſta minna.

Need sõnad oliwad ruttu üksteise wahel ära räägitud, ilma et kuningad sellest midagi pidiwad teadma.

— Kuningad, jääge veel ſeisma, hüüdis Järwa maaülem neile järgi, kui nad juba aiaſt wälja oliwad jõudmas. Meie tahame veel oma aſju läbi rääkida. Meie oleme ära näinud, et teile ülekohut on ſündinud ning tahame järele anda.

Kuningad tuliwad tagaſi.

Suurem jagu rüütliid oli ära läinud. Ühede mõne teifega iſtus veel lehtlas.

— Linna ülema majas antakse täna suur piduſöök, ſeletas maaülem Wilken von Ühede lahtet nägu tehes. Sellest on ka teid oſawõtma kutsutud. Seal wõib veel rohkem rahulepinguſt kõneleada. Meie ſaame

nii tegema, et teie rahule wõite jääda. Tulge minuga ühes ülema majasse!

Maa-ülem näitas käega suure kiviloſſi poole.

— Meie ſeltsimehed ja ſulased peawad ka siis ühes tulema.

— Aga sõjariistad peate maha panema.

— Seda ei tee meie mitte.

— Kas teie maaülemale wasta julgete panna? Üſis üks rüütliipois kuningate ette astudes.

— Mina ei ole ſinuga rääkinud, ära ſega ennaſt ſinna wabele, kus ſind tarwis ei ole, andis wanem kuningas waſtufeſs.

— See on teutus, hüüdis wihaſeſs ſaanud rüütliipois kuningate ette astudes.

— Jah, ſeda pean ka mina teutufeſs, ütles maa-ülem, mis minu pois kõneleb, maksab niisama kui oleks ma ſeda iſe rääkinud.

— See poisike siis on ſinu ſuu, maaülem! imestas üks Geſti kuningateſt.

— Pange sõjariistad maha ja tulge mu järele loſſi. Kõik teifed peawad ſiia jääma, nõudis maaülem.

— Ma olen ütelnud, et meie ſiin üheſt ei lahkuga ka sõjariistu muidu maha ei päne, kui teie linna wärawaid jälle lahti ei tee ning meie sõjawäge ſiſſe ei laſe.

— Kas te aruſt ära olete, te tahate mõrtsukaid linna tuua ja loodate, et meie ſeda luba teile anname? Ruſt teie ſelle häbemata julgufe wõtate, teie näete ju, et teid ſiin üks weike kãputãis terve sõjawãe teſkel on.

— Meie loodame diguſe peale.

— Mõrtsukate õigus on nõõr ja wõllas, ütles maaülem, kes oma wiha kauem tagasi ei jõudnud hoida. See peab teie pall olema, teie mõrtsukad.

— Kui sa teistele niisuguseid sõnu ei häbene rääkides, wastas Gesti kuningas, siis kuula, mis mina ütlen: Kuidas nimetad sa seda tegu, kui süüta inimesi wägivaldselt wangi weetakse ja nad seal nälja ja jänu kätte ära surra lastakse? See ei ole mitte mõrtsuka töö, selle töötegija pole mitte mõrtsukas — mis? Wasta, sest see mees oled ju sina ise — su pall ootab sind weel. —

— Sinu äranõetud suu peab igaweste waitima, hüüdis maa-ülem ja kargas wi haga rääkija peale. See tõmbas ka oma mõõga wälja ja hakkas wastu. Tema tööga tugewaks saanud kaewaris oskas kaunis osawaste mõõka tarvitada, nii et maa-ülem wahest surmahoobi oleks saanud, kui tema pois mitte talle ette ei oleks karanud. Kuninga hoop käis mõõda ja haawas poissi rinnust.

Rüüd oli sõda lahti ning keegi wägi ei suutnud enam kangeste woolawat wiha jõge seisma panna. Kõik rüütliid tormasiwad oma warjukohtadest wälja ja sõjawägi, nii palju kui teda seal koos oli, jooksis kokku. Gesti kuningad oliwad filmapilk ümber piiratud — nende wõimus rauges hulga ees kui tükike lund põlewas ahjus.

Wõitlus oli lühike . . . kuningad kõige oma sulastega saiwad surmatud . . . nende furnukehad raiuti tükkideks . . .

Gestlaste eestkostjad oliwad otsas . . . nende lootused hauda kantud . . . Sakste rööm oli suur.

Wennad linna taga wotasiwad asjata oma kuningate tagasi pöörmist. Wiimaks tuli wahtidelt sõnum hirmsa teu üle. Meele ära heitwa wi haga tormasiwad nad linna alla hirmust tööd kätte maksma. Tugewad linna müürid ja raudriietega rüütli sõjawägi tegi nende katse tühjaks. Seljatagast salaja peale tulew sõjawägi ajas nad laiali, ning palju Gestlasti jäiwad külmalt lahingi platsile.

38.

Tütre tapja.

Kuningate surmast saadik ei olnud were walamisel enam otša ega määra. Saksa sõjameeste parwed käiswad mõõda maad, rüüstasiwad ja tapsiwad rahwast, kus temaga aga kokku puutusiwad. Hirmsamat aega ei ole Gestimaa pind enne ega pärast näinud. Terwe maa oli täis ahastust ja nuttu, õhtamist ja kaebamist.

Paidest läks ordumeister suure sõjawäega Tallinnasse tagasi. Tee peal peatas ta Rimola külas päewa ja öö. Üks jagu Gesti malewast oli weel Tallinna all, neile tõttas maalt weel wäge juurde. Nii tuliwad 200 meest Rimola külasse, ilma et Sakslaste sealolekust midagi oleksiwad aimanud. Need kargasiwad häliste Gestlaste peale ja tapsiwad neist pooled maha. Pooled peasiwad põgenemise läbi. Natukesse aja pärast tuliwad jälle 100 Gesti riitwit, kelledest ka 60 maha löödi.

Selle ootamata võidu järele valmistasivad Saks-lased enestele toreba pidusöögi ja istusivad rõõmsalt lauda sööma ja jooma. Oma hobused jätsivad nad aga sadulasse, et kohe weresõitu algada, kui jälle mõni salk Gestlasi nende kätte peaks sattuma.

Rõik olivad kõigefõrgemas rõõmutujus, kui wälja-seatud wahid Põltsamaa ülema wenna teendri sisse tõiwad, kes walges wahus hobusega laagrisse oli kihutanud. Ta tõi selle sõnumi, et Gestlased suurel hulgal kokku on tulnud ning ülemat ära võita tahtivat.

Kohe jäeti pidu pooleli, istuti hobuste selga ja kihutati Põltsamaa ülema juurde, kes pool penikoor-mat Kimolast kaugel oli.

Gestlased olivad oma wahtide läbi teada saanud, et waenlased suure wäega nende kallale on tulemas ja põgenesiwad eest ära. Kannekere metsadesse ja tondilossi.

Saksjad said seda teada ning kihutasiwad ordu-meistri ja Järwa ülema juhatusel järele. Siin metsades oli suur taplus, milles orduwend Hermann von Nessen ja kaks teist ja wiis mõisnikku ning 14 Gestlast langesiwad.

Suur jagu talupoegi oli aga tondilossi warjule põgenenud, kuna teised metsas ümber hulkusiwad. Meister ootas tondilossi juures, kuni metsast ehk lossist keegi wälja tuli kes teadmata wiisil aga waritsejate ligi sai, see kautas oma elu.

Tondilossis warjulolewate seas oli naifi, lapsi ja wanu mehi. Sakslased ei julgenud sisse minna,

sest igal pool, kust sisse wõis saada, olivad talu-mehed ees, kes iga sissetungija maha lõiwad.

Ordumeister nägi ära, et see nii ruttu ei läi-nud. Ta jättis Ilsede ühe jau wäega lossi wal-wama ja tõttas ise teise jauga tagasi, Kimola küla kaudu Tallinna poole.

Maa-ülem Ilsede lastis waljuste hüüda, et ta armu tahab anda, kes priitahtlikult lossist wälja tulewad.

Sellepeale tulivad üksteise järele 15 inimest lossist wälja. Nende seas oli ka meie tutaw Wiida ja see wanamees, kes temale ja Armikule õnnetust ette kuulutas. Rõik palusiwad armu — üksi wana-mees ei langenud maa walitseja ette põlwili.

— Siduge neil käed selja taha! hüüdis lossi omanik.

Mehed täitsiwad kasku. Wiida nõrkes timukate tugewate kätte wahela ära. Wanake waatas rahuga pealt kuni ka kord tema kätte tuli.

— Tagasi, saadana näud, hüüdis ta siis sidu-jaid enesest ära tõugates. Mis tahate teie saada? Kas see on siis su lubatud armu andmine, mõrtsukas?

— Raiuge neil pead maha, müristas lossiherra tugew heal.

— Pea, ära wala enam werd, ksendas wanake. Sa oled seda juba küllalt näinud. Sa puudud ise oma lihasse!

Hirmus töö algas. Wiida oli kolmas, kes rida mööda ette tuli. Ta ksendas hirmu pärast süda-messe lõikawa healega ja langes oma timuka jal-

gade ette maha. Ka sellegi süda näis liigutatud olewat. Ta wiiwitas . . .

— Maha kõik see ussi sugu, kispendas wiwane ülem ja kargas siis ise nõrkewa neiu kallale. Ta oda wälkus kord õhus ning kiljatades langes waene Wiida selili rohu sisse.

— Lapse mõrtsukas, hüüdis wanake jälestusega. Sa oled ise oma lihase tütre ära tapnud — see oli sinu tütar, kelle werd sa seal näed. —

— Mis hullu jutu ajab see wanamees? kispendas ta kui arust ära. Pange kinni see suu, mis ta jampsi!

— Pidage weel, ma ei karda ju teie surma oda, ma ei jookse teie eest, minu sõnu on sinul tarwis . . .

— Jah, anna aru nende üle . . .

— Hilda ei olnud sinu lihane tütar, waid minu, rääkis wanake tumedalt. Ta oli sinu tütre wastu salaja ära wahetatud kui su abikaasa suri. Temast pidi sulle piinaja ja waewaja waim saama kaswatatud, selleks sai talle wana Männa Tiiu — lossieit — kaswatajaks saadetud. See on teda ka inimeseks teinud. Sinu tütar aga kasus minu noore põlwe sõbra Mangu hurtfikus ülesse, kui sina mu Wiljandi maale orjaks kinkisid. Minu nõuu oli oma tüdart siis sinu käest tagasi wõtta, kui ta juba suureks kaswanud, et tema läbi su kõlwatu- maid nõuusi rahwa wastu teada saada ning sulle kõiki nurjatuid tegusid kätte maksa. Ma ei saanud aga oma nõuu täide saata, sest et ma siit kangel ori olin. Nüüd põgenesin ma sealt ära, mu

süda igatses oma tüdart näha saada — ma tulin hilja — ta oli su lossi ära põlenud. Hilda ei olnud sinu tütar — see siin, keda sa ära oled tapnud, on sinu liha ja veri — waata ta näusse ja tunnista, kas see jume sulle wõderas on?

Lossiherra kumardas sügawamale sureja näu peale. See oli tema kadunud abikaasa nägu, need- samad silmad, seesama walus joon nagu ta abikaasalgi surma woodil, muud kui noorendatud näul.

— Minu tütar! kispendas ta siis — ma tunnen sind, — Hilda ei olnud mitte mu tütar — ta oli wõderas — ta sees oli alatu waim — ta põlnud miniu liha ega veri. — —

— Raiuge tükkideks see wanamees, kes minule niijugust südame walu on julgenud teha, hüüdis ta oma meestele, kes imestusega ta ümber seisiwad.

— Ma tean, sa ei saa oma tütre wõrest weel täis — siin ma olen — ma ei karda su timutaid . . .

Salk Gesti sõjamehi tuli korraga nähtawale — Armit nende eesotjas.

Lossiherra ehmatas suurt waenlaste salka nähes kangeste ära, aga wõitles siiski weel wapraste. Kui ta nägi, et tema meestest suurem jagu langenud oli, põgenes ta ära.

Wahingi järele oli tondilossi ümber furnukehasid mees mehe kõrwas. Wanakest filmates jäi Armit imestades seisma.

— Minu õnnetuse kuulutaja ka siin! ütles ta ärrituses. Kas sa Wiidast ka midagi tead? Robus teda ei olnud — kus ta on?

Wanake näitas tummalt ühe keha peale, mis teiste wahel lames. Armiſ waatas enese ümber. Rorraga jäiwad ta filmad ühe koha peale seisma — ta astus ruttu mõne sammudele.

— Wiida! hüüdis ta.

Kes seda hüüdmist kuulſiwad, neil käis wärin südamesse.

Ta laskis enese kummuli werise keha peale, waatas ta filmi, need oliwad lahti, katsus ta käsi, need oliwad külmad, rinna haawast nirises weel wähe tumepunast werd wälja —

— Nad on ka sinu tapnud! rääkis ta wärisewal huulel. Su keha on külm, su filmad on tumedad — nad on sinu mult riisunud!

Ta tõstis oma filmad ülesse ja waatas kaua selge taewa poole.

— Seal finise taewa mõdmatata kõrguses wiibib nüüd su suremata waim, rääkiswad ta huuled tasekestes. Seal näed sa maha oma furnuteha ja mind lõhkewa südamega ta juures weriseid pisaraid nutmas. Sinust on ilma walud kaugele maha jäänud, ja kannad äraseletatud taewalise õndsuse hinge nägemata tuju — sa ei tunne rõõmu maapealse inimese kättemaksmise wiſast — aga minu südames loidab see leel nii kõrgele, et ma seda ka kõige suurema wenna armuga ja inimese kohusega kustutada ei jõua. Ma ei kutsu mitte sind oma wande tunnismehets, ei — aga sind, sa finine taewa wõlwa ja soojaste kiirgaw päike, — olge teie mu truud kuuljad ja tunnistajad, et ma enne ei puhka, kui mu südame armu-

ſe mõrtsukas oma palka on saanud. — Aga kes ütleb mulle, kes see hirmus inimene on olnud?

— Losſiherra, meie maa-ülem Wilken von Ilſede, ütles wanamees.

— Losſiherra — Wilken von Ilſede?

— Tema isa.

— Tema isa!

— Jah.

— Wõimata!

Wanamees seletas talle lühidelt, mis meie juba teame.

— Ja sa teadsid juba enne, kes Wiida oli?

— Ma kuulſin seda sinu juust.

— Nüüd ma mõistan su ettekuulutust . . . Hirmus . . . Kas wana Mangu, keda Wiida isaks peeti, ka sellest saladusest teadis?

— Teadis. Kui mind ſiit ära wiidi, andſin ma Wiida tema kätte ja rääkisin talle kõik ära. Ta lubas seda kõige inimeste eest warjul hoida ning sõnagi kellegile kõneleada, enne kui mina ise seda teen . . . Ta on sõna pidanud.

— Sa oled oma kättemaksmiseks kardetawa — hirmsa tee walinud . . .

— Ma tean . . . kellegi südamesse ei lõika see lugu nii walusalt kui minu hingesse. Teist wiisi ei olnud võimalik . . . Ma olen otsas . . . mu jõud on murtud . . . ma langen ilma waenlase mõdgata surma maale . . . mu kondid on nõrgaks jäänud . . .

— Õnnetu wanake, sa oled süüta laste südametega mänginud . . . selle eest pidi su wana süda weel

lõhkema. Ra mina olen selle läbi õnnetuks saanud . . .
ma aiman ka oma ligidat surma . . .

— Nüüd oled sa taht lahti . . . mu ettekuulutusel ei ole enam sinu kohta tähendust . . . ta ulatas ainult fiia maale. Ole mees, Armik, sa tead, mis pärast ja oma näu peal armi kannab — pese puhtaks see teutuse märk oma näu pealt mõrtsukate vere sees . . .

— Mu süda on purustatud . . . Ma olen Wiidat armastanud . . . nüüd ei ole teida enam . . . ma näen hirmust tonti enese kallale tulewat . . . ta naeratab koledate . . . ta võtab oma tuliste küüntega minust kinni, ta ei lase mind enam lahti . . . see on meelearahetmine — nõdermeel!

Armik oli siin aega wiitnud — metsades ja küladest pidas waenlase surmatu oda hirmust lõikust. Kõik hirtsikutud põletati ära, hirmuga eest ärapõgenenud naised ja lapsed, kes maa-alustesse koobastesse endid ära olivad peitnud, otsiti üles ja kisti wälja. Kes wälja ei tulnud, neile tehti tuli tee peale ette ja lämmatati õnnetumad sel wiisil suitsu ja tulise leegi sisse maa all ära.

Selle lahingi järele loeti Kanneveres üksi 1600 Gestlase furnuteha.

39.

P e t e r u s .

Kui Armik hirmsast teust oli teatust saanud, läks ta oma ülejäänud meestega külasse. Aga see ei olnud enam küla, see oli kui arutu suur suitsew kütise põld,

kus mitmel pool weel elawat tuldgi näha oli. Talle näidati koopaid, kus omaksed warju otsinud, aga surma leidnud. Waenlased olivad juba oma saagiga ära läinud.

Ruttu laskis ta koobaste suude pealt tuled laiaili pilduda ja sees olejad wälja tuua.

Rõle oli see pilt, mis siin ennast filmale awas. Gespool olivad poolest saadik ära põlenud furnutehad, kaugemal tulise suitsu kätte ära surnud, weel kaugemal ka mõned, kellel wähe hinge sees oli.

Ra tema ema oli wiimaste seas. Tal oli weel elumärkifid külles, oma filmi aga ei teinud ta mitte lahti ega kuulnud ühtegi sõna, mis poja arm talle meelt ära heites kõrwa hüüdis.

Ta jättis oma õnnetu ema wanamehe hoolets ja läks werise südamega oma wendade seltsis Tallinna poole, kuhu abi tarwis oli. Temalt olid kõik ta maapealsed kallimad warandused riisutud — ta armuke, ta ema, ta sugulased ja sõbrad —

Nii palju ei jõua ükski noor süda ära kanda. Ja tema rahwale, ta isamaale kaewati hauda, kuhu meelearahetmises wõitlejaid wendi kõige nende wiimaste lootustega maha matta . . .

Ordumeister oli oma wäega Tallinna ligi jõudnud, nii et linna weel üks penikoorm maad oli. Siin seisitwad Gesti sõjawäed ühe suure soo serwal metsades warjul. Ta kutsus oma sõjaülemad kokku, et nõuu pidada, mil wiisil Gestlasi siin kergelt ära wõita.

— Kui meie siin oma suure wäega weel edasi läheme, siis wõiwad Gestlased meid näha ning üle soo meie eest ära põgeneda, rääkis ordumeister. Nad

ei tohi aga meie käest mitte peaseba. Neid on palju wähem kui meid ja kui see salgake meie käes on, siis on loota, et selle wõidu läbi ka täieline wõit meie on.

— Kuida wiisi wõime nende põgenemist keelata? küsitiwad kõrgemad rüütlib.

— Minu nduu on see. Walime mõned julged mehed eneste keskelt, kes weikese wäega nende juurde lähewad ja neile rahu pakuwad. Nad on wistist lõpmata sõjapidamisest wäsinud ja saatwad hea meelega lepitust tegema, kui neile head tingimised teeme.

— Missugused tingimised?

— Meie lubame neile, mis nad nduawad.

— Kui nad täielist priiust tahawad, ning maksudest lahti sootiwad saada. Mis siis?

— Meie lubame ka seda.

— See on aga liig.

— Meie ei mõtlegi ju selle peale, et neid lubamisi täidame. On nad rahu wasta wõtnud, siis peawad nad oma sõjariistad käest ära andma ja eestweddajad pandiks meie kätte wälja andma. Siis oleme meie wõitjad.

See nduu oli kõigi meelepärast. Rohe waliti Toreida ja Wõnnu ülemad saadikuteks, kes salgakese sõjawäe saatusel Gestlaste juurde läksiwad.

Gestlased wõtsiwad neid lahkestest wastu, kui nende rahupakkumist kuulsiwad.

— Kui teie furnawat wihawaenu tahate lõpetada, siis teeme tänast päewast saadik rahu, rääkis Wõnnu ülem. Ordumeister annab teile kõik andeks, laseb teid priiks, mispärast sõda olete hakanud, aga

nduab selle eest teilt, et te oma sõjariistad ja eestweddajad rahupandiks tema kätte annate.

— Ja mis panti annab ordumeister meile omalt poolt, et ta meid ei peta? küsis Wiboane, kes Gestlaste eest kõneles.

— Oma rüüteliku sõna, oli uhke wastus.

— Niisugune sõna ei maksa midagi, hüüdis Armit, kes praegu sija oli jõudnud. Wennad, ärge tühje sõnu uskuge. Nad on Kanneveres meie naised ja lapsed ära tapnud, kui need nende tõutusi uskudes peidupaikadest wälja tuliwad. Tehku nad rahu, ilma et meie sõjariistad käest ära paneme ja oma juhatajad nende kätte anname.

— Gestlased, ärge laske niisuguseid noori mehi rääkida, kes weel suud peawad pidama, kui tähtsate asjade üle aru peetakse, ütles Wõnnu linna ülem ärritusega. Mis tahate teie oma weikese hulgaga meie tugewa sõjawäe wastu teha, kui teie me rahupakkumist fergemeelselt ära põlgate ja sõda igatsete? Olge mõistlikud — teil on ju rahu tarwis. Ordumeister saab ikka uut wäge. Tema kuningas Daani maalt saadab talle seda nii palju kui tal tarwis on, ning Saksad toowad omalt poolt — kust teie mehi wõtate, et kauemine wastu wõite panna? Kas teile juba sellest õnnetusest küllalt ei saa, mis siamaale oma sõjaga enese kaela olete tõmmanud? Igatsete weel rohkem oma wendade furnutehasid näha ning nende hürtsikute tuhahunnikutel omakseid taga nutta? Tehke ruttu otsust, meie peame meistriks teatust wiima.

— Olgu siis teie tahtmine ka seekord, hüüdis Gestlaste juhataja. Kui teie oma sõna peaksite murdma,

fiis ei saa meie sõbrad enne puhkama, kui wiimse mehe weri, mis teie pettusega walate, künne wõrra kätte ei ole tasutud. Igawene äraneedmine hingagu teie peal, kui teie petmisega meid oma alla tahate saada. Nõuate nüüd weel meie sõjariistu ja ülemaid rahutõutusega?

— Sellepärast oleme meie siia tulnud. Andke siia oma sõjariistad ja ülemad — ning meie toome teile selle eest andeksandmist ja wennaarmastust wasta.

— Wõtke fiis minu oda, hüüdis kõneleja pühalikult — olgu rahu meie wahel, hingagu waen ja wiha sügawus hauas, kuhu keegi surelik ta ligi ei pease. — Wennad, tehke seda minu järele!

Nurin tõusis rahwa seas, kui Saksa sõlbatid nende käest sõjariistu koku korjasiwad. Rahu lootus ja wõidu kautamise kartus ainult jõudsiwad mehi tagasi hoida, et nad wõeraid mehi sealsamas filmapill puruks ei teinud.

— Aga nüüd teie wanemad! hüüdis Wõnnu ülem, kui sõjariistade koormad ta sõjameestega ära minekule endid walnis paniwad.

— Mina lähen ühes, rääkis Gestlaste juhataja kindla healega. Ma tahan seda oma rahwa ja isamaa heaks julgeda. Ma tean, et mu wennad mind fiis waenlastelt tagasi saawad nõudma, kui nad oma sõna ei pea. Kes oma rahwast tahab teenida, peab midagi ka julgema — muidu ei ole ta teenistus midagi wäärt.

— Sina üffi ei mõju weel mitte, ütles Toreida linna-ülem — ka teised juhatajad peawad ühes tulema.

— Kes weel tahawad minuga ühes tulla?

Mitmed wanemad mehed tuliwad koku.

— See on hea. Teie nooremad sõjamehed, Wiiboane ja Armit, wõtke niikaua fiin malewa juhatamine oma peale, kuni kõik asjad joonde on seatud ja meie tagasi tuleme.

— Teie ei tule mitte enam tagasi, rääkis Armit tumedalt. Sakslased petawad — nad on alati petnud, nad on hirmsad. —

Gesti wanemad läksiwad Sakslastega ühes meistri laagrisse. Kui seal saadikuid sõjariistadega ja wanematega tagasi nähti tulema, hõijati rõõmu pärast.

— Meie töd on korda läinud — meie oleme saanud, mis tahtsime — Gestlased on meie käes. Siin on nende wanemad, fiin on nende sõjariistad, nad on palja kätega ja wotawad armu. Nad usuwad, mis meie lubasime.

Meister hüüdis terve wäe koku ja teatas kõigile, et Gestlased ilma mõdgalöögita nende alla heitinud ning armu paluda.

— Kas peame neile armu andma? küsis ta.

— Neile peame meie armu andma, kes meie sõbrad ja sugulased furnuks on löönud! kisedasiwad kõik. Nad on mõrtsukad, neile peame nende werist tegu kätte maksma — meie ei tohi ühegi peale armu heita. Kõige parem oleks, kui see tige sugu maa pealt kauls.

— Ja kes peaks fiis meid orjama? küsis meister. Meil on neid tarwis, kes meile elu ülespidamist maa seest wälja wõtawad.

— Seda põlwe ei suuda enam keegi parandada, wastati mitmelt poolt. Tüli tõstjad peawad oma

palka saama, nii et tulewad põlved väristusega sellest kõnelewad ja hirmuga wastuhakkamise eest hoiatwad.

— Olgu siis. Edasi, Gesti laste kallale! kisedas ordumeister. Gesti wanemad seuti kinni ja weeti wangidena ühes. —

Gesti laagris oli wahe ajal rahutu oled walit-senud. Armit ei jätnud järele, enne kui iga sõja-mees enesele kõigewähemalt hea malgagi sõjariistaks oli muret-senud, et häda korral mitte üsna ilma ei oleks. Ligidalt külast ot-siti kõik labidab, kirwed, kõik terariistad kokku, sest Armit tõendas järeleand-mata, et see uus pettus Sakslaste poolt on.

Nad ei olnud oma ettevalmistustega weel wal-mis, kui korraga üks noormees Sakste laagri poolt Gesti laste juurde ruttas ja selle sõnumi tõi, et Sakslased suure wäega juba üsna nende ligidal metsas on.

— Põgenegu, tell elu armas, nad wõiwad igal filmapilgul siia jõuda. Mets on nende sõjawäe täis, põgenege üle soo, sinna ei saa nad oma hobustega järele.

Kõik ehmatasiwad ära. Wiboane wahtis aga imestusega nooremehe ot-sa, see oli ju rüütli heal, kes teda mere-surmast peastnud — aga nüüd tuli talle ka häkiste meelde, et seesama noormees siis tondilossis olnud, kui tema sealt ära peasteri. See oli imelik. Aga täna ei olnud tal aega selle üle pikemalt järele mõelda. Nüüd oli tarwis waadata, kuidas wiisi siit peaseda.

— Seda ma ütlesin kohe, need koerad petawad

meid, hüüdis Armit. Basta, näitame, et meie ka ilma sõjariistadeta neid ei kar-da.

— See on asjata, ütles üks wanem sõjamees. Põgenemise läbi peaseme meie wahest kõik ära. Meie peame oma jõudu wäga kokku hoidma, warsti wõiwad meile Rootslased ja Soomlased abiks tulla ning omale weel kauge-malt wendade käest uusi mehi saada — siis hakkame uuesti peale.

Enne kui ta ot-sa sai rääkida, lange-siwad Sakslased metsast nende peale. Suures segaduses paniwad Gesti lasted soo peale põgenema, kes enam põgeneda ei saanud, hakkasiwad wastu, aga mis aitas nende wastu hakkamine ilma sõjariistadeta!

Ra Wiboane ja Armit oliwad wastu hakkajate seas. Weel ei olnud Wiboane waenlastega kokku puutunud, kui ta häkiste üht pehmet kätt enese külles tundis. Ta waatas ümber ja leidis imestusega selle nooremehe, kes tondilos-sist teda wälja toonud ning merelt peastnud.

— Põgene, Wiboane, muidu oled sa kadunud, ütles ta kartliku näuga julge mehe ot-sa waadates. Wiboane südamest käis iseäralik soojus läbi, kui ta nende ilusate filmade sisse waatas, mis sügawasse tõmmatud kübara ääre alt ära seletamata särava wälja waata-siwad.

— Minu hea tundmata sõber, sa tahad jälle mu elu peasta, ütles Wiboane liigutatud tänuga. Ruhu pean ma põgenema, kui mu wennad siia jääwad!

— Sina üksi ei jõua ühtegi teist ega ka iseennast peasta, waid wõid enesele surma leida —

Rui ja oma rahwale tahad head teha, siis hoia oma elu — tule, ruttu, ruttu, enne kui põgenemise tee kinni ja peafemine wõimata.

Nende sõnadega tõmbas ta Wiboane enese järele, ruttas temaga mööda wõsa äärt edasi, waenlased oliwad juba lagedale jõudnud, üks salk oli neid näinud ning hakkas taga ajama.

Sel ajal oli Armit mitme julge mehena wõidelnud. Ta südames kees kättemaksmise himu, ta silmad otsisid oma armuete mõrtsukat, ta ei wõinud põgeneda, ta pidi temaga taha saama.

Waenlaste salgad läksid paksemaks, tema seltsimehed langesid nende mööda hoopide all kui hein. Pea oli tema üsna üksinda weel wõitlemas. Ka üks noor rüütel oli tema käe all langenud. Siis aga trehwas teda niisugune piigi hoop pähä, et ta surmalt maha langes.

Üle tema ja teiste kehade kihutasid waenlased edasi, Eesti mehi pehme soo sees maha tappes, sest et nad seal eest ära ei saanud põgeneda.

Üle kolme tuhande Gestlase furnukeha katsid lahingi põldu. Rõõmsa südamega läksid ordu meistri sõjawäed Tallinnasse — nende katwalus oli neile täielise wõidu toonud.

Rui lahing möödas oli, tuli linnast hulk rahwast sõjaplatši waatama. Maa oli Gestlaste furnukehadega täidetud ja maa werega segamine sopsaks tallatud. Kellelgi polnud waeste langemate tarwis liigutuse ega kaastundmuse pisaraid, kõik oliwad rõõmsad, kui toored rüütlid oma waprusest siin kiitlesid.

Armit ei olnud mitte üsna surmiks jäänud, waid

hirmsa põrutamise järele uimaselt maha kukkunud. Suur käre äratas ta jälle ülesse. Ta lõi filmad lahti; tema ümber käisid linna inimesed furnuid waatamas ja riisumas. Ka tema oli paljaks kisatud ja ta pahem käsi puruks tallatud. Ta tundis, et ta surm lähedal on, aga weel ei olnud ta wanne täidetud. Ja seal käis von Ilse ühe hobuse seljas, näitas furnuid ja naeris waeste õnnetumate kehade juures. See naer oli hirmsam kui kõige tigemana metsalise wihane kiskemine.

Kus tuhanded oma elu pettuse läbi wiletsalt on lõpetanud, seal pidi weel neid naeretama. Naerja oli oma hobusega Armitu ligi jõudnud. Nagu wälf kargas see wiimse jõuga maast ülesse ja kiskus rüütli hobuse seljast maha.

Ta oleks palja käega lossiherra furnuks peksnud, kui mitte üks teine rüütel, kes seal ligidal oli ja seda asja nägi, mitte wähele ei oleks karanud. Enne aga, kui see talle üht ainustki mööda hoopu sai anda, purtskas Armitil tume were joon juust, ta kukkus maha ja oli surmud.

Ohmatanud maa-ülem waatas ülesse tõustes oma peale tükkija otsa — ta tundis teda ta näu armist ära. —

Ta naeris — see naer oli kole.

Obauflikud linna kodanikud taganesid kartlikult lahingi platsilt, nad nägid, missugune wiha Gestlastel nende wastu on, et furnukehadki ülesse tõusewad oma waenlastele kätte maksmata.

— Raiuge furnukehad tükkideks, kiskendad Järwa maa-ülem, muidu tõusewad need weel ülesse.

Ja siis tegi ta seda Armiku kehaga. Armiga pea weeres ta jalgade ette, ta kangeks jäänud filmad olivad lahti ning waatasiwad mõrtsuka otsa. Maa-ülemal oli kui waataks ta kohtumõistja filmad tema südamesse, kes ta hirmsaid tegusid üksikult tunneb ja praegu walmis on tema elu üle otsust tegema. Ta pööras oma filmad kõrwale ja astus ruttu sealt kaugemale.

40.

Geist korda peastetud.

Wiboane ja ta noore seltsimehe järele olivad waenlased kuni weikese Piirita jõe jõe juurde järele jooksnud, kus pöödsaste warjus üks weike paadike seis, mille sees nad ära tahtsiwad põgeneda.

Enne aga kui nad paadi sisse jõudsiwad, olivad juba mitu tugewat meest Wiboane ümber asunud, nii et ta enam edasi ei saanud. Ta wirutas neist ühe oma nuiaga maha, kiskus oda ta käest ära ja wiristas sellega kui wihane löwi enese ümber. Waenlased taganesiwad filmapilguks. Seda filmapilk taitis Wiboane lootsiusje kargamiseks tarwitada, aga waenlased, kes tema nõuist aru saiwad, kargasiwad häliste jälle ta peale. Ühel neist läks korda oma piigiga nii tugewaste ta õlasse löüa, et uimaselt seliti lootsiusje kulkus. Snneks oli selle hooga ka lootsiusje niisugune hoog antud, et ta kaldast eemale läks ning wee läbi waenlased põgenejatest lahutas.

Wiboane oli kangest põrutamisest kui surnud. Ta õla haaw jooksis palju werd, aga ta seltsimehel ei olnud aega teda kinni siduda, sest taga ajajad olivad kannul ja püüdsiwad oma piikibega neile järele wihata ehk lootsiusje kalbasse kiskuda. Noormees sõudis kõigest jõuust ning juhtis sõiduriista kitsas jões nii osawusega, et kaldal seisjad teda kinni pidada ei saanud.

Wiimaks jätsiwad tagaajajad asjata katset maha ja ei tulnud enam järele. Kuiwa maa peal oli ju inimesi küllalt, mis tarwis siis just neid kahte taga ajada.

Nii pea kui suur häda möödas oli, waatas noormees Wiboane haawa järele, kiskus enese kuue eest lahti, tõmbas selle alt ühe kalli rätiku wälja ning sidus sellega werd jookswa haawa kinni. Wiboane oli ikka weel kui surnud ja ei teadnud midagi, mis temaga sündis.

Wasta õhtat kuulis ta jälle enese taga kisa ja käre. Ta waatas ehmatusega lagasi. Seal tuli ordumeister oma sõjawäega. Ta weri kees kärmeste. Põgenemise peale ei wõinud siin mõteldagi. Nii pea kui ta jõe pealt wälja oleks tulnud, oleks teda nähtud — ja kui tal ka korda oleks läinud kuskile pöödsaste wahela ära peita, siis ei oleks ta seda ometi teinud. Kuhu oleks siis Wiboane jäänud. Tema elu näis talle ütle mata kalliks olema.

Paremalt kaldalt jooksis weike jõe sisse. Ta pööris sinna ja sõudis kõigest jõuust. Suured higi tilgad weeresiwad ta lõkendawaid palgeid mööda alla

— aga ta ei pannud kordagi mõla käest, et higigi näult ära pühkida.

Päike oli juba looja weerenud ja metsade all hakkas ööpimedus aset võtma, aga jõe peal oli veel kaunis walge. Soo pealt, kuhu täna nii palju Cestlaste furnukehasid maha jäänud, tõusis walge aur ülesse. Eha ja punakate pilvede pealt langes sinna imelik punakas paiste — wõdi tuli see neist werejadest, mis seda auru sünnitasiwad?

Mis sõudja kaua juba kartnud, oli wiimaks sündinud: sõjamehed oliwad teda näinud! Müüd algas taga-ajamine. Lagemata hulgal jooksiwad nad waese põgeneja järele, kes kõrwalises jõe harus nende eest warju lootis leida, aga nüüd enmast petetud nägi olema. Wasta wett oli wäga raske sõuda ja nii suure hulga eest ei wõinud ta enam ära peaseada. Ta süda wärises, ta luges palweid, ta sõudis kõigest jõuust — tagaajajad tuliwad aga filmapilk ligemale. Meelt ära heites waatas ta selja taha, kuhu ta wiimaks warjule wõiks saada.

Hele rõõmuwälge paistis ta näust. Veel mõni kümme samm, siis oli ta lagedal wee pinnal, mida paks walge udu kattis.

Ta tõmbas kõigest jõuust. Mõned tagaajajad kargasiwad juba talle wette järele — ta karjatas hirmu pärast, nii et Wiboane ülesse ärkas ja wõderalt enese ümber waatas.

Aga juba oli ta lagedal wee pinnal ja kadus mõne filmapilgu järele werejäänuliste tagaajajate filmist udu sisse.

— Sumalale tänu, me oleme peastetud! hüüdis

ta nõrga healega. Nõrgalt langeiwad ta käed mõlade küllest kõrwale maha, ta oli nii wäsinud, et enmast mitte liigutada ei jõudnud.

— Kas meie jälle merel oleme? küsis Wiboane.

— Meie oleme järwel.

— Sa oled mind jälle peastnud.

— Ma loodan, et me peasenud oleme.

— Kuidas pean ma sind küll tänama!

— Ma ei nõua tänu — ma täidan oma kohut.

— Mis kohus on sul minu, ühe wõdera inimese wastu?

— Ligimise armastus ei waata wõdera ega tuttwa peale. Ta peab igal pool oma kohuseks aidata, kus abi tarwis on.

— Oh kui ilus on inimene, kui tal ärdas ja kohuse tundlik süda rinnus tuksub. Aga ütle mulle nüüd kord ka, kes sa oled, mu kase — kolme kordne elupeastja? Kui ma ei eksin, siis tõid sa mu paari nädala eest merest wälja ning peastsid mu minewal sügisel tondilosfist — kas pole tõsi?

— Sa tead juba isegi.

— Aga kes sa oled? Mul on nagu oleks ma neid filmi kord weel kuskil mujal näinud.

— Ära küsi seda — ole sellega rahul, mis sa näed ja tead — muidu wõiks õnnetust tulla — sõbrus on wäga heitlek — ma olen juba ilmas näinud, mis were wihtamine teeb — —

— Su sõnad on tumedad, ma ei saa neist aru.

— Ära püüa ka neist aru saada — —

Sõudja oli oma filmad kõrwale pöörnud. Sealte langeiwad palatwad pisarad järwe pinnale. — —

Keft õõ ajal jõudsiwad põgenejad paremale järwe kalbasse.

— Ratsu nüüd ennaft peasta, Wiboane! rääkis siin tundmata mees. Mina ei tule enam edasi. Rauem ei wõi meie järwe peale jääda, hommiku leitakse meid siit ülesse. Hommikuks wõid juba siit kangel olla ning omaste juurde koju jõuda.

— Omaste juurde! Mul ei ole enam omakseid. Need on tige Rannetvere losfiherra minult hirmsal wiisil riisunud — ma olen üksi ilmas — —

— Sellepärast wihtad sa ka teda ja tema werd!

— Surmani wihtan ma teda ja tema sugu — —

— Ela hästi, Wiboane, ütles wderas lämmitatud healega. Rui arm lõpeb, siis on kõik kadunud. Oh taewas, millas lased sa waenlased wennaiks saada, millal kaub õnnetumate õhkamine ja ahastuse pisarate ojad?

Ta kadus järwe kalbal paksu udu sisse.

Wiboane waatas tüki aega selle imelise, arusaamata nooremehe järele, keda ta ainult siis nägi, kui surm teda ahwardas ja temal peastjat tarwis oli. Kes wõis ta küll olla? Misugune wõim sunnib wderast teda oma elu kaalu peale panemisega peastma? Kes wõis seda talle seletada?

Üks imelik wägi kiskus teda tugewaste selle äraseletamata inimese poole — oli see tänu tundmus?

Ta sammus sügawas mõttes edasi.

Hirmus kättemaksmine.

Selle õnnetuma lahinguga oli Gestlaste jõud murdud. Mõne päewa järele alles jõudis Soomest Wiburi wanem ja Rootsimaalst Abo linna ülem Nikolaus Son suure sõjawäega Tallinna linna alla. Rootslased tahtsiwad hea meelega Gestlast aidata, sest nad oliwad juba ammu Tallinna linna enesetele igatsenud. Nüüd oli neil wõimalik oma nõuu lorda saada ja linna Daani krooni käest ära wõita, milleks neile Gestlased omalt poolt abiiks oliwad.

Ordu meister sai uute waenlaste tulekust mere poolt aegsaste sõnumid ja hakkas juba kartma, et ta Rootslaste ja Soomlaste wastu kawa ei jõua panna ega Tallinna linna Harjumaaga ja Rakwere linna Wirumaaga, mis Daani walitsuse all oliwad, kuninga omaks hoida.

Sellepärast walis ordumeister Wiljandi komturi Goswin von Hercke Rakwere linna ülemaks ja kõigi Wirumaa kindluste peameheks.

Goswin von Hercke wõttis uue ameti rõõmuga wasta, ning lastis kõige esiti need Gesti malewa eestwõedajad, kes wiimsest lahingist Tallinna all Sakslaste wangi oliwad jäänud, ära tappa.

Rui Abo linna ülem Nikolaus Son Tallinna alla oli jõudnud, saatis kawal ordumeister ühe oma meestest kalamehe riietes lootfikuga merele, et Rootslased temalt sõnumid wõiks saada. Abo linna ülem lastis ka kalamehe kinni wõtta ja oma juurde tuua,

kes talle seletas, et Gestlased wiimse meheni juba langenud on ning ordumeistril suur sõjavägi Tallinna ligidal metsas laagris seisab, ning Wiru ja Harjumaal kaitsjaks heermestergi juba walitud olla.

Selle üle wiastas Ubo ülem kangeste ja saatis saadiku Tallinnasse. Linna walitus lepitasi saadiku enesega ära, ning mõne päewa järele pöörsiwad Rootsi ja Soome sõjalaetwad tagasi, ilma et Gestlastele kõige vähematti abi oleksiwad toonud.

Wiboane katsus siis weel wiimast abi. Ta läks salaja ühe teisega Pihlwasse ja palus Wenelasi enestele appi. Wenelased ajasiwad 5000 meest kokku ja tuliwad Tartusse. Ruttu saatis Riia komtur Dietrich von Rambow, kes sel korral Kirepis oli, Põltsamaa ülemale Hildebrandt von Lentenile ja Sakala maa ülematele sõna, et nad nii ruttu kui võimalik oma sõjaväega Wenelaste wastu Tartusse tuleksiwad.

* Warsti oli rüütlite sõjavägi koos ning läks ühendatud jõuul Wenelaste peale. Palawas wõitluses kautasiwad Wenelased 1000 meest ning mitmed orduwennad Sakslaste poolt jäiwad lahingu wäljale. Wenelased läksiwad tagasi ning wiisiwad palju rüütitud wäga enestega ühes. Gestlased jäiwad ilka abita, ise oma saatuse hooleks.

Jaagupi päewal seltsamal aastal hakkasiwad ka Saarlased mässama. Nad lõiwad kõik Sakslad, noored ja wanad, maha ning uputasiwad preestrid merde.

Seltsamal ajal aga jõudis Preisimaalt abi Harjumaale mässajaid karistama. 2 komturi, 27 ordu rüütlit ja 600 sõjameest raudriides tuliwad Tallinna ordumeistrile appi.

Nüüd algas Harjumaal hirmus sõda ja werewalamine, mille sarnast päite terwel maa pinnal pole näinud. See ei olnud enam dieti sõda, waid hirmus kättemaksimine. Kõik taluhurtfikud süüdati põlema, põgenejad püüti kinni ja wifati tulde ja kes muudu ial rahwa seast ette juhtus, see tapeti halastamata kombel ära, oli ta noor ehk wana, wäeti laps ehk wana raul, kes sellest hoolis!

Ujaraamatutest leiame, et see sõda 50,000 Gestlast igaweste magama on pannud. Endised rammusad küla nurmed oliwad rahwa werest sooks sõtkutud ja nutetud pisaratest oleksiwad jöed wõinud saada, kui need kokku oleksiwad woolanud.

See hirmus werewalamine oli maa rahwast labaks teinud. Wana Wiida isa ja leinaja Armike ema, kes Rannewere lahingist saadik koos elasiwad, leidsiwad ka halastamate Sakste käes surma. Wähe oli neid, kes metsadesse põgenesiwad ning sel wiisil oma elu peastiswad.

Kui talwel külm merele jää kaane peale pani, siis läksiwad ordu sõjamehed ka Saarlastele kättemaksma. Kellele nad seal elu kinkisiwad, neid lõiwad nad ahelates üle mere ning müüsiwad Wenemaale orjadeks.

Isa ja tütar.

Sutvine ilu oli kadunud, sügise käes.

Lõuna päike paistis veel dige soojaste sinisest taewast wiltu maha ning tasane tuule õht kandis lumivalgeid pilvesid rahuga üle kõrge taewalautuse: Kollaseks läinud wõsamets helendab oma wärwi päikese käes pea kulla säraseks, mille seas ühtikub paju ja sireli pöödsad veel suwerohilist kuube kannawad. Lehed libisewad wirinal puudest, wõsa tõuseb päewa poole itka kõrgemale ning kasub wiimaks suureks metsaks, mille kollane kroon päikese all kui sulatuld hiilgab. Hilised kured lähewad rongis üle maa ja laulawad oma wiimist ühetoonilist laulu; muidu on kõik wait, nii wait kui hluas, nagu ei oleks elu maa peal enam olemasgi.

Üksi ühe suure tammi all on veel üks inimene näha. Ta walge pea ja habe tunnistab ta suurt wanadust, ning asjata katset ülestõusta, ta suurt nõrkust. Tamme lehtede läbi tungiwad päikese kiired ja maaliwad rohu peale hüppawat walgust ja warju maasoleja kahwatanud näu peale.

— Tamm laswab aastasajad ja seisab täis tugewuses ka aastasajad — inimene langeb lühikese wõitluse järele surma maale, rääkisiwad ta huuled tasa. Inimesed on kõik otsas — nad on kõik ära tapnud . . . üksi mind wanakest pole nad üles leidnud . . . nüüd pean ma siia surema ilma ahita, ilma armastaja kaeta, kes mu filmad kinni wajutaks. Ma näen

juba kaarnaid kõrgel oma pea kohas keerutama, kes minu filmade tumedaks jäämist ootawad. Nad on rikka saagiga ahneks läinud — nad ei taha enam wana, nad ootawad uusi ohwrid. Oodate, pea on ka wiimise elawa hinge keha külmaks läinud ja teie wõite oma hirmust lõikust algada — siis aga pole teil enam midagi odada.

Ta liikumata, klaasised filmad waatasiwad päikese sisse, nagu ei teeks walgus neile sugugi enam waewa. —

Juba tükite aega kõndis üks noor naisterahwas metsa serwal söödiks jäänud küla põldude ääres ja waatas kurwa ja kartliku pilguga aegajalt enese ümber, nagu otsiks ta kedagi, ehk nagu kardaks ta midagi.

Korraga jäiwad ta filmad selle suure tamme peale seisma, mille all wanake lamas.

Ta oli wanakest näinud — ta astus ettewaatlikult lähemale. See ei olnud mitte surmukeha, see liigutas ju! Oh mis õnn, veel üks elus inimene siin kolebas paigas! Neiu süda tuskus rõõmu pärast pea nii waljuste, et seda kuulda wõis.

Ta tasafes sammud ei olnud wanakest mitte effitanud. See rääkis iseeneses. Tulija jäi kuulama.

— Taewane Jumal, ütles wanake, kui Sa taewas elad ja maade ning rahwaste üle walitsed, siis näed ja tead sa ju kõik, mis ilmas sünnib. Miks lased sa siis ülekohest hõisata ja ilmasüütaid kannatada ja hukka minna! Tee kord ots deluisele, kauta ära tigiduse ja wiha waenu ilmast — mis hea meel wõid sul sellest olla, kui inimesed inimeste elu wõta-

wad, kui nutu jões ju maad kastawad ja were aur taewast pimestab? Lase wenna arm päikese selguses paista, lase ta soojendawad kiired iga inimese südame põhja tungida, näita igale ühele ta inimese kohust — oh, lõpeta kõik hirmu ja ahastust inimeste keskelt — — Ära põlga ühe õnnetu wanakese wiimast palwet ära — tema huuled on pea igaweste wait ja ta südame tujukumine lõpeb, siis ei tule ta enam find waewama. —

Kuulaja piiga ei jõudnud ennast enam hoida; ta nuttis liigutuse pärast.

Kõneleja kuulis seda. Waewaga pööris ta oma filmad selle tasase heale poole ning waatas suure imekspanemisega nutja neiu otsa.

— Weel on üks elaw hing — ma pole mitte üksi, ütles ta rõõmsa näuga. Aga miks sa nutad?

— Su sõnad on mind sügawaste liigutanud, nad on kui minu südamest räägitud.

— Kes sa oled, lapsuke?

— Üks wõderas, kõigist maha jäetud — üksi — hirmus üksi.

— Kas sul siis omakseid ei ole?

— Ei ole, kostis neiu ikka weel nuttes.

— Ma märkan, hirmsad Saksad on ka sinu omaksed sult riisunud ja su waeseks lapseks teinud, nagu sadanded teised . . .

— Ei mitte . . .

— Ma ei saa sinust mitte aru.

— Oh minust ei wõi, ei tohi keegi aru saada. Ma ei ole mitte enam ilmas, aga ma elan ometi.

— Su sõnad lähewad ikka weel tumedamaks.

— Niisama tume on ka minu elu.

— Oh lapsuke, kelle elu ei oleks nüüd tume! Kui mulle keegi minu elu saatust meelde tuletab, siis tahab mu süda lõhkeda — mu keele peale tikuwad wande sõnad —

— Aga sa palusid ju ise, et Jumal wihawaenu inimeste wahelt kautaks ja wenna armastust päikese selguses surelistesse rindadesse istutaks.

— Kõigil asjadel on oma piirid. Kui sellest üle läheb, siis katkeb kannatuse lõng ja lõpetab leppimise. Ja minul on ka üks niisugune inimene, kellele ma ialgi ei wõi andeks anda ega temaga ära leppida — ma nean teda, kui ma tema peale mõtlen. Oh, mul kõigub igal pool ta hirmus werejänuline nägu meeles . . .

— Kes on see inimene?

— See on Järwa maa-ülem, Kannewere lossi herra — —

Piiga läks näust walgeks . . . ta kiljatas. Wanake ei näinud ta nagu ega kuulnud ta kiljatust, waid kõneles tugewama, wärisewa healega edasi:

— Tema on mu elu õnne rikkunud, mu naive, mu paremad sõbrad hukunud, ta on mu ainisa lapse, ise oma tütre ja terve rahwa mõrtsukas. Nii tõeste kui päite mu peale paistab, peab tema ja ta sugu ära neetud olema —

— Pea kinni, wanake, ära räägi neid hirmsaid sõnu. Inimese wiha ei tee mitte, mis Jumala ees õige on. Rättemaksmine on minu pärast, ütles Issand. Wandumine on hirmus asi — ta wõib ka õigeid trehwata . . . wõta tagasi oma wande sõnad.

Kui tema sugust mõni peaks veel elama, kes mitte wabest seda ära ei ole teeninud, siis peab tema ilma süüta wande koormat kannatama — —

— Ma panen oma käe siia külma kivi peale, mis niisama külm on kui mu süda warsti saab olema. Ma pean veel need rasked sõnad ära rääkima, enne kui mu keel kangeks jääb. Ma kutsun sinu, kes sa veel ainus elaw inimene siin maal oled, ja oma wanemate wainud ennemuistsete jumalate maalt oma tunnistajaks. See maa, mis teda on kannud, ärgu enam ial ditsegu, rääkis wanake ilma tütarlapse palwest hoolimata edasi. Lõpku tema nimi ja kadugu ta weri igaweste — mis sellest kõlalik oli, seda on ta ise oma käega walanud —

— Halastaja Jumal — mis peab minust küll saama! hüüdis wärisewa piiga silma weega. Sa oled mind raskete ära neednud.

— Sind? Sa ei ole mulle mingit kurja teinud?

— Ma olen selle liha ja weri, keda sa ära needsid.

— Sina?

— Mina jah, ma olen Rannewere lossi herra tütar Hilda . . .

— Pühad igaweses taewas, sina oled Hilda . . . ja elad veel . . . on see wõimalik?

— Ma elan veel — su wanne ei ole mind veel ilmast ära kautanud. Ihm peab mind surnuks; ta arwab, et ma Nürripäewa öösel lossi ära põlesin — ma peastsin ennast maa-alust teed mööda — ma elan veel —

— Hilda! hüüdis wanake sulawa healega. Tule

mu rinnale — sa oled minu laps — mu kadunud, furnuks peetud õnnetu tütar.

Hilda ei saanud neist sõnadest midagi aru. Ta lastis enese kätt pigistada, lastis enese otja ette suud anda, lastis eunast wanamehe rinnale waju-
tada, ta ei teadnud mitte, mis see tähendas.

— Sa eksid, mu hea wanake, ütles ta niisugusest hellitamisest meelitatud, mis ta veel ilmas enne tunda ei ole saanud. Wanaduse nõrkus teeb su meeled segaseks, sa jampsid mõistmata sõnu.

— Hilda, sa oled minu tütar, ja oled minu furnud abikaasa weepilt — oh mis õnn, et sind veel elusalt leian. —

— Oh kui need sõnad õiged oleksid, õhtas Hilda itka veel uskumata. Mis tähendab suur rikkus ja ja kõrge seisus, kui õige inimese süda puudub!

— Laps, kas sa ei rõõmusta sugugi oma isa üle, keda sa veel enne surma näha oled saanud? Pea wõib surmaingel mind siit ära kutsuda ja sina jääb jälle üksi. Wõi on kõrge seisus ja rikkus sinu südame ka jääks külmetanud, nagu suurte ja rikaste inimeste südamed kõik on? Oh see oleks hirmus lõõk mu waelele südamele — see oleks mu filmapilkne surm.

— Kallis wanake, ma ei mõista sind mitte. Sa nimetad mind omaks tütreks — mina olen ju ometi Rannewere lossiomani tütar. Kui sinu sõnad õiged oleksiwad, siis oleksin ma kõige õnnelikum inimene sinise taewa all — siis tohiksin ma jälle elada — siis oleksin ma tema wääriline, siis ei põlgaks ta mind mitte — —

— Laps, ah sa ei wõi sellest ka aru saada, ma ei ole sulle veel midagi ära seletanud. Sina olid maa-ülema juures kõige inimeste, sinu oma ja tema teades tema tütar, aga see ei olnud õige. Sa olid lossiherra õige tütre wastu ära wahetatud. Nüüd nõuan ma sind enesele — ja oled minu tütar, minu liha ja iveri — ma ei räägi wanaduse nõrkusest ega jampsi, usu mind, sa ei ole mitte selle inimese tütar.

Nüüd kadus piiga südamest kahtlus wanakese wastu.

— Sina oled mu isa! See õnn ei mahu mu waele rinda . . . ta on liig suur. Lase mind rõõmu pisaraid oma rinnal walada — lase ennast kallistada — lase mind hõisata — minu isa südames elab õigus, puhtus, ligimese armastus — see külm südame ta rüütel, keda ma ainult kartsin, pole mitte minu isa — ma pole mitte selle iveri, keda kõik ära needwad — sina ja terve rahwas — sinu hirmus wanne ei puutu mitte enam minusse!

Ta ei saanud edasi rääkida. Tummalt langes ta isa kõrwa maha, hoidis teda oma käte wahel, waatas pisarate alt hellaste wanakese kahtwanud näusse . . .

— Minu wanne ei mõju minusse, mu Hilba, aga mu õnnistus peab sind saatma, rääkis isa pühalikult ja tõstis oma nõrgad, wärisewad käed ülesse. Püha neitsi Maarja, wõta mu lapsuke oma kaitsmise alla, kui mind enam ei ole. Rinnita temale minu õnnistust, ta on seda ära teeninud. Ta on delate keskel veel auusaks inimeseks jäänud, saada talle õnne ta eluteel, ole sina ta kaitsja ingel elus

ja surmas! Oh tema seltsis oleks mulle elu veel magus, aga ma pean surema — ma tunnen juba surma nõrkust oma liikmetes —

— Isa, sina tahad ära surra — ei, sa pead elama, hüüdis Hilba ehmatades. Surmgi ei wõi nii halastamata olla, et ta sinu koha jälle minu käte wahelt ära kisub . . . Mis haigus on sul, kallid isake?

— Ma pole kaua aega enam midagi sõõnud . . .

— Püha Maarja . . . sa oled nälgas . . . sa tahad nälga surra oma uueste leitud tütre käte wahel.

— Kõik külad on ära hämitatud, põllud pole wilja kannud — kõik toiduwara on ära riisutud — kust pidin ma wõtma, millega oma nälga kustutada?

— Hilba otsis oma taskust talle leiba, tõi lähedalt hallitast wett — ning waatas haleduse pisaratega pealt, kui nõrk isake ahnelt sõi, mis talle kätte oli antud.

— Nüüd ma ei sure veel mitte ära, ütles ta siis tütrele. Jumal on sind minu peastjaks saatnud — ta pole meid kumbagi veel maha jätnud.

Tütikesega aja pärast sai Hilba jälle rääkida.

— Sa ütlesid, armas isa, kõneles ta, et ma lossiherra tütre wastu wahetatud olen — kes on siis see lossiherra õige tütar?

— See elas wäsel wiisil talu hurtsikus.

— Kas siin ligidal kurgil?

— Mango hurtsikus.

— Mango hurtsikus! Ja tema nimi oli Wiida? ütles Hilba elatwusega. — Jah. Kas sa teda tundsid?

— Ta oli mu sõbranna. Oh kui ilus, nüüd

wdib ta rikkaks ja suureks saada. Kus ta peaks praegu olema?

— Seal kus tuhandad teised sinu sugused.

— Surnud!

— Jah!

— Ja ta ei ole mitte oma diget isa naha saanud?

— Sures on ta teda näinud.

— Siis oli ta isa tema suremise juures?

— Ta isa on ta oma käega tapnud . . .

Wärin käis Hildal üle ihu. Ta ei julgenud enam edasi küsida. Ta kartis neid hirmsaid saladusi, mis isa suu talle weel wdib awaldada. Nüüd ta teadis, mis see tagasihoidlik tundmus oma endise isa wasta ta südames oli olnud, nüüd sai see korraga enesele selgema näu — sel oli sügaw põlgdus.

43.

Jällenägemine.

Tali oli üle maa käinud ja lume teiega kdi rüüstatud kohad ja furnute luid finni matnud; kewade oli uuel ilul kätte jõudnud ja kdi metsad röömsate laulu lindudega täitnud, aga talumeeste aasad ja nurmed jäiwad tühjaks. Inimesed olid otsas — terwel taltwel ega kewadel polnud Hilda oma ifaga inimese hinge näinud. Nad oliwad meestele sügisel ühte hurtsitusse metsa nurka weikese hurtsiku üles ehitanud, kus sees nad külma talwe kahetesi ära elasiwad. Nii pea kui kewade käes oli, käis Hilda igapäew wäljas nagu üksik puurilinnuke teiste järele

kurtmas. Ta oli juba selle mõttega harjunud, et Wiboane enam elawate keskel ei wiibi, ning ei nurisend mitte oma walju saatuse peale. Ta kandis oma walu waikselt. Pea kdi lilled ja pödsad, selle juures Hilda wiibinud, oliwad tema kurtuse pisa-ratega kastetud. Kui ta enese filmad kuiwaks oli nutnud, tuli ta jälle koju isakese juurde tagasi, kes talle troosti sõnu rääkis ning teda waigistas. Siis oli ta jälle rõdumus tüdruk, kes oma isa südamest armastas ja tema eest kdi tegi, mis ta wdis ja jõudis. —

Taewas oli selge, walfjas sinine ning päike paistis kewadise soojusega. Mõni arw walge pilwe tombuke ujus siin ja seal tasakeste nagu üfikud luiged ääreta mere pinnal. Sme selge walgusega tungisiwad wirtwendawad päikese kiired tasase tuule käes kahijewate puulehtede läbi rohu peale maha, kus weel hommikused kaste tilgad hiilgawates wärwidest sarsiwad. Jälle kõndis Hilda mööda metsa alust ja lastis filmad üle sötinud nurmede käia. Tänane ilm tõi tema kurwa rinda imelised, ära seletamata kurblik-magusad tundmused. Kdi helises tema ümber nagu hõbe keelil, mis ta rinnas mahedaste wastu kõlas. Ta ei mõistnud seda ära seletada, kuidas ta täna nii õnnelik wdis olla, nagu oleks kannatuse ajad möödas, nagu aimaks ta õnne lähedust ette. —

Tükike maad siit eemal tuli üks meesterahwas metsa weerel nähtawale. Ta lastis oma filmad üle lagendiku lennata, siis pühkis ta nad oma kareda tuue käiksega kuiwaks.

— Neist rohelistest pödsastest paistis kord minu

isa küla wälja, rääkis ta iseeneses. Seal seisivad mu sõprade majad rahus ja õnnistuses, seal mängisid ma oma lapsed põlwe mängud, seal ei tunnud mu süda weel elutormisid, mis nüüd mu ümber asuvad ja mu rinda waluga täidavad. Kõik on seal nüüd tigeada waenlase saagiks langenud, mis ta maha jättis, seda sõi tuleleef. Kes weel elama on jäänud, need hulguwad kui waesed kerjajad ühest tühjast kohast teise, nende südames on werised haawad, mis ei parane. Tule, sa waigistaja waim, kes sa kõiki waeseid toidad ja haigetele terwist annad ja wäsinuid puhkama saadad, lase ka mind rahu leida ja oma wendade juurde magama minna — mis pean ma üksi siin delas ilmas peale hakkama!

Ta filmad käiswad ringi. Talle puutus Hilda maja suits filma.

— Wistist peab seal weel inimesi olema, ega muidu suitsu ei wõi olla, ümises ta. Raua aega ei ole ma enam inimesi näinud.

Ta hakkas edasi sammuma.

Häliste näeb ta üht naesterahwast, kes suure rätiku sisse on mähitud ja wäärduwal sammul edasi tuigerdab.

Kuttu läks ta wankuwa kogu poole, kes nüüd ühe tugewa tamme tüwe najale seisma oli jäänud.

— Taewale tänu, ometi kord ka üks inimene, hüübis ta isieneses.

— Wanate, mis sa siin teed? küsis ta sõbraliikul healel, sest naisterahwa wankuw käik ütles talle, et see inimene noor ei wõinud olla. Pealegi oli ta nägu üleni rätiku sisse kaetud.

Naisterahwas wärises — ta ei wastanud midagi.

— Pühad taewas, see on ju Wiboane — ta ei ole mind ära tunnud, ümisesiwad ta huuled tasakeste.

— Miks sa ei wasta? küsis Wiboane. Mina olen üks õnnetu inimene, kes kellegile kurja ei taha teha.

— Miks pärast nimetad sa ennast õnnetuaks? küsis tume heal.

— Keegi teine ei wõiks minu asemel ka õnnelik olla — ma olen kõik kautanud — oma rahwa, isamaa, sugulased, sõbrad ja ka tema. —

— Kelle?

— Oh, mis pean ma sellest rääkima, mis mu südame haawad walustaste lahti kisub — rohtu seal ometi ei ole.

— Wabest on weel rohtu. Räägi!

Need sõnad oliwad suure ärituses räägitud. Wiboane ei pannud seda imeks — wana inimese heal wäriseb ka tihti!

— Ma olen kord üht neiu armastanud, üht taewalist piigat, kelle pilt mul meelest ei kau.

— Miks see su õnnetuks teeb?

— Ma olen ta armastust enesest ära tõuganud. —

— Mikspärast?

— Ta oli minu weritwaenlase liha ja weri.

— Aga kas ta siis ka niisama sugune werejännuline oli, kui need, keda sa ta sugulasteks pidasid?

— Ta oli ingel ise.

— Ja sa põlgasid tema siiski ära.

— Ma ei teadnud seda siis weel mitte. Mu

äritatud waim maalis mulle temast, kui ma kuulda sain, et ta maa-ülema tütar oli, ühe petliku ilusa pildi. Ma nägin tema käed omakste wereft tilkuma, ma armastasin teda nõrga-meelselt, aga ma pidin teda ära tõukama — ta oli mu meelet roojane.

— Ja sa armastad teda weel praegu?

— Ta on minule wangi süia järele toonud, ta on teisi inimesi aidanud ja kõigile ainult head teinud — ta ei ole mitte oma hirmsate sugulaste tige da südamega. Ma sain seda kuulda — aga hilja, hilja — siis oli kõik wõimata. Ta on furnud minu süü läbi — ma olen tema mõrtsukas, ma olen oma südame tapja.

— Aga kui ta weel elaks!

— See ei ole wõimulik — furnust ei tõuse keegi üles. Oh kui see nii oleks, siis oleksin ma kõige hirmsamast südame piinast prii! Ta peaks minu üle kohut mõistma, ma lähaksin hea meelega surma, kui ta seda minult nõuaks — ainult mu süda peaks sellest süüist puhast olema, et mina teda olen surma saatnud.

Puu najal seisja naisterahwas ajas enese firgeks — rätik langes ümbert ära — ta ilusad filmad waatastiwad pisarate läbi ära rääkimata õnne tundmusega Wiboane otsa.

See tuigerdas ehmatades mõne sammuga tagasi.

— Hilda, Hilda! hüüdis ta neiu jalgade ette maha langedes. Sa elad — sa annad mulle andeks — sa oled minu oma!

Hilda tõstis ta õrnalt ülesse.

— Hilda, see on sinu käsi, hüüdis ta waimus-

tusega neiu weikest kätt oma põlewate huulte peale wajutades. Sa ei ole mitte paljas filma wiirastus, sa oled Hilda ise — ma tunnen su kätt oma peas — filmawiirastustel ega une piltidel pole kätt. Ütle, Hilda, kas sina ka see ingel ei olnud, kes mu waese emale wangikotta süia ja juua wiis, kui ta kõigist inimestest maha jäetud tonbilossis wangis oli?

— Seda ma tegin — aga see ei ole kõne wäärt.

— Siis wõid ma oma sureja ema wiimast soowi täita ja tema tänu sulle kätte tuua. Ta on seda mulle weel surres peale pannud.

— Ma tean seda — ma kahetsen tema surma südamest.

— Kuidas tead sina seda? küsis Wiboane imes-
tabes.

Piiga naeratas.

— Wõta siis tema tänu minu käest wasta.

— Oh, mu õnn on ärarääkimata — ma pole unesgi nii palju õnne näinud — unenäudki ei ole sind nii suure õnnes ega lepituses mu juurde toonud —

Raua kestis esimene õnnelik musu, mis maapealset kõige suuremat õnne huultel südamesse imes.

— Ma kartsin ammugi, et sina enam elawate seas ei wiibi, ütles wiimaks Hilda suure õnnega. Kõik lilled teawad, kui palju ma neid oma filmaweega olen sinu pärast niisutanud.

— Ja Kannewere lossi warembed teawad, kui palju nende tuhas minu pisaraid on, wastas noormeest õnnelikult oma armukest kaenlasse wajutades. Mina ei oleks mitte elawate kirjas, kui üks õnnelik tundmata noormeest mind mitte mitu korra

surma suust ei oleks peastnud. Ta on aga mõistatuse kombel ikka jälle minu käest ära kadunud ja nüüd ei ole ma teda enam minewast suwest saadit näinud, mil ta mu Sakslaste käest peastis.

— Ja sa ei tea ikka weel, kes see noormees oli?

— Ta ei ütelnud kordagi, kes ta oli.

— Kas sa tunneksid ta nüüd weel ära? küsis Hilda naeratades ning wõttis Wiboane kübara peast ja surus selle omale sügawaste pähä.

Wiboane waatas imestades Hilda otsa. Tema ees seisis korraga see noormees, kellest ta rääkis.

— Do, ma mõistujeta rumal lammas, hüüdis ta siis. Tõe poolest — see olid sina — ja ma ei tunnud sind. Mu filmad pidiwad pimedad olema — ma teadsin, et sa furnud oled — ma ei mõistnud seda mõtelda, mis wõimata oli. — Kuidas wõidid sa ometi mulle nii palju head teha, kuna mina su wihaga enesest ära tõukasin?

— Armastus jõuab kõik! sõnas Hilda ja lastis enese Wiboane rinna najale.

Wiboane nuttis . . . see määratu armastus liigutas ka tema mehe südant wägewaste. Ta nägi, kui kaugel ta kõige oma mehisusega weel naise südamest alamal seisis. Mis oli tema armastaja süda Hilda armastuse wasta, kes ühtegi ohwert ei kartnud, ehk ta küll teadis, et Wiboane ta libedalt enesest ära oli lükanud!

Ra isa õnn oli ülesrääkimata, kui ta noorepaari oma hurtsikusse nägi astuma ning kuulis, et Wiboane Hilda peigmees ning tema armisa wenna

poeg on. Siin alles kuulis Wiboane, kes Hilda dieti oli ja mis Wiidaga sündinud.

Wiida kasu-isa ja Armike ema oliwad mõlemad Hilda tõsise isa filma all hinge heitnud.

Sannelikud inimesed läksiwad siit furnuhaualt kaugele lõuna poole, kus weel inimesti elas ning jäiwad oma wendade sekka elama ning kandsiwad nendega päewa palatwust ja töö koormat nurisemata.

44.

Ots.

Wanne, mis Hilda isa suust tuli ning tuhanda-tes teistes südameses paisuwa wee woolena kohises, oli mõjunud. Von Ilkede nimi on kadunud, ta sugu ei ela enam, ajaraamat nimetab tema nime ainult üks kord ja pärast waitib ta sellest täieste. Ra Rannewere loss kõige oma tondilossiga ja ümber seiswa metsaga on kadunud. — Selle asemel seisab praegu soo — wande elaw tunnistaja. Endine nimi „Ranneweregi“ on rahwa mälestusest kustunud — ainult nii palju teab ümberkaudne rahwas weel kõneleda, et seal kord kuskil suur loss on olnud, milles hirmus kuri herra elanud, keda talupojad ta lossi ära põletanud. Et ta lossi ära on põletatud, see on ekfitus, nagu auus lugeja eesseiswast loost ise näinud. Maa pealsest nuhtlusest peasis ta küll ära, aga taewase kättemaksja ette pidi ta ometegi astuma.

Nii palju wõin weel siia juurde lisada, et see koht Järwa ja Harjumaa piiri ligidal mõni werst

Paide-Tallinna postmaanteest eemal soo sees seisab ja täna päeval Raotla nime kannab. Juba see niimigi ütleb, mis selle kohaga sündinud. — —

Rändaja, kui su jalg nendel endistel wõitluse wäljabel kõnnib, mida su esiwanemate weri ja silma-
wesi on lastnud ning kus nad oma kadund priiuse eest langestiwad, siis niisuta seda kohta oma kaastundmuse pisaratega. Ehk pesetwad need wendade were wande ära ja tootwad sigidust ja õnnelikt elu maale tagasi!

Raamatud,

mis **A. Busch'i** raamatulaupluse kuluga Tallinnas ilmunud ja säältamast kui ka teistest raamatulauplustest ning ümberrändajate raamatumüüjate käest saada on:

Amerika nudisjutud. Gesti keelde toimetanud **A. Stankow.**
Pildiga. Hind 15 kop.

Ära müüdnud pulmakuub. Jutt Gesti rahwa elust.
Kirjutanud **J. M. Sommer.** Hind 20 kop.

Eljiteel. Ch. Kannike'se nudisjutt. Hind 25 kop.

Head jõbrad. Nowella linnarahwa elust. Kirjutanud
J. Pärn. Hind 20 kop.

Aihlasõrmus. Nudisjutt. Kirjutanud **J. M. Sommer.**
Hind 20 kop.

Rõttistamise tõrred. Eduard Wilde naljajutud. Hind
20 kop.

Mustad leegid. Eduard Wilde jutustus. Hind 30 kop.

Perua maa wiimise Jula ehe. Karl Frenzel'i järele ees-
tistanud **J. M. Sommer.** Hind 20 kop.

Raamat, mida kõigil 'pole tarwis lugeda. Ch. Kan-
nike'se naljajutud. Sisu: I. Üliõpilase kimbatus.
II. Lõbu-teekond Soome maale. III. Õnne-kott. IV.
Kõige uuem Tärnu saladus. Hind 15 kop.

Mandlased. Sündinud lugu. Franz Hoffmanni järele
Saksa keelest tõlkinud **A. Stankow.** Rahe pildiga.
Hind 15 kop.

Sala sõdemed. Eduard Wilde nudisjutt. Hind 20 kop.

Surnuks arvatud ehk lahele mehele laulatatud. Jutt rahwa elust. G. Wicherti järete Gesti keelde kirjutanud J. M. Sommer. Hind 30 kop.

Tallinna jaladused. Eduard Wilde naljajutud. Hind 15 kop.

Ta peab langema! Ajalooline uudisjutt. Gestiistanud J. Kruus. Hind 20 kop.

Wõrgutuse paelad. Kriminal-jutustus. Kirjutanud J. M. Sommer. Hind 20 kop.

Willu wõitlused. G. Bornhöhe uudisjutt Gesti wanaast ajast. Hind 25 kop.

Armu=healed Jesuse ja tema jüngerite suust. Ewangeli-Luteruse koguduse hingede äratuselks usklikkude kirjadest kokku seatud. Hind 20 kop.

Jumala kümme lastu. Jutlustes ära seletanud F. Ederberg, Kaarma õpetaja Saaremaal. Hind 20 kop.

Laste Jõulu=jutud. Kirjutanud J. M. Sommer, kooliõpetaja Tallinnas. (Piltidega.) Hind 5 kop.

Laste Jõulu=Kannel. Hind 10 kop.

Maailma lõpetusest ja Kristuse wiimsest auuilmumisest, surnute ülestõusmisest ning õndsate ja ülekohtuste eluasemetest püha kirja järele. Mitmewärwilise pildiga. Hind 12 kop.

Mistiinimese Siidame=Altar. Igapäewane palweraamat mitmesuguste muude tarwiliste palwete- ja laulu-salmidega. Hind 20 kop.

Sitoni Peiwa=palwused. Ewangeli-Luteruse usuliste igapäewane palweraamat. (Kolmat korda trükitud.) Hind 20 kop.

Sitoni wõidujooksjad, ehk katsu, et sa oma hingega peased! Hind 20 kop.

Taevalik Palwe-koda. Hind 20 kop.

Tastu=palweraamat. Hind 5 kop.

Sihlatud. Nali ühes järgus. Kirjutanud J. Silla. Hind 15 kop.

Sepoeg. Lustimäng wiies waatuses. A. v. Kogebue järele toimetanud J. Silla. Hind 30 kop.

Piirjärwe rentnik. Lustimäng wiies waatuses. Gesti keelde toimetanud A. Stankow. Hind 15 kop.

See olin mina! Näitlik pilt maalt. Johann Gutt'i järele Gesti keelde toimetanud J. Silla. Hind 15 kop.

Teie läjn peale, herra leitnant! Nali ühes waatuses. G. Gõrs'i järele. Hind 15 kop.

Metsa=lilled. Elise Aun'i luuletused. Hind 20 kop.; kuld-äärtega ja riide sisse poogitud 1 rbl.

Lacwameeste laulik. Hind 15 kop.

Pidu=laulik. 48 rahwalikku laulu, mida pidudel ja jootudel hää meelega lauldakse. Hind 15 kop.

Kule=Habits. Kirjutanud A. Busch. (Piltidega.) Hind 10 kop.

Laste Pildi=logu. Kenad kirjuvärwilised pildiraamatud lastele jõulukingiks. Igapäew hind 10 kop.

Pühade kingitus lastele. Ilusad lastejutukesed. Kirjutanud J. M. Sommer, kooliõpetaja Tallinnas. (Sulga piltidega.) Hind 10 kop.

Nahwa=Kalender. Kirjutanud Eduard Wilde.

Täbelepäremiseks.

R. Busch'i raamatukauplus Tallinnas
Harju uulitsal on uuest aastast (1891) endise
kaupluse-kohta vastas üle uulitsa maaler Rom-
bergi majas nr. 489.

Sind 70 top.